

REVUE
CÍRKEVNÍHO PRÁVA

CHURCH LAW REVIEW

$\frac{80}{3/20}$

XXVI. ročník

*Toto číslo Revue církevního práva vyšlo za finanční podpory
Katolické církevní rady kantonu Thurgau, Švýcarsko,
Ministerstva kultury České republiky,
jakož i členů, předplatitelů a drobných dárců.*

*This issue of Church Law Review was sponsored
by the Catholic Council of the Canton of Thurgau (Switzerland),
by the Ministry of Culture of the Czech Republic,
as well as the members, subscribers and donors.*

*Diese Nummer der Revue für Kirchenrecht
erschien dank der finanziellen Hilfe
vom Katholischen Kirchenrat des Kantons Thurgau,
vom Ministerium für Kultur der Tschechischen Republik,
und von Mitgliedern, Abonnenten und kleinen Spendern.*

Členské příspěvky, předplatné a dary
Společnosti pro církevní právo směřujte laskavě
z ČR na účet č. **1939518309/0800**

a ze zahraničí na účet vedený v eurech (pro SEPA platby)
IBAN: **CZ62 2010 0000 0025 0114 3973**
BIC/SWIFT: **FIOBCZPPXXX**

Please be so kind and send your
membership fees, subscriptions and gifts
from the Czech Republic to account no. **1939518309/0800**
and from abroad to the account in EUR (for SEPA transfers)
IBAN: **CZ62 2010 0000 0025 0114 3973**
BIC/SWIFT: **FIOBCZPPXXX**

OBSAH

EDITORIAL: Po měsíci jubileí (Z. Horák) 5

ČLÁNKY

S. Přibyl: Liturgická disciplína v kanonickoprávním rámci slavení eucharistie	9
A. Borkovec: Anti-Usury Doctrine and Evolution of Agency [Protolichenev nauka a vývoj právního zastoupení]	25
I. A. Hrdina: Katechismus římsko-katolického církevního práva. Nad jednou právní památkou	47
D. Suchánek: Dekret <i>In nomine Domini</i> a role kardinálů při papežské volbě	55
R. Seltenerich: Hermann Conring (1606–1681) – luterán ve službách absolutistického státu raného novověku	73
M. Jindra: Vliv státu na průběh V. rádného sněmu Církve československé	85
J. Popovič: Manželský súhlas a aktuálne výzvy	109

POZNÁMKY

Obnova Mariánského sloupu v srdci Prahy: katolíci patří k českému národu (J. R. Tretera)	127
Prof. Jiří Rajmund Tretera oslavil životní jubileum (Z. Horák)	131
K šedesátinám doc. Damiána Němce OP (M. Menke)	133
Několik osobních vzpomínek na mého spolusvěcence bratra Damiána Němce OP (J. R. Tretera)	137

RECENZE

Jiří Rajmund Tretera, Záboj Horák: Právní dějiny církví. Synagoga a církve v průběhu dějin (S. Přibyl)	139
Martin Flosman: S orlem i lvem. Příběhy českých vojenských duchovních v dramatickém 20. století, 2. díl (M. Liška)	143
Rupert Klieber (ed.): Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918: Ein amtsbiographisches Lexikon. Band I.: Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn (M. Gregor)	149

INFORMACE

Ze Společnosti pro církevní právo (redakce)	151
Z dalších periodik Společnosti pro církevní právo (redakce)	159

Z NOVÉ LITERATURY .....

165

CONTENTS

EDITORIAL: After a Month of Anniversaries (Z. Horák), *in English* 7

ARTICLES

S. Přibyl: Liturgical Discipline in Canon Law Framework of Celebration of the Eucharist	9
A. Borkovec: Anti-Usury Doctrine and Evolution of Agency, <i>in English</i>	25
I. A. Hrdina: Catechism of Roman Catholic Church Law. About One Legal Monument	47
D. Suchánek: Decree <i>In nomine Domini</i> and Role of Cardinals in Papal Election	55
R. Seltenerich: Hermann Conring (1606–1681) – Lutheran in Service of Absolute Monarchy of Early Modern Period	73
M. Jindra: Influence of State on Course of Fifth Ordinary Session of Czechoslovak Church	85
J. Popovič: Marital Consent and Current Challenges	109

NOTES

Restoration of Marian Column in Heart of Prague: Catholics Belong to Czech Nation (J. R. Tretera)	127
Professor Jiří Rajmund Tretera Celebrated His Life Anniversary (Z. Horák)	131
On the Occasion of 60 th Birthday of Associate Professor Damián Němec OP (M. Menke)	133
Some Personal Memories of Brother Damián Němec OP Who Was Ordained with Me (J. R. Tretera)	137

REVIEWS

Jiří Rajmund Tretera, Záboj Horák: Legal History of Churches. Synagogue and Churches Yesterday and Today (S. Přibyl)	139
Martin Flosman: With Eagle and Lion. Stories of Czech Military Clergy in Dramatic 20 th Century. Volume II (M. Liška)	143
Rupert Klieber (ed.): Bishops of Danube Monarchy 1804 to 1918: Official Biographical Dictionary. Volume I: Roman Catholic Church Provinces Esztergom, Kalocsa, Eger in Kingdom of Hungary (M. Gregor)	149

INFORMATION

From the Church Law Society (Editorial Board), <i>in English</i>	155
From Other Periodicals of the Church Law Society (Editorial Board), <i>in Czech and English</i>	159

FROM NEW PUBLICATIONS 165

Editorial

Po měsíci jubileí

Po červnu 2020, kdy jsme oslavili osmdesátiny prof. Jiřího Rajmunda Tretry a šedesátiny doc. Damiána Němce a kdy jsme se zaradovali z návratu Mariánského sloupu na Staroměstské náměstí v Praze (4. června 2020), se pozvolna i veřejný život, narušený čínskou epidemií z jara letošního roku, vrací do svých kolejí. A my s radostí přinášíme čtenářům bohatou paletu nových článků. Sešlo se jich tentokrát mimořádně velké množství.

O tom, co je a co není v mešní liturgii, jak ji porůznu můžeme sledovat v naší době, skutečně iniciováno Dru-

hým vatikánským koncilem a co je plodem pozdější „lidové tvořivosti“ širokých laických i farářských kruhů, pojednává komplexně pojatý článek vynikajícího odborníka v oboru kanonického a liturgického práva docenta Stanislava Přibyla, kterým je toto číslo uvedeno.

Následuje článek dr. Aleše Borkovce o vývoji protilichevní nauky v bohatých dějinách kanonického i světského práva. Máme radost, že článek je napsán přímo v angličtině, takže na jeho četbě se mohou podílet široké zahraniční kruhy.

Prof. Ignác Antonín Hrdina nás seznamuje se zajímavou právní památkou z 19. století, kterou je kniha *Katechismus římsko-katolického církevního práva* od paderbornského biskupa dr. Konrada Martina, statečného bojovníka s hydrou proticírkevního běsnění, kterým byl Bismarckův tzv. „kulturní boj“. Jsme autoru vděčni za to, že se rozdělil s námi se všemi o svůj vzácný nález. To, že církevní kanonické právo získalo v době pronásledování církve v Německu svůj vlastní „katechismus“, k tomu navíc skutečně pravověrný, je opravdu zjev mimořádný a nám sympatický.

Emancipaci církve od diktátu světských autorit, ať již je to jakýkoliv panovník nebo světský dav, popisuje dr. Drahomír Suchánek ve svém článku o zavedení volby papeže kardinály od dubna 1059. Převratná rozhodnutí římské synody

i papeže Mikuláše II. z té doby zahájila novou éru v dějinách papežství, která vrcholí skutečným prosazením svobody papežské volby v průběhu 20. století i na počátku 21. století. Autor upozorňuje, že podstatné je nejen církvi vyhlášené právo, ale i jeho praktické prosazení.

Zajímavou sondou do myšlení absolutistického etatismu je článek doc. Radima Seltenreicha. Popisuje myšlenkový svět lutersky orientovaného myslitele 17. století Hermanna Conringa, poradce absolutisticky orientovaných státních činitelů v Brunšvicku, Dánsku a Švédsku. Uvedeným článkem získáváme vhled do málo známé historie z období, kdy se část německého protestantismu profilovala v návaznosti na reformaci 16. století stále ještě jako dobrovolně podléhající státnímu absolutismu.

Článek dr. Martina Jindry z Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze je věnován historii zápasu uvnitř Církve československé v letech 1948–1961, kdy komunistická státní moc usilovala o úplné ovládnutí uvedené církve jak s pomocí kolaborujícího křídla duchovenstva této církve, tak i přímými zásahy do její autonomie. Nezbývá nám než obdivovat biblicko-teologické křídlo církve, které působilo jak k myšlenkovému teologickému prohloubení uvnitř církve, tak i k vědomí vlastní identity církve a její nezávislosti na státu.

Z řeckokatolického prostředí pochází článek dr. Jurije Popoviče z Prešova na kanonickoprávní manželské téma. Probírá stále živou problematiku manželského souhlasu a nulty manželství v případě jeho nedostatku. Poukazuje na nebezpečí, která se čím dálé tím více projevují v našem přetechnizovaném světě a která vedou k úpadku manželství ve společnosti i k oslabení církve. Negativní projevy současného společenského vývoje jsou výzvou nám všem, abychom s nimi účinně zápasili.

Záboj Horák, zástupce šéfredaktora

Editorial

After a Month of Anniversaries

After June 2020, when we celebrated the 80th anniversary of Professor Jiří Rajmund Tretera and the 60th anniversary of Associate Professor Damián Němec and when we rejoiced at the return of the Marian Column to the Old Town Square in Prague (4th June 2020), public life, disrupted by the Chinese epidemic from the spring of this year, is gradually getting back into the groove. And we are happy to bring readers a rich variety of new articles. An extraordinarily large number of them was collected this time.

This issue is opened by a comprehensive article written by an excellent expert in the field of canon and liturgical law, Associate Professor Stanislav Přibyl. The article deals with the question what is and what is not in the liturgy, how we can observe it here and there in our time, really initiated by the Second Vatican Council and what is the fruit of later “folk creativity” of broad lay and priestly circles.

An article by Dr Aleš Borkovec on the development of anti-usury doctrine in the rich history of canon and secular law follows. We are glad that *the article is written in English*, so that broad foreign circles can read it without difficulties.

Professor Ignác Antonín Hrdina acquaints us with an interesting legal monument from the 19th century, the book *Catechism of Roman Catholic Church Law* by the bishop of Paderborn, Dr Konrad Martin, a brave warrior fighting against the then anti-church fury, Bismarck’s so-called “culture struggle”. We are grateful to the author for sharing with us all his rare find. The fact that church canon law acquired its own “catechism” at the time of the persecution of the Church in Germany, in addition truly orthodox one, is indeed an extraordinary and pleasant phenomenon.

The emancipation of the Church from the dictates of secular authorities, be it any ruler or secular crowd, is described by Dr Drahomír Suchánek in his article on

the introduction of election of the Pope by cardinals from April 1059. The revolutionary decisions of the Roman Synod and Pope Nicholas II from that time started a new era in the history of the papacy, culminating in the actual enforcement of the freedom of the papal election during the 20th century and at the beginning of the 21st century. The author points out that not only the law published by the Church, but also its practical enforcement is essential.

The article by Associate Professor Radim Seltenerich is an interesting probe into the thinking of absolutist statism. It describes the world of thought of the 17th century Lutheran-oriented thinker Hermann Conring, an advisor to absolutist-oriented government officials in Brunswick, Denmark and Sweden. With this article, we gain insight into little-known history from the period when part of German Protestantism was profiled, in connection with the reformation of the 16th century, still voluntarily subject to state absolutism.

An article by Dr Martin Jindra from the Institute for the Study of Totalitarian Regimes in Prague is devoted to the history of struggle within the Czechoslovak Church in 1948–1961, when the communist state power sought complete control of the church both with the help of the collaborating wing of the church clergy and direct interventions in its autonomy. We can only admire the biblical-theological wing of the church, which worked both to theological deepening within the church and to the awareness of the church's own identity and its independence from the state.

An article by Dr Jurij Popovič from the University of Prešov (Eastern Slovakia) on a canon marital theme comes from the Greek Catholic area. The author discusses the still lively issue of marital consent and the nullity of marriage in the event of its lack. He points to the dangers that are manifesting themselves more and more in our over-technological world and which lead to the decline of marriage in society and to the weakening of the Church. The negative effects of current social developments are a challenge to all of us to fight them effectively.

Záboj Horák, deputy editor-in-chief

Liturgická disciplína v kanonickoprávním rámci slavení eucharistie

Stanislav Přibyl

1. Liturgické obřady a liturgické právo

„Křesťané mají právo na bohoslužby podle předpisů vlastního obřadu, schváleného zákonnými pastýři církve, a na vlastní způsob duchovního života, pokud je v souladu s učením církve.“¹ Tento kánon, zařazený v Kodexu kanonického práva mezi základní „ústavní“ práva všech katolických věřících, prozrazuje dvojí disciplínu, dvojí odlišný právní režim. První, týkající se veřejného kultu, se striktně váže právními a liturgickými předpisy, které však jistě nelze chápat jako znesvobodňující omezování, nýbrž především jako nástroj stability a předvídatelnosti bohoslužebné praxe.

Na druhé straně pak disciplína duchovního života věřících narází podle téže kodexové normy pouze na jedno zásadní omezení, a to ve skutečnosti „mimoprávní“: věřící mají žít svou spiritualitu v souladu s učením církve. To se týká ovšem vnějších projevů zbožnosti, protože právo nemůže postihovat interná hnutí člověka – *ius de internis iudicare non interest*.

Aby bylo možno hovořit o veřejném, liturgickém kultu, musí být splněny kumulativně tři podmínky: konají jej pouze zákonné pověřené osoby (*personae legitime deputatae*), jménem církve (*nomine Ecclesiae*), a to za použití úkonů schválených příslušnou církevní autoritou (*actus ab Ecclesiae auctoritate probatae*).² Je zřejmé, že takto nastavený právní rámec vyžaduje od těch, kdo „jménem církve“ jednají, především postoj náležité pokory u vědomí, že služebník církve musí být

¹ CIC/1983, kán. 214.

² Srov. CIC/1983, kán. 834 § 2.

opravdovým služebníkem, nikoli pánem liturgie.³ Celebrant není soukromou osobou, která obřady subjektivisticky utváří či přetváří podle vlastního uvážení. Jeho liturgická spiritualita má být formována a v praxi uskutečňována tak, aby se věřícím dostalo kodexem zakotvených „bohoslužeb podle předpisů vlastního obřadu“, jinak jsou věřící o toto základní právo ochuzováni. Řečeno slovy koncilní konstituce o liturgii, „ani kněz nesmí v liturgii o své vůli nic přidávat ani ubírat ani měnit“.⁴

Liturgické knihy dávají celebrantu někdy samy prostor k určitým obměnám, jak to vyjadřují například formule umožňující pronést některé výzvy „těmito anebo podobnými slovy“. Dalším projevem flexibility je sama liturgická normotvorba církve, která – pokud se svátostí týče – je tradičně nejvolnější v případě obřadu manželství. Platilo to jak v potridentském období, které se jinak vyznačovalo značným stupněm liturgické centralizace,⁵ tak v současné době, jak předpokládá sám Kodex kanonického práva: „Biskupská konference je oprávněna vypracovat vlastní obřad uzavření manželství, přiměřený zvyklostem kraje a lidu, přizpůsobeným křesťanskému duchu; vždy se musí zachovat zákon, že přítomný oddávající vyžaduje a přijímá projev souhlasu uzavírajících stran; tento obřad musí být přezkoumán Apoštolským stolcem.“⁶

Je na místě připomenout, že právní úprava liturgie je dvojvrstvná. Je zde jednak základní právní rámec, daný kanonickým právem, *ius de re liturgica*, a poté úprava samotných obřadů, vlastní liturgické právo, *ius liturgicum*. To je obsažené v liturgických knihách, v protestantském prostředí označovaných též výrazem „agenda“, zatímco v katolické církvi se někdy zjednodušeně hovoří o „rubrikách“, ačkoli se nejedná pouze o červeným písmem uváděné pokyny, nýbrž také (a především) o černě psané texty, určené k recitaci či zpěvu. Vztah mezi oběma právními

³ „Duchovní nepanují nad vírou a církevní obcí (2 Kor 1,24), a proto ani nad její liturgií. Ze základní struktury svátoстных známení, ale také z téměř dvoutisíciletých dějin liturgie se rozvinuly bohoslužebné zákony, jež se příčí subjektivní svévoli a samy o sobě dosvědčují univerzální jednotu církve.“ EMMINGHAUS, Johannes, *Die Messe. Wesen – Gestalt – Vollzug*, Leipzig, 1983, s. 23.

⁴ Srov. *Sacrosanctum concilium* 22 § 3.

⁵ „V údobi po reformě Tridentského koncilu využívaly všechny diecéze možnosti zapojení svých vlastních tradic do podoby obřadu manželství. V tridentských liturgických knihách (misál 1570; rituál 1614) se texty s matrimoniální tématikou objevují na dvou místech: a) *copulatio* – obřad mimo mši (obsažen v rituálu), b) *solemnizatio* – mše se svatebním požehnáním (votivní mše v misálu).“ KUNETKA, František, *Matrimoniální obřady římské liturgie v proměnách a konstantách dějinného vývoje*, in: BUGEL, Walerian a kol., *Obřady manželství v různých liturgických tradicích*, Olomouc, 2013, s. 82.

⁶ CIC/1983, kán. 1120.

systémy, kanonickým a liturgickým, vyjadřuje hned druhý z úvodních kánonů Kodexu kanonického práva: „Kodex zpravidla neupravuje obřady při liturgických úkonech: proto dosavadní liturgické zákony zůstávají nadále v účinnosti, pokud některý z nich není v rozporu s kánony tohoto kodexu.“⁷

Je tedy zřejmé, že obecný kanonický rámec je podrobným liturgickým předpisům nadřazený, proto bylo třeba přizpůsobit liturgické normy novým kanonickým ustanovením kodexu, pokud s ním nebyly v souladu. Tak například podle původní verze obřadů pomazání nemocných, vydané roku 1972, je v případě pochybností, zda nemocný již zemřel, dán knězi na uvážení, zda v konkrétním případě k podmíněnému udělení svatosti pomazání nemocných přistoupí,⁸ nová verze též liturgické knihy, vydaná po vstupu kodexu v účinnost, recipuje v této záležitosti požadavek kodexu, že je kněz za těchto okolností povinen svatost podmíněně udělit (*ministretur*).⁹ „Pokud je kněz zavolán k nemocnému, který už zemřel, at' se za něj pomodlí, aby mu Pán Bůh odpuštيل hřichy a přijal ho do svého království; mrtvému však at' svatost pomazání nemocných neuděluje. Má-li ovšem pochybnost, zda nemocný je opravdu mrtvý, udělí mu tuto svatost podmíněně.“¹⁰

2. Rozvolnění liturgické disciplíny

Nelze popírat, že dnes užívané „pokoncilní“ liturgické knihy v některých ohledech zašly za požadavky vytyčené samotným Druhým vatikánským koncilem. To se týká již samotného liturgického jazyka. Většina koncilních otců hlasovala pro liturgickou konstituci, která sice umožňuje vstup národních jazyků do liturgie, avšak pouze ve velmi omezeném rozsahu: „Užívání latinského jazyka at' je zachováno v latinských obřadech [...]. Avšak ve mši, při udělování svatostí i jinde v liturgii může být pro lid nezřídka velmi užitečné uplatnit národní jazyk. Budiž proto možné poskytnout mu více místa, zvláště ve čteních a připomínkách, v některých modlitbách a zpěvech.“¹¹ Ovšem výzva k plošnému překládání veškeré liturgie do národních jazyků v liturgické konstituci oproti všeobecně rozšířenému přesvědčení zcela schází: „Národnímu jazyku se může poskytnout přiměřený prostor ve mších

⁷ CIC/1983, kán. 2., srov. CIC/1917, kán. 2.

⁸ *Ordo unctionis infirmorum eorumque pastoralis curae – editio typica*, 1972, čl. 15.

⁹ Srov. CIC/1983, kán. 1005.

¹⁰ Srov. *Obřady pomazání nemocných a péče o nemocné*, Praha, 2002, čl. 15, s. 14.

¹¹ Srov. *Sacrosanctum concilium* 36 § 1 a 2.

za účasti lidu, zvláště ve čteních a „přímluvách“ a podle místních poměrů také v čás- tech týkajících se lidu [...].¹² Z logického výkladu tohoto přání koncilu je zřejmé, že soukromá mše bez účasti lidu má zůstat v latinském jazyce *vždy*, zatímco mše za účasti lidu *může* být také obohacena částmi pronášenými v národních jazycích.

Požadavek ohledně znalosti latinských částí liturgie je kladen na všechny účastníky jako samozrejmost a vzhledem k požadavku „aktivní účasti lidu“ (*participatio actuosa*) dokonce o to naléhavěji: „Je však třeba dbát na to, aby věřící dovedli spolu recitovat nebo zpívat také latinsky části mešního rádu, které jim přísluší.“¹³ Proto není divu, že apoštolská konstituce Pavla VI. *Missale Romanum*, jíž se vyhlašuje roku 1969 nový Římský misál,¹⁴ která je jinak plná odkazů na koncilní liturgickou konstituci *Sacrosanctum concilium*, nenachází na ni žádný odkaz tam, kde hovoří o „používání (misálu) v tolika různých jazycích“. Takový odkaz totiž nalézá nemůže. Kodex kanonického práva, symbolicky označený Janem Pavlem II. za „poslední dokument Druhého vatikánského koncilu“ jednoznačně staví latinský originál mešní liturgie na první místo: „Mešní oběť se koná v latinském jazyce nebo v jiném jazyce, pokud byly liturgické texty zákonně schváleny“¹⁵

Je logické, že opuštění církevního jazyka se stalo jednou ze vstupních bran k rozkladu liturgické kázně, přiznačnému pro praxi fakticky uplatňovanou v pokoncilním období.¹⁶ Začaly se spontánně vytvářet eucharistické modlitby bez církevního schválení, mnozí duchovní přistoupili k improvizacím a odvrátili se takřka zcela od závazných textů a rubrik.¹⁷ Pro tento neblahý trend mnohde nic neznamenalo

¹² Srov. *Sacrosanctum concilium* 54,1.

¹³ *Sacrosanctum concilium* 54,2.

¹⁴ in: *Acta Apostolicae Sedis* 61 (1969), s. 217–222.

¹⁵ CIC/1983, kán. 928.

¹⁶ „V rámci „období experimentů“ (60. léta) se kladl důraz na zájtkovost liturgie i kreativitu účastníků slavení; jako zvláště vhodná pro to se jeví forma mládežnické mše. Běžná podoba slavení v tzv. experimentálních liturgických centrech měla tři zvláštní čerty: šlo o tzv. mozaikovou podobu liturgie (tzv. *collage-liturgie* či *lego-liturgie*) využívající složenin z mnoha předem připravených prvků různého charakteru; dále v ní byl položen důraz na konfrontaci evangelia s událostmi všedního života na základě toho, jak byly prezentovány v médiích; dále šlo o použití běžného jazyka současných lidí a distancování se vůči příliš intelektualizované víře.“ BUGEL, Walerian, *Anafora jako teologický text. Výbrané otázky na příkladu pokoncilních eucharistických modliteb*, Olomouc, 2015, s. 95.

¹⁷ „[...] představený církve by se měl ustavičně s taktem snažit o postupnou demagazaci a deritualizaci liturgie ve své obci. Proto mu místo okázalých liturgických knih dostatečně poslouží pouhá sbírka textů, převážně modlitebních, kterou si pořídí sám a sám uspořádá do malého sešitu s vkusnými

ani definitivní schválení misálu Pavla VI., a s neztenčenou intenzitou pokračoval i v následujícím období. Odpor k závazným liturgickým normám a ke kanonické disciplíně spolupůsobil v některých místních církvích atmosféru chaosu.

Za těchto okolností se za významný nástroj k upevnění liturgické disciplíny považovalo obnovení kanonickoprávního rámce liturgie v novém kodexu Jana Pavla II., vydaném roku 1983. Ten v intencích Druhého vatikánského koncilu vyzdvihl úlohu biskupů a jejich „řádné, vlastní a bezprostřední moci“, kterou ve svých diecézích vykonávají.¹⁸ Proto i ochrana liturgické disciplíny představuje důležitou součást zodpovědnosti diecézního biskupa: „Biskup dbá, aby se do církevní kázně nevloudily nepořádky, hlavně ve službě slova, udělování svátostí a svátostin, úctě k Bohu a svatým a také ve správě majetku.“¹⁹ Diecézní biskupové „v sobě svěřené církvi řídí a podporují veškerý liturgický život a dozírají na něj.“²⁰

3. Nástroje ochrany liturgické kázně v instrukci *Redemptionis sacramentum*

Zejména ve způsobu celebrace eucharistické mešní liturgie však leckde setrvává příliš rozšířená praxe vynalézavé nekázně, proto ještě za pontifikátu Jana Pavla II. došlo k pokusu vymoci dodržování liturgických norem cestou vydání instrukce *Redemptionis sacramentum* Kongregací pro bohoslužbu a svátosti roku 2004.²¹ Instrukce představují specifický disciplinární nástroj, neboť „vykládají ustanovení zákona a dávají pokyny pro jeho provádění“, jejimi adresáty jsou „ti, kterým je svěřeno provádění zákona, a je také zavazují při jeho provádění“.²² Jsou vlastně jakousi urgenci, naléhavě upomínající k dodržování disciplíny v konkrétních oblastech života církve. Instrukci *Redemptionis sacramentum* je tak třeba aplikovat v rámci samotného kanonickoprávního rámce daného kodexem, a ovšem také s ohledem na daleko podrobnější normy misálu s jeho úvodem i rubrikami.

deskami nenápadného vzhledu.“ BOUŠE, Zdeněk Bonaventura, *Malá katolická liturgika. Tradice – kritika – budoucnost*, Praha, 2004, s. 36–37.

¹⁸ Srov. CIC/1983, kán. 381 § 1.

¹⁹ CIC/1983, kán. 392 § 2.

²⁰ Srov. CIC/1983, kán. 835 § 1.

²¹ Instrukce *Redemptionis sacramentum* o tom, co se má zachovávat a čeho je třeba se vyvarovat ohledně eucharistie, Praha, 2005.

²² Srov. CIC/1983, kán. 34 § 1.

Sama instrukce pak rozlišuje tři kategorie liturgických excesů: nejtěžší trestné činy, závažné přestupky a další přestupky. První kategorie se opírá o roku 2001 vydané Normy o nejtěžších zločinech (*peccata graviora*) vyhrazených Kongregaci pro nauku víry.²³ Zde nejde o pouhou nedisciplinovanost, nýbrž o ochranu samotných základů eucharistické praxe katolické církve. Je proto logické, že většina z těchto nezákonných jednání má oporu v katalogu skutkových podstat trestních činů, obsaženém v Kodexu kanonického práva: a) odnesení nebo ponechání si konsekrovaných způsob k svatokrádežnému účelu nebo jejich zahodení, kde kodex stanoví trest samočinné exkomunikace a pro duchovního až propuštění z duchovenství stavu;²⁴ b) neplatný pokus o slavení liturgického úkonu eucharistické oběti nebo jeho simulace, kde kodex v prvním případě stanoví opět exkomunikaci *latae sententiae*, ve druhém požaduje uložení spravedlivého trestu;²⁵ c) zakázané sloužení mše svaté spolu s duchovními církevních společenství, která nemají apoštolskou posloupnost a neuznávají svátostnou důstojnost kněžského svěcení, kde kodex rovněž předpokládá uložení spravedlivého trestu;²⁶ d) proměnění jedné způsoby bez druhé při slavení eucharistie nebo obojí mimo slavení eucharistie, kde sice kodex nestanoví samostatnou skutkovou podstatu, užívá však formuli nejpřísnějšího zákazu – *nefas est*.²⁷

V tomto čtyřčlenném seznamu je jako třetí sice uvedena zakázaná intercelebrace s nekatolickými duchovními, avšak na rozdíl od kodexového práva se zde objevuje diferenciace: mezi *peccata graviora* totiž nenáleží koncelebrace s duchovními církví, jejichž duchovní disponují platným svěcením z hlediska nauky a disciplíny katolické církve. Koncelebrace mezi kněžími téhož východního ritu, přestože jedni jsou „sjednocení s Římem“ a jiní nejsou, bývá tam, kde mezi oběma odnožemi církve panují přátelské vztahy, dokonce mlčky tolerována, ačkoli i tak se jedná o trestný čin. Pro rozlišení dvou stupňů závažnosti trestného jednání napomohla rovněž distinkce Druhého vatikánského koncilu mezi církvemi, jež zachovaly plnou eucharistickou a kněžskou svátostnou strukturu (*ecclesiae*), a církevními

²³ Motu proprio Jana Pavla II. *Sacramentorum sanctitatis tutela*, in: *Acta Apostolicae Sedis* 93 (2001), s. 737–739.

²⁴ Srov. CIC/1983, kán. 1367.

²⁵ Srov. CIC/1983, kán. 1378 § 2, 1° a 1379.

²⁶ Srov. CIC/1983, kán. 908 a 1365.

²⁷ Srov. CIC/1983, kán. 927.

společenstvími (*communitates ecclesiasticae*), které z hlediska katolické nauky zachovaly platnou pouze svátost křtu.²⁸

Do kategorie závažných přestupků pak instrukce zařazuje celkově 28 odkazů na nejrozmanitější liturgické excesy, které se zde pokusila Kongregace pro bohoslužbu a svátosti zaznamenat a považovala za důležité zvláště na ně upozornit. Předně jde o nedodržování předpisů o svátostné matérii chleba a vína, kde není rizikem pouze kvalita matérie, nýbrž dochází i k pokusům o úplnou záměnu, jež může mít za následek neplatnost mše: „Z toho plyne, že chléb připravený z jiných surovin, třebaže obilných, nebo ten, do něhož byla přimíchána jiná surovina než mouka v takovém množství, že podle obecného mínění nejde o pšeničný chléb, není platnou matérií ke slavení oběti a svátosti eucharistie. Je vážným přestupkem přidávat při zhotovování eucharistického chleba další látky, jako ovoce, cukr nebo med. [...] Není přípustná žádná zámkina pro použití jiných nápojů jakéhokoli typu, které nejsou platnou matérií.“²⁹ Ohledně používání eucharistických modliteb je instrukce velice striktní, neboť požaduje, aby celebrantem používané anafory byly pouze ty, které jsou obsaženy v misálu nebo byly dodatečně schváleny Apoštolským stolcem. Schází zde ovšem napomenutí těch, kteří eucharistické modlitby běžně zcela improvizují a v některých případech se ani nedrží slov předepsané proměnovací formule, což pak může mít za následek vážné pochybnosti ohledně platnosti celebrace (*dubium validitatis*).³⁰

Eucharistické společenství (*communio eucharistica*) je zároveň nejhlbším vyjádřením hierarchického společenství církve (*communio hierarchica*),³¹ proto

²⁸ Tuto koncilní nauku znovu připomněla roku 2000 deklarace Kongregace pro nauku víry *Dominus Iesus*: „Zdůvodnění spočívá v tom, že církevnost (*Kirche-Sein*) se uskutečňuje apoštolskou posloupností v biskupském úřadu. Proto tam, kde tento prvek chybí, nedochází k platnému eucharistickému slavení. Odůvodnění nachází *Dominus Iesus* v koncilním dekretnu *Unitatis redintegratio* č. 22, který zde užívá formulace *defectus sacramenti ordinis*.“ WALTER, Peter, *Unitatis redintegratio. Das Ökumenismusdekrekt und die daraus erwachsene Ökumenediskussion*, in: DIETRICH, Thomas, HERKERT, Thomas, SCHMITT, Pascal (eds.), *Geist in Form. Facetten des Konzils*, Freiburg im Breisgau, 2015, s. 204.

²⁹ Srov. *Redemptionis sacramentum* 48 a 50.

³⁰ Srov. *Redemptionis sacramentum* 51.

³¹ „Z mnoha rozmanitých ekleziologických kategorií teologové i kanoništé nejvíce užívají a diskutují *communio*. Výhodou tohoto pojmu, který se od biskupského synodu roku 1985 považuje za základní a výstižně shrnující koncilní nauku, je způsobilost chápát církve jak ve vertikální dimenzi jako účast na Božím životě, tak v dimenzi horizontálního společenství věřících, společenství církví a hierarchického společenství.“ FANTAPPIÈ, Carlo, *Ecclesiologia e canonistica*, Venezia, 2015, s. 339.

také platí: „V eucharistické modlitbě atď se nevynechává jméno papeže a diecézního biskupa, aby byla zachována prastará tradice a církevní jednota.“³² K tomu lze navíc dodat, že Kodex kánonů východních církví hrozí až trestem velké exkomunikace tomu, kdo by i po napomenutí nadále odmítal uvádět připomínku ordináře v liturgii.³³ Příčinou je křehkost postavení katolických východních církví, jež znají nebezpečí schizmatu a záleží jim na praktickém uskutečňování církevní jednoty.³⁴ Je ovšem zřejmé, že Kongregace pro bohoslužbu a svátosti řeší v instrukci pouze stav v latinské církvi, zatímco pro církve východní je kompetentní také v liturgických záležitostech Kongregace pro východní církve.

Historicky velmi brzké oddělení hodů lásky (*agapé*) od samotného slavení eucharistie³⁵ nebrání v touze tuto praxi někdy také nostalgicky napodobovat. O tom svědčí již 74. kánon tzv. trullánského „pětišestého“ snemu (*concilium quinsextum*) z roku 692: „Nelze na místech posvěcených Bohu nebo v chrámech pořádat tzv. stolování bratrské lásky a jíst uvnitř chrámu a rozestlávat tam lože.“³⁶ Instrukce *Redemptionis sacramentum* pak pojednává velmi zevrubně o zlozycích a možných nedorozuměních v této oblasti: „V žádném případě atď se nespojuje slavení mše svaté s kontextem obyčejné večeře, ani s podobným způsobem stolování. Mimo případů naléhavé nutnosti atď se mše svatá neslouží na kuchyňském stole, v jídelně nebo na místě používaném ke stolování, ani v sále, kde by bylo přichystáno jídlo, ani ti, kteří se účastní mše, atď nesedají k jídlu v průběhu samotné mše svaté. Jestliže je z vážného důvodu třeba sloužit mše svatou na stejném místě, kde se pak bude stolovat, atď se

³² Srov. *Redemptionis sacramentum* 56.

³³ Srov. CCEO, kán. 1438.

³⁴ „Společenství církví rozdílných rituů se někdy chápe jako modelová cesta k jednotě křesťanstva. Katolická církev věnuje církvím východním zvláštní pozornost, což dokumentuje i dekret 2. vatikánského koncilu *Orientalium ecclesiarum*, který odmítá – v minulosti neblaze proslulé – snahy tyto círкve „latinizovat“. [...] Zejména na naší době, od konce 80. let, kdy ve východní Evropě se církev v unii s Římem, kdysi pod nátlakem připojené k pravoslaví, znova osamostatnily, zatěžují tyto spory vztahy mezi pravoslavnými církvemi a církví katolickou.“ FILIPI, Pavel, *Křesťanstvo. Historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*, Brno, 2012, s. 110.

³⁵ 1 Kor 11,20–21,34: „Když vy se však shromažďujete, není to už společenství večeře Páně: každý se dá hned do své večeře, a jeden má hlad, druhý se opije. [...] Kdo má hlad, atď se nají doma, abyste se neshromažďovali k odsouzení.“

³⁶ In: *Pravidla všeobecných a místních snémů i sv. otců pravoslavné církve*, Pravoslavná církev v Československu, Praha, 1955, s. 58.

vloží jasný časový odstup mezi závěr mše svaté a začátek jídla a ať není věřícím podáváno obyčejné jídlo během mše svaté.“³⁷

V souvislosti s nedávno slavenou synodou pro Amazonii se opakováně vyjádřovaly obavy z prolínání náboženského synkretismu do liturgické praxe církve, avšak také v této záležitosti hovoří instrukce jednoznačně: „Jako velmi závažný přestupek je chápána snaha vnést do slavení mše svaté prvky přijaté z obřadů jiných náboženství, které jsou v rozporu s předpisy liturgických knih. [...] Nikdy není knězi povoleno sloužit mše v chrámu nebo na posvátném místě nekřesťanského náboženství.“³⁸

Ohledně způsobů přijímání eucharistie pak instrukce především reaguje na obvyklou neochotu udělovatelů podat eucharistii klečícím: „Není tedy povoleno odmítnout věřícímu přijímání např. z prostého důvodu, že chce přijmout eucharistii vkleče nebo vstoje.“³⁹ Instrukce ani žádné další právní a liturgické předpisy neznají také žádné důvody, například hygienické, které by se mohly stát zámkou k nepodání eucharistie do úst. Přijímání na ruku je pouhá možnost volby, která je navíc dána pouze v těch partikulárních církvích, kde tomu odpovídá příslušná právní úprava: „Prestože má každý věřící podle svého rozhodnutí neustále právo přijmout svaté přijímání do úst, jestliže v oblastech, ve kterých to biskupská konference se schválením Apoštolského stolce povolila, chce přijmout svátost na ruku, ať je mu podána svatá hostie.“⁴⁰

Mezi další velmi závažné přestupy patří mnoho takových, které se týkají především podávání a uchovávání svátosti eucharistie nebo nošení posvátných liturgických oděvů. Častým motivem rozmanitých excesů bývá „klerikalizace laiků“, kteří se svévolně ujmají úloh, vyhrazených duchovním. Například mnohde rozšířenou praxi pastoračních asistentek, které se samy zmocňují slavení liturgie a případně využijí přítomného kněze pouze k provedení proměňování, postihuje instrukce následujícím zákazem: „Dále není laikům povoleno přebírat úkoly jáhna nebo kněze nebo užívat jejich roucha, ani jiné jim podobné oblečení.“⁴¹

³⁷ *Redemptionis sacramentum* 77.

³⁸ *Redemptionis sacramentum* 79 a 109.

³⁹ Srov. *Redemptionis sacramentum* 91.

⁴⁰ Srov. *Redemptionis sacramentum* 92.

⁴¹ *Redemptionis sacramentum* 153.

Třetí kategorii protizákonného jednání představují podle instrukce „další přestupky“, tedy ty, které nepředstavují ani nejtěžší trestné činy, ani zvláště označené závažné přestupky. Avšak i ty „ať nejsou brány na lehkou váhu“, nýbrž „je třeba se jich vyvarovat a napravit je“.⁴² Instrukce zde nechce obcházet autoritu diecézních biskupů a ukládá místním i řeholním ordinářům s obezřetností zkoumat „fakta, okolnosti a přičitatelnost“, pokud se dozvědí alespoň pravděpodobnou zprávu o „provinění nebo přestupku týkajících se Nejsvětější svátosti“.⁴³

Odpovědnost za péči o liturgickou kázeň však není vyhrazena pouze církevní hierarchii, vždyť se jedná o realizaci uvedeného základního práva všech věřících na bohoslužby podle předpisů vlastního obřadu. Kreativistická svévolie celebrantů i dalších aktérů liturgie pak Boží lid realizace tohoto základního „ústavního“ práva zbavuje. Proto instrukce formuluje rovněž oznamovací právo každého věřícího, opět se zdůrazněním primární odpovědnosti diecézních biskupů: „Podle možnosti ať se všichni zvláštěm způsobem přičiní o to, aby Nejsvětější svátost eucharistie byla uchráněna jakékoli formy neúcty a omylu a aby byly přestupky zcela odstraněny. [...] Každý katolík, ať kněz, jáhen nebo věřící laik, má právo podat stížnost o liturgickém přestupku diecéznímu biskupovi nebo oprávněnému ordináři. [...] Je však náležité, aby upozornění nebo stížnost byly pokud možno podány nejprve diecéznímu biskupovi. To ať se děje stále v duchu pravdy a lásky.“⁴⁴

4. Tradiční liturgie

Byly to také liturgické excesy, které vedly skupiny katolických věřících západního obřadu k preferenci tzv. „tridentské“ liturgie podle Misálu sv. Pia V.,⁴⁵ naposledy revidovaného sv. Janem XXIII. roku 1962, tedy v období, kdy se zahajoval Druhý vatikánský koncil. V souvislosti se snahou odstranit následky schizmatu roku 1988 (kauza Lefebvre) považoval papež Benedikt XVI. za vhodné rozšířit a usnadnit přístup věřících k „tradiční“ liturgii (*usus antiquior*). Z církevněprávního hlediska

⁴² Srov. *Redemptionis sacramentum* 174.

⁴³ Srov. *Redemptionis sacramentum* 178.

⁴⁴ Srov. *Redemptionis sacramentum* 183–184.

⁴⁵ „Tridentský koncil a jeho téma, to není jakási mrtvola či nalezená kostra, nad kterou můžeme mávnout rukou a vyslovovat ukvapené, a tedy i nedomyšlené soudy a odsudky. Tridentský koncil vždy zůstane inspirací, pramenem, který obohacuje církev i v době druhého vatikánského koncilu, v plné kontinuitě působení Ducha svatého.“ DUKA, Dominik, *Předmluva*, in: HRDINA, Ignác Antonín (přel.), *Dokumenty tridentského koncilu*, Praha, s. 7.

se i v tomto případě jedná o pomoc při realizaci práva věřících na vlastní ritus: na jedné straně má být kanonické právo nástrojem odstraňování nezákonného a škodlivého jednání, na druhé straně může právo také přispět k šíři a prohloubení duchovního života církve;⁴⁶ ostatně věřící mají v rámci garance vlastního obřadu také požívat právo „na vlastní způsob duchovního života, pokud je v souladu s učením církve.“⁴⁷ Tomu také odpovídá skutečnost, že papež v apoštolském listu *Summorum Pontificum* z roku 2007⁴⁸ nepřistupuje ihned k výčtu jednotlivých normativních článků, nýbrž nejprve oceňuje v předmluvě duchovní bohatství, jež se zračí ve starobylém ritu: „Je také známo, že latinská liturgie byla v různých jejích formách po všechna staletí trvání křesťanské církve stimulem v duchovním životě mnoha světců, posilovala tolík národů v ctnostném náboženském cítění a obohacovala jejich zbožnost.“⁴⁹

Z hlediska otázky kontinuity liturgického práva je pozoruhodné, že podle papeže nikdy nedošlo k nezvratnému formálnímu zrušení dosavadní liturgie: „Proto je dovoleno slavit mešní oběť podle vzorové edice Římského misálu, který byl vyhlášen bl. Janem XXIII. v roce 1962 a nikdy nebyl zrušen, jako zvláštní formu liturgie církve.“⁵⁰ Následná prováděcí instrukce Papežské komise *Ecclesia Dei* uvádí vzájemnou souvislost obou ritu: „Texty Římského misálu, vyhlášeného papežem Pavlem VI. a texty obsažené v posledním vydání za Jana XXIII. jsou dvě formy římské liturgie, nazývané rádná (*ordinaria*) a mimořádná (*extraordinaria*): dvě formy jediného římského obřadu, které existují jedna vedle druhé. Jedna i druhá vyjadřují to, jak se církev modlí (*lex orandi*). Pro své úctyhodné a starobylé užívání má být mimořádná forma zachovávána s náležitou úctou.“⁵¹

⁴⁶ „K zavedeným ‚tradicionalistům‘ se přidali další věřící, rovněž mladšího věku, okouzleni hodnotou, již zprostředkuje ‚stará‘ liturgie, a znechucení excesy těch, kdo při bohoslužebných úkonech prosazují svévolnou kreativitu, jež není spravedlnitelná duchem koncilu, nýbrž je projevem jeho povrchní a zkreslené interpretace.“ PIGHIN, Bruno Fabio, *Diritto sacramentale canonico*, Venezia, 2016, s. 44–45.

⁴⁷ Srov. CIC/1983, kán. 214.

⁴⁸ Motu proprio *Summorum Pontificum*, in: *Acta Apostolicae Sedis* 90 (2007), s. 776–781; in: *Acta České biskupské konference* 3/2008, s. 50–54.

⁴⁹ *Acta České biskupské konference* 3/2008, s. 50.

⁵⁰ *Summorum Pontificum* čl. 1.

⁵¹ *Instrukce k provádění apoštolského listu (motu proprio) papeže Benedikta XVI. Summorum Pontificum* z 30. dubna 2011, in: *Acta České biskupské konference* 6/2011, s. 122–130, čl. 6.

Jemné předivo zákonodárství Benedikta XVI. odstupňovává úlohy aktérů nové disciplíny, kterou zavádí, a skrze niž rozvíjí snahy svého předchůdce Jana Pavla II. v této oblasti.⁵² Jestliže v potírání liturgické nekázně ve smyslu instrukce *Redemptionis sacramentum* a dalších opatření mají zaujmít hlavní a aktivní úlohu biskupové, v implementaci disciplíny podle liturgických knih z doby před Druhým vatikánským koncilem má být výchozím momentem především praxe na místní úrovni, nikoli shora uplatňovaný povolovací mechanismus. Zvláštností je zde trvale existující skupina věřících (*coetus*), která jistě není subjektem kanonickeho práva, avšak stává se předmětem speciální pastorační péče: „Ve farnostech, kde trvale existuje skupina věřících, kteří lnou k předchozí liturgické tradici, ať farář laskavě přijme jejich požadavky sloužit mše svatou podle obřadu Římského misálu vydaného v roce 1962. Sám ať dbá o harmonické sladění prospěchu těchto věřících s rádnou pastýřskou péčí o farnost, ať tak činí pod vedením biskupa podle ustanovení kán. 392, ať vyloučí nesvár a přispívá k jednotě celé církve.“⁵³

Aplikační mechanismus je nastaven tak, že pokud farář slouží *usus antiquior* podle norem daných apoštolským listem a instrukce, není třeba se uchylovat k předběžné schvalovací proceduře ze strany ordináře, jak je to zřejmě například z předpisu ohledně celebrace v průběhu týdne: „Slavení podle misálu Jana XXIII. může mít místo o všedních dnech; avšak o nedělích a svátcích se může konat jedna taková mše.“⁵⁴ *Motu proprio* pak velmi moudře staví pyramidu aplikace norem podle principu subsidiarity. Pokud se totiž nevyřeší potřeby věřících hnoucích k liturgické tradici na úrovni farnosti, nastupuje aktivní úloha biskupa, jemuž se klade na srdce: „Snažně žádáme biskupa, aby jejich přání vyslyšel.“⁵⁵ Prováděcí instrukce vymezuje úlohu biskupa jednoznačně: „Posláním diecézního biskupa je přijmout potřebná opatření pro zajištění náležitého respektování mimořádné formy římského obřadu ve shodě s normami motu proprio *Summorum Pontificum*.“⁵⁶ Nikoli svévolné obstrukce, nýbrž skutečné obtíže pak mohou diecézního biskupa případně přimět k tomu, aby se obrátil na Apoštolský stolec: „Biskup, který se o vyřízení takových

⁵² Povolení užívat Římský misál z roku 1962 indultem *Quattuor abhinc annos*, vypracovaným Kongregací pro bohoslužbu roku 1984, a apoštolský list *Vicesimus quintus annus*, in: *Acta Apostolicae Sedis* 81 (1989), s. 899.

⁵³ *Summorum Pontificum* čl. 5 § 1.

⁵⁴ *Summorum Pontificum* čl. 5 § 2.

⁵⁵ Srov. *Summorum Pontificum* čl. 7.

⁵⁶ *Instrukce k provádění apoštolského listu* čl. 14.

žádostí věřících laiků chce postarat, ale brání mu v tom různé příčiny, může věc svěřit papežské komisi *Ecclesia Dei*, která mu poskytne radu a pomoc.⁵⁷ Aktivní úloha ordinářů pak vystupuje do popředí zejména při eventuálním zřizování odpovídajících personálních struktur: „Místní ordinář, posoudí-li to jako vhodné, smí ve smyslu kán. 518 pro slavení podle starší formy římského obřadu zřídit osobní farnost nebo jmenovat rektora či kaplana, při zachování právních ustanovení.“⁵⁸

Celkový právní rámec, ve kterém se *motu proprio* Benedikta XVI. aplikuje, se již neřídí disciplínou předpisů platných před současnou kodexovou úpravou: „V oblasti disciplinárních předpisů se pro slavení mimořádnou formou uplatní církevní disciplína obsažená v Kodexu kanonického práva vyhlášeného roku 1983.“⁵⁹ Příkladem může být disciplína v oblasti postů. Věřící, kteří lnou k tradičnímu ritu, se jistě mohou dobrovolně řídit přísnější postní disciplínou, danou dřívějšími kanonickými předpisy a utvářenou například posty předepsanými pro některé vigile nebo suché postní (kvatembrové) dny. Přesto však pro eucharistický půst je jako povinné minimum závazný i pro ně pouze hodinový půst (lačnost) před přijímáním eucharistie, platný podle současného kodexu;⁶⁰ není tedy povinností se zdržovat pokrnu od půlnoci⁶¹ nebo tři hodiny před přijímáním,⁶² jak tomu bylo podle dřívějších kanonickoprávních předpisů. Kněžím se také otevírá možnost něco pojist mezi slavením dvou či tří mší po sobě následujících.⁶³ Možné je i druhé přijetí eucharistie v týž den, které starší disciplína rovněž neznala.⁶⁴

5. Závěrem

Liturgie je podle liturgické konstituce Druhého vatikánského koncilu „vrchol (*culmen*), k němuž směruje činnost církve, a zároveň zdroj (*fons*), z něhož vyvěrá veškerá její síla.“⁶⁵ Jestliže koncil tak vysoko vyzdvíhl právě liturgii, měla by

⁵⁷ *Summorum Pontificum* čl. 8.

⁵⁸ *Summorum Pontificum* čl. 10.

⁵⁹ *Instrukce k provádění apoštolského listu* čl. 27.

⁶⁰ Srov. CIC/1983, kán. 919 § 1.

⁶¹ Srov. CIC/1917, kán. 858 § 1.

⁶² PIUS XII., apoštolská konstituce *Christus Dominus*, in: *Acta Apostolicae Sedis* 45 (1953), s. 15–32.

⁶³ Srov. CIC/1983, kán. 919 § 2.

⁶⁴ Srov. CIC/1983, kán. 917.

⁶⁵ Srov. *Sacrosanctum concilium* 10.

být i liturgická praxe „výkladní skříní“ disciplíny církve. Ve které jiné oblasti církevního života by se měla pravidla dodržovat přesněji a vědoměji, než právě v té, jež představuje samotný důvod pozemského působení církve? Kanonické právo vytváří obecný rámec, ve kterém se děje liturgická normotvorba a má se uskutečňovat i liturgická praxe. Avšak nejen kreativní svébole, nýbrž i rozvláčná a „familiérní“ hovornost vede k opuštění liturgie jako posvátného obřadu a k jeho nahrazení obdobou společenského setkání, připomínajícího svojí atmosféru často spíše spolkovou schůzi či stadiónový happening. Po stránce disciplinární pak může vést liturgická nekázeň až k závažným nedostatkům, které věřícím upírají právo na autentický obřad nebo způsobovat i neplatnost liturgických úkonů.

Na cestě k obnově lze často jen stěží uplatnit kázeňské prostředky předpokládané například v instrukci *Redemptionis sacramentum*, zejména tam, kde jsou excesy hluboce zakořeněné a sami ordináři mají obavu nebo nedostatek upřímné ochoty přistoupit k účinné nápravě. Jinou cestou, odporující trendu liturgické nekázně, je umožnit věřícím účastnit se liturgie podle dřívějších liturgických knih v souladu s *motu proprio* Benedikta XVI. *Summorum Pontificum*. V této liturgii je totiž kázeň samozřejmým předpokladem, bez něhož by samy liturgické úkony ztrácely svůj smysl. Církev se tak může stát oním hospodářem, který „vynáší ze svého pokladu věci nové i staré“.⁶⁶ Ty nové by po vzoru starých jemně obrušovala, ty staré pak pečlivě ochraňovala.

Resumé

Článek nejprve zkoumá vztah mezi předpisy kanonického práva a liturgických knih. Konstatuje přednost, kterou má podle Kodexu kanonického práva obecný disciplinární rámec, daný kanonickoprávními předpisy, a uvádí příklad změny, kterou bylo třeba provést v liturgické knize obřadů pomazání nemocných, aby se vyhovělo nové úpravě v Kodexu kanonického práva. Podrobně se pak text zabývá liturgickými excesy při slavení eucharistie, jak je popisuje a postihuje instrukce *Redemptionis sacramentum* Kongregace pro bohoslužbu a svátosti. Představuje také *motu proprio* Benedikta XVI. *Summorum Pontificum*, které rozšířilo používání tradičního katolického obřadu podle Misálu naposledy revidovaného Janem XXIII. roku 1962.

⁶⁶ Srov. Mt 13,52.

Summary

Liturgical Discipline in Canon Law Framework of Celebration of the Eucharist

The article first examines the relationship between canon law regulation and liturgical books. It notes the priority given to the general disciplinary framework provided by canon law under the Code of Canon Law, and presents an example of the change that had to be made to the liturgical book of rites of anointing of the sick in order to comply with the new regulation in the Code of Canon Law. The text deals in detail with the liturgical excesses in the celebration of the Eucharist, as described and punished by the instruction *Redemptionis sacramentum* issued by the Congregation for Divine Worship and the Discipline of the Sacraments. It also presents the *motu proprio* of Benedict XVI *Summorum Pontificum*, which expanded the use of the traditional Catholic rite according to the Missal last revised by John XXIII in 1962.

Klíčová slova: eucharistie, liturgie, kodex, liturgické knihy, latinský jazyk, instrukce, pomazání nemocných, disciplína, kreativita, obřad, půst, trestný čin, přestupek

Keywords: Eucharist, liturgy, code, liturgical books, Latin language, instruction, anointing of the sick, discipline, creativity, ceremony, fasting, crime, offense

Autor

Doc. JUDr. Stanislav Přibyl, Ph.D., Th.D., JC.D., je knězem katolické Arcidiecéze pražské. Vystudoval Právnickou fakultu Univerzity Karlovy a Fakultu kanonického práva na Institutu obojího práva při Papežské Lateránské univerzitě v Římě. Na Právnické fakultě Trnavské univerzity v Trnavě se habilitoval prací *Tschechisches Staatskirchenrecht nach 1989. Je soudcem a ochráncem spravedlnosti Metropolitního církevního soudu v Praze, vyučujícím církevního a světského práva na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, výzkumným pracovníkem Ústavu pro právní otázky náboženské svobody na Právnické fakultě Trnavské univerzity v Trnavě a duchovním správcem kostela Nanebevzetí Panny Marie a Karla Velikého v Praze na Karlově.*

Author

Associate Professor JUDr. Stanislav Přibyl, Ph.D., Th.D., JC.D., is a priest from the Catholic Archdiocese of Prague. He studied at the School of Law of Charles University in Prague and the School of Canon Law of the Institutum Utriusque Iuris of the Pontifical Lateran University in Rome. He received the degree of Associate Professor following a successful defence of his dissertation, Tschechisches Staatskirchenrecht nach 1989 (Czech Religion Law after 1989), from the School of Law of University in Trnava (Slovakia). He is a judge soudcem and a promoter of justice of the Metropolitan Tribunal in Prague, teaches church law and secular law at the School of Theology of the University of South Bohemia in České Budějovice, and is a researcher at the Institute for Legal Aspects of Religious Freedom of the University in Trnava, as well as serves as a spiritual administrator at the St. Mary of the Assumption and Charlemagne Church in Prague-Karlov.

---

doc. JUDr. Stanislav Přibyl, Ph.D., Th.D., JC.D.

Krymská 23
101 00 Praha 10

e-mail: standa.pribyl@volny.cz

Anti-Usury Doctrine and Evolution of Agency

Aleš Borkovec

This article was created within the scope of the grant project GAČR č. 18-04757S.

1. Method of Research and Basic Premise

My attention to Thomas Aquinas' *Summa Theologica* was concentrated on questions 77 and 78 in the second division of the second part (*secunda pars secundae*); I used the English translation of *Summa Theologica* and, in the supportive alternative, the Latin original; I have considered the relevant part of Thomas Aquinas as a complex.

Based on analysis of a part of Aquinas' *Summa Theologica*, I present a premise about the anti-debt character of Aquinas' teachings, followed by (a) theoretical re-

flections on the consistency of Aquinas' teachings with the function of agency, and (b) historical facts confirming my assertion about the impact of the Aquinas' thought.

Aquinas and other theologians and lawyers built complex legal constructions to support their efforts against usury and debt (generated via *mutuum*). The complicated doctrine created by Aquinas, along with his predecessors and followers, then confronted the social, economic and legal realities, with the interests of people and with their desires. The anti-usury doctrine then lost this conflict 300 years after the death of Aquinas.¹

¹ COOKE, Colin Arthur, *Corporation, Trust and Company*, Manchester, 1950, p. 44.

2. Detailed Arguments for the Premise and Predictable Objections

- (i) If someone is trying to eliminate usury, and defends the poor, or people with financial difficulties, then he will defend the poor against debts in general, because even no-interest debt is a potential danger – *mutuum* is connected with generating new things, opposed to *commodatum* or *precarium*, which both only require maintenance and protection of already existing thing(s).
- (ii) However, even if the Medieval theologians and other anti-usury doctors did not intend to suppress the existence of debts (i.e. *mutuum*) in society (in the Christian part of the world), then their teaching had the effect of elimination of the *mutuum*, because *mutuum* without interest loses substantially its economic importance.
- (iii) Furthermore, even the interest-free *mutuum* can be a source of usury – there are easily realizable situations where usury is hidden under the cover of interest-free loans (e.g. the borrower signs a confirmation that he borrowed a higher amount than he actually did).
- (iv) The aspirations of the owners of capital and non-owners of capital (potential debtors) then led to an attempt to defeat the anti-usury doctrine, with legal constructions that were no less complex as legal concepts within the anti-usury doctrine.
- (v) One of the attempts to defeat the strict law against usury was, for example, a distinction between *damnum emergens* and *lucrum cessans*. The construction of this distinction then allowed creditors to collect payments which were *id quod interest* or *interesse*, but not usury *de iure*.² And the *trinus contractus* was also a circumvention of the usury ban,³ and also *cambium*.⁴
- (vi) However, resistance to debt is not only a matter for Christians, but it is also part of the Islamic religion. Even in the geographical part of the world dominated by Islamic religion, it can be assumed that resistance to debt stems not from theology *per se*, i.e. directly from religion as such, but from

² COOKE, Colin Arthur, *Corporation, Trust and Company*, pp. 42–47, 44; ASHLEY, William James, *An Introduction to English Economic History and Theory*, Part I, 4th ed., New York, 1910, pp. 196–197; URFUS, Valentin, *Právo, úvěr a lichva*, Brno, 1975, pp. 34, 41, 56, 57, 67, 95.

³ O'BRIEN, George, *An Essay on Mediaeval Economic Teaching*, London, 1920, pp. 210–212.

⁴ HOLDSWORTH, William Searle, *A History of English Law*, Vol. VIII, London, 1925, pp. 126–146.

- the social and economic consequences of debt, and from the associated financial difficulties,⁵ which are relevant not only for borrowers but also for the stability of society as a whole.
- (vii) In line with the premise that the teachings of Aquinas and other anti-usury theologians and lawyers were primarily aimed at protecting helpless debtors against debts as such is fact, that interest was regularly paid for state debts;⁶ because this was not a relationship between a bad borrower and a poor debtor, but rather a relationship between a helpless creditor and the all-powerful state.

3. Description of the Summa Theologica Structure

I consider *Summa Theologica* to be the key text on which I base my hypothesis. This extensive work by Thomas Aquinas is divided into three parts (*pars*), which are further partitioned and divided. Each individual matter is then processed in questions (*questiones*). The issue of just price (*iustum pretium*) is mainly dealt with in question (*questio*) 77 and the matter of usury in the following question (*questio*) 78 of the second division of the second part (*secunda secundæ*).

Aquinas uses the following three types of the sources (literature): (1) Bible, (2) *Corpus Iuris Civilis*, and (3) works by philosophers (Aristotle, Cicero) and theologians (Jerome, Augustine, Chrysostom, Ambrose, Cassiodorus).

Thomas Aquinas' systematic argumentation is roughly as follows. The structure of the text in both 'questions' starts with a brief introduction, which leads to 4 articles, both in question 77 and 78. Each article (*articulus*) starts with objections ranging from 3 to 7. The general answer follows and then the individual answers to the individual objections are presented, in which Aquinas gives principles according to the biblical text, subsequently supported by civil law and supplemented by the ideas of philosophers (especially Aristotle) and Christian theologians.⁷

⁵ VALACHOVÁ, Sára, *Regulation of Financial Markets: Islam vs. conventional financial systems. Diplomová práce*, Praha, 2015, available at: <<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/140921/?lang=en>> (23rd June 2020).

⁶ O'BRIEN, George, *An Essay on Mediæval Economic Teaching*, pp. 193–198; SCOTT, William Robert, *The Constitution and Finance of English, Scottish and Irish Joint-stock Companies to 1720*, Vol. I, 1912, p. 54.

⁷ URFUS, Valentin, *Právo, úvěr a lichva*, pp. 34–35, 43.

The reasoning of the objections and the answers to them thus begins with the introduction of various texts from the Bible, often mutually contradictory, including various interpretations. The Bible, along with theological and philosophical thoughts, completes the concept of natural or moral law, which, at that time and according to Aquinas, is *per se* unenforceable.⁸ And, similarly, the friendly loan ('to lend money to one who is in straits is to do him a favour for which he should be grateful') is, according to Aquinas, unenforceable – it is not a civil obligation, but only natural obligation.⁹

There are also arguments of an economic nature (risk of default of outstanding loans as a counterargument against usury – loss through lending money).¹⁰ Positive law or civil law (*ius civile*), based on *Corpus Iuris Civilis*, is crucial to enforceability from the point of view of Aquinas.

4. The Basic Theoretical Concept of Anti-Usury Doctrine

The important legal basis which Aquinas relied on was the Roman-legal division of things into consumable (*res quae usu consumuntur* or *res fungibles*) and non-consumable (*res quae usu non consumuntur* or *res non fungibles*).¹¹ Money is consumable. On the consumability of money, Aquinas built a principle of the need to transfer ownership of money from creditor to debtor, because otherwise it could not be further alienated.¹² It is a case of consumption – the wine is drunk, it is consumed, money is spent, it is consumed, so it is always necessary to transfer ownership,¹³ and, rent cannot be paid (i.e. interest cannot be paid).

Therefore, it is not possible to borrow money without (at the same time) transferring ownership of it.¹⁴ Only exceptionally money is borrowed for use (not for consumption) – for example, a rare coin for display in an exhibition.¹⁵ If one wanted

⁸ CHITTY, Joseph, *A Treatise on the Laws of Commerce and Manufactures, and the Contracts Relating thereto*, Vol. I, London, 1824, pp. 28, 35.

⁹ AQUINAS, Thomas, *The Summa Theologica*, Part II, No. 2, New York, 1918, p. 334.

¹⁰ Ibid., p. 333.

¹¹ O'BRIEN, George, *An Essay on Mediæval Economic Teaching*, p. 178.

¹² AQUINAS, Thomas, *The Summa Theologica*, Part II, No. 2, p. 331.

¹³ Ibid., pp. 331, 336.

¹⁴ Ibid., p. 333.

¹⁵ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, *Římské právo*, Praha, 1990, p. 118.

to sell wine separately from its use, it would be a double sale because he would sell something that does not exist. However, concerning e.g. a house, it is possible to transfer ownership and separate the use of the house.¹⁶

Furthermore, it is not possible to pay more in the case of a repayment of purchase (i.e. the ‘purchase’ of borrowed money with a subsequent repayment), or even less (i.e. ‘prepayment’ of future cash flows), as this would violate the rule of just price. In addition, both transactions (operations) ought to occur at the same time.¹⁷ The just price doctrine thus clearly represented an obstacle also for, or maybe especially for, usury.

5. Replacement of *Mutuum* by Other Legal Institutes

Consequently, the prohibition of interest led to the suppression of the institute of a loan (*mutuum*) – i.e. lending of generically determined things, the lending connected with the transfer of ownership of the items being lent.¹⁸ Other institutes, transactions that were not loans (*mutuum*) – such as annuities, shared risk contracts, or penal bonds to guarantee payment of a debt – were not prohibited.¹⁹

Hand in hand with suppression of *mutuum*, the using of things without transfer of ownership became common, the using being legally close to Roman law institutes, such as *locatio conductio rei*, *commodatum* and *precarium* – particularly in the case of immovable property where the legal system of reciprocal rights of use was typical of the entire feudal system.²⁰

However, the system of rights of use also concerned matters of movable things (chattels), such as big livestock – cows. Ashley gave us an example of a dispute between the subjects (villagers) and their landlord (bishop), in which the bishop successfully argued that the herd of cattle used by the villagers belongs to him and not to the villagers – he believed they owned only bells that cows had on their necks. Ashley put his thoughts on the impossibility of villagers, or subjects, to

¹⁶ AQUINAS, Thomas, *The Summa Theologica*, Part II, No. 2, p. 331.

¹⁷ Ibid., p. 337.

¹⁸ KNAPPOVÁ, Marta, ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan a kolektiv, *Občanské právo hmotné II*, 4., aktualizované a doplněné vydání, Praha, 2006, p. 227.

¹⁹ HELMHOLZ, Richard Henry, *Usury and the Medieval English Church Courts*, in: *Speculum*, Vol. 61, No. 2, Chicago, 1996, p. 366.

²⁰ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, *Římské právo*, p. 308.

own anything as a possible permanent legal status (but also refers to sources that deny this).²¹

But I submit an explanation which is different from Ashley's. In all likelihood, the herd of cattle was given to the villagers only to use – a legal situation close to the Roman law institute of *precarium*. And even though pieces of cattle – cows and bulls – have changed over time, i.e. new ones born and others slaughtered, the herd as a whole (*universitas rerum distantium*) has always been owned by the landlord. The reasons for the mere use of bovine animals by villagers, without acquiring ownership of them, can be seen in the higher price of cattle, i.e. the need for a substantial initial investment, which in many cases would mean undesirable indebtedness of the user. However, even the difficult transport of these animals (the villagers could move), and the need for a considerable amount of grass as feed were other influencing factors.²² It was precisely the necessity to have a large pasture which was a fact that fastened the cows significantly to the pasture, or more precisely to the owner of the pasture. Conversely, smaller livestock (pigs, hens, etc.) were almost certainly always owned and possessed by the same person – i.e. in our case, by villagers.

Thus, from the user's point of view, the system of using things without transfer of ownership had its undisputed advantages, mainly that a part of the risks associated with the thing (risk of damage to the thing) were still attributed to owner, not to user.²³ In the case written by Ashley, the cattle were fully under the actual control of the villagers, even to such extent that they had apparently forgotten the landlord's lasting ownership, which was reminded upon litigation. And the villagers had been justified (empowered) to slaughter any individual pieces, apparently at their own discretion. But the owner could every time exercise his rights against a user who lacked a firm and effective legal title (the holding of the thing was 'precarious', dependent on the will or pleasure of another), as it turned out.

²¹ ASHLEY, William James, *An Introduction to English Economic History and Theory*, Part II, 2nd ed., London, 1893, pp. 276–277.

²² PEASE, Joseph Gerald, CHITTY, Herbert, *A Treatise on the Law of Markets and Fairs*, London, 1899, p. 33.

²³ KNAPPOVÁ, Marta, ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan a kolektiv, *Občanské právo hmotné II*, pp. 183, 227, 238, 282.

6. Societas and Agency in Summa Theologica

I argue that replacing of the loan institute (*mutuum*) by other institutes was not the only result of the fight against usury. Another consequence of refusing of loans and debts was the evolution of agency (and related fiduciary duties).

Roman *societas* had an equivalent in the Middle Ages, in which there were two basic forms of *societas* (partnership) – classical *societas* and *commenda*. In addition to these basic forms, there were a number of specific types of associations or types of deeds of association, such as *societas maris*, *collegantia*, *compagnia* or *societas terrae*.²⁴ *Commenda* had two types of partners: (i) partners-managers (personally involved in the running and operating of this economic entity) and (ii) partners-investors (providing capital).²⁵

However, even *commenda* was already known (at least *de facto*, if not *de iure* under this name) in ancient Rome. Gaius states that (i) one partner may not be involved in the loss, and (ii) it is also possible that one partner will bring money to the *societas* and the other may not, but is involved in his work.²⁶ The fact that one of the partners may not be involved in the loss may mean either (1) that the partner was in the position of a creditor, or, more likely, (2) that he was backed by limited liability.

In addition, however, we have information about *societas publicanorum* (*societas vectigalis*), with investing partners – *participes* or *publicani* (in addition to the partners known as *sociis*).²⁷ How much *participants* were creditors and how much investors is not yet clear, especially in the absence of the institute of agency in ancient Rome (and the absence of legal entities as well).²⁸

²⁴ LE GOFF, Jacques, *Peníze ve středověku*, Praha, 2012, pp. 94–95.

²⁵ COOKE, Colin Arthur, *Corporation, Trust and Company*, pp. 45–46; O'BRIEN, George, *An Essay on Mediaeval Economic Teaching*, London, 1920, pp. 205–212; LE GOFF, Jacques, *Peníze ve středověku*, pp. 94–95.

²⁶ GAIUS, *Učebnice práva ve čtyřech knihách*, Brno, 1981, pp. 178–179.

²⁷ BUCKLAND, William Warwick, MCNAIR, Arnold Duncan, LAWSON, Frederick Henry, *Roman Law and Common Law: A Comparison in Outline*, 1965, p. 510; HANSMANN, Henry, KRAAKMAN, Reiner, SQUIRE, Richard, *Law and the Rise of the Firm*, in: *Harvard Law Review* Vol. 119, 2006, p. 1360.

²⁸ BUCKLAND, William Warwick, MCNAIR, Arnold Duncan, LAWSON, Frederick Henry, *Roman Law and Common Law: A Comparison in Outline*, pp. 510–511; MALMENDIER, Ulrike, *Roman Shares*, in: GOETZMANN, William N., ROUWENHORST, K. Geert (eds.), *The Origins of Value: The Financial Innovations That Created Modern Capital Markets*, 2005, pp. 31–40; MALMENDIER, Ulrike, *Law and Finance 'at the Origin'*, in: *Journal of Economic Literature*,

Aquinas considers as justifiable profits through *societas*; the labor-free profit does not bother him. The most important concern to him is that the investing partner continues to bear the risk of failure (but his risk is limited, he enjoys the limited liability), even if the failure is caused by the partner-manager, not by the investing partner.²⁹ Thus, the investing partner bears the risk of losing his or her investment and therefore also has the right to be rewarded for this risk, i.e. to gain a business profit. And the managing partner, in case of failure, has spent his work in vain, but he is not indebted to the investing partner.

An important issue is the argument of Aquinas that the investing partner does not transfer ownership (the principal only entrusts his money through partnership).³⁰ The statement that there is no change in the owner of the money must therefore necessarily mean that the managing partner was in the position of agent to the investing partner, who was then in the position of principal.

There is a general consensus that agency did not exist in ancient Rome, because Roman law did not envisage representation at all, at least not direct representation.³¹

Vol. 47, No. 4, December, Pittsburgh, 2009, pp. 1076–1108; MALMENDIER, Ulrike, *Publicani*, Berkeley, 2010, available at: <https://eml.berkeley.edu/~ulrike/Papers/Publicani_Article_v5.pdf> (23rd June 2020); FLECKNER, Andreas Martin, *Corporate Law Lessons from Ancient Rome*, in: *HLS Forum on Corporate Governance and Financial Regulation, on Sunday, June 19, 2011*, 2011, available at: <<https://corpgov.law.harvard.edu/2011/06/19/corporate-law-lessons-from-ancient-rome/>> (23rd June 2020); FLECKNER, Andreas Martin, *Principles of Corporate and Securities Law*, The Max Planck Encyclopedia of European Private Law, 2012, available at: <<https://ssrn.com/abstract=2612179>> (23rd June 2020); FLECKNER, Andreas Martin, *Roman Business Associations*, *Max Planck Institute for Tax and Public Finance Working Paper 2015 – 10, October*, 2015, available at: <<https://ssrn.com/abstract=2472598>> (23rd June 2020).

²⁹ AQUINAS, Thomas, *The Summa Theologica*, Part II, No. 2, pp. 336–337; KOUDELKA, Ladislav, *Lichva: trestný čin a společenský jev*, Praha, 2014, p. 19; URFUS, Valentin, *Právo, úvěr a lichva*, p. 32.

³⁰ AQUINAS, Thomas, *Summa Theologica*, Tomus III, (complete secunda secundæ in: *Patrologia Cursus Completus*), Parisiis, 1846, p. 592; GRAY, Alexander, *The Development of Economic Doctrine: An Introductory Survey*, 1956, p. 59; SCOTT, William Robert, *The Constitution and Finance of English, Scottish and Irish Joint-stock Companies to 1720*, Vol. I, 1912, p. 54.

³¹ BUCKLAND, William Warwick, *A Text-Book of Roman Law from Augustus to Justinian*, 1921, p. 516; BUCKLAND, William Warwick, MCNAIR, Arnold Duncan, LAWSON, Frederick Henry, *Roman Law and Common Law: A Comparison in Outline*, pp. 214, 217; LEAGE, Richard William, *Roman Private Law*, 2nd ed., London, 1909, pp. 421–422; ZIMMERMANN, Reinhard, *The Law of Obligation. Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford, 1996, p. 45; FLECKNER, Andreas Martin, *Roman Business Associations*, in: *Max Planck Institute for Tax and Public Finance Working Paper 2015 – 10, October*, 2015, p. 37, available at: <<https://ssrn.com/abstract=2472598>> (23rd June 2020).

Thus, if someone wanted to buy or sell anything (money or goods, Roman law made no distinction between them) through an intermediary, an indirect representative, then he had to transfer ownership to the money or goods to that indirect representative. Thus, in ancient Rome, when, in *societas*, the investing partner equipped the managing partner with his things (investment), he had to transfer ownership to these things (money or goods) so that the managing partner could subsequently alienate the goods or money.

Aquinas took the fact of non-transferring of ownership of money invested into *societas* as a matter of course. For his position, he does not seek support in civil law, which is a clear distinction from his other ideas, which he systematically supports with the provisions of civil law. Thus, it is not even clear whether he considered the non-transfer of money as a fact that is in accordance with civil law or not – but if he sought support for agency in civil law (i.e. in *Corpus Iuris Civilis*), he would not find it;³² though different opinion has been declared by Savigny.³³

That statement in *Summa Theologica*, therefore, must necessarily result in the conclusion that at the time of Aquinas, agency already existed, as a well-established and commonly-known institute. The period before the publication of *Summa Theologica*, i.e. before 1274, is so deep in history that it is hard to find out the exact extent of development of agency in that period. And we can only guess that agency has its original form in the organization and principles of the Christian Church.³⁴

The existence of *commenda* is also evidenced by other authors, although mostly without reference to the ancient Roman *societas*. Ashley even informs us, referring to Weber, that *commenda* was not the direct successor of *societas*.³⁵ And O'Brien states that ‘*Commenda* was originally a contract, by which merchants who wished to engage in foreign trade, but who did not wish to travel themselves, entrusted their wares to agent or representatives.’³⁶ And adds that agency existed

³² ZIMMERMANN, Reinhard, *The Law of Obligation*, pp. 47–49.

³³ Ibid., p. 56.

³⁴ DUFF, Patrick William, *The Charitable Foundations of Byzantium*, in: *Cambridge Legal Essays*, Cambridge, 1926, pp. 83–99.

³⁵ SCOTT, William Robert, *The Constitution and Finance of English, Scottish and Irish Joint-stock Companies to 1720*, Vol. I, 1912, pp. 1–2; ASHLEY, William James, *An Introduction to English Economic History and Theory*, Part II, 2nd ed., London, 1893, pp. 412–417.

³⁶ O'BRIEN, George, *An Essay on Mediæval Economic Teaching*, pp. 206–207.

already in the 10th century (although O'Brien does not cite any source).³⁷ Other authors draw attention to the difference between the ancient Roman *societas* and the medieval *societas* (partnership) consisting precisely in the absence of agency in ancient Rome and thus the related impossibility of one partner to bind another partner or other partners.³⁸

The legal-theoretical development of *commenda* was carried out in two possible ways. Either it was a continuing development of the Roman *societas* with the genesis of agency, or the development of the medieval *commenda* (agency), developed either in common law and/or in commercial practice (customs), and the Latin name *societas* was only used later (in parallel with Italian names *compagnia* and *collegantia*).³⁹

However, opponents of anti-usury doctrine could also use the legally-recognized *societas* to create *de facto mutuum* using so-called *contractus trinus*. The concept of opponents of anti-usury doctrine was based on the following arguments. Firstly, *societas* is legal (relation between persons A and B). Secondly, insurance against business losses is also legal (relation between persons A and C). Thirdly, it is legal to insure against fluctuation in the rate of profits (relation between persons A and D). And so, why, couldn't it be entertained in all three contracts only with B (three times relation between A and B)?⁴⁰ The entering into all three contracts with one person only is legal too, and if it so happens, then the position of the investor in *societas* (*commenda*) will change from that of a partner who risks his investment to a *de facto* creditor position in a *mutuum* who has the right to recover his claim from a partner-manager.⁴¹

One of the reactions of opponents of usury to *contractus trinus* and other similar vehicles, which could not theoretically be defeated, was *An Act against*

³⁷ Ibid., p. 206.

³⁸ HANSMANN, Henry, KRAAKMAN, Reiner, SQUIRE, Richard, *Law and the Rise of the Firm*, in: Harvard Law Review Vol. 119, 2006, pp. 1356–1357.

³⁹ O'BRIEN, George, *An Essay on Mediæval Economic Teaching*, p. 207; MITCHELL, W., *An Essay on the Early History of the Law Merchant*, 1904, p. 10.

⁴⁰ O'BRIEN, George, *An Essay on Mediæval Economic Teaching*, pp. 210–211; HOLDSWORTH, William Searle, *A History of English Law*, Vol. VIII, London, 1925, pp. 104–105.

⁴¹ O'BRIEN, George, *An Essay on Mediæval Economic Teaching*, p. 211.

Usury, 37 Henry VIII. c. 9 (1545),⁴² which dealt with the existence of *contractus trinus* and other similar vehicles by way of capping their earnings at 10 % p. a. Although Parliament did not intend to legalize usury, the law was so prevalently understood. After several more years, the law was abolished by another *Act against Usury*, 5 & 6 Edward VI. c. 20 (1551),⁴³ and after several years later *Act against Usury*, 13 Elizabeth c. 8 (1571),⁴⁴ abolished 5 & 6 Edward VI. c. 20 and restored 37 Henry VIII. c. 9.

7. Concordance of Anti-Debt Doctrine with Fundamentals of Agency

In connection with the general reason for the possibility of capital appreciation, which is not contrary to Aquinas' teaching against usury (*vide supra*), there are other possible reasons for the existence of the agency and the distribution of products through agents or through brokers, dealers or factors:

- A. The merchant, acting as an agent only distributing the goods, did not need to have capital to buy products, he only needed the resources to materialize transport of them. The threat of indebtedness for the agent was thus significantly limited or even eliminated.
- B. Another reason is that the vendor-agent has no profit (*lucrum*) from the sale of the products, *de iure*;⁴⁵ but, of course, agent's reward (compensation/remuneration) may be contingent on the success of the business.⁴⁶ Profit

---

⁴² *The Statutes of the Realm. Printed by Command of His Majesty King George the Third. In Pursuance of an Address of the House of Commons of Great Britain. From Original Records and Authentic Manuscripts*, Vol. I, MDCCCX, London, reprinted, 1963, pp. 996–997; PLOWDEN, Francis, *A Treatise upon the Law of Usury and Annuities*, London, 1797, pp. 485–488; SCAMMON, Jonathan Young, *Reports of Cases Argued and Determined in the Supreme Court of the State of Illinois*, Vol. II, Boston, 1841, pp. 599–601.

⁴³ PLOWDEN, Francis, *A Treatise upon the Law of Usury and Annuities*, pp. 489–491.

⁴⁴ Ibid. pp. 492–495; SCAMMON, Jonathan Young, *Reports of Cases Argued and Determined in the Supreme Court of the State of Illinois*, Vol. II, Boston, 1841, pp. 597–599.

⁴⁵ AQUINAS, Thomas, *The Summa Theologica*, Part II, No. 2, p. 327; AQUINAS, Thomas, *Summa Theologica*, Tomus III (complete secunda secundæ in *Patrologiae Cursus Completus*), Parisiis, 1846, p. 587.

⁴⁶ KLEIN, William A., COFFEE, John C., Jr., *Business Organization and Finance. Legal and Economic Principles*, 10th ed., 2007, p. 23.

from simply reselling products, without any processing, was also contrary to Aquinas' teachings.⁴⁷ On the contrary, the producer could transport the goods and add transport costs to the price or reflect the change of price over time.⁴⁸ Aquinas directly states that goods purchased without intent to sell them, but later sold for some reason, can be sold at a higher price, i.e. profitable, to cover transportation costs, or simply because the thing has changed price at time or relocation.⁴⁹

C. Selling products through agents also ensures that a just price is set correctly (for the producer). The agent sells the product on the market where the market price is set. Market price, or maybe more precisely fair price, can be considered as just price (*iustum pretium*) according to Aquinas (*vide infra*). A producer, who has ownership of the goods sold by the agent, has so ensured 'just price'.

To a large extent, merchants were merely distributors of goods which, as agents, they transported to the markets, where they sold them.⁵⁰ Thus, there was no legal ownership of goods by those merchants (principals only entrusted their goods, or money, to agents or representatives),⁵¹ but ownership passed directly from producer to final consumer. And so much of the risk remained with the owner (risk of damage to the thing). The agent-distributor was liable similarly to depositor at *depositum*,⁵² i.e. only for *dolus*.⁵³ In the case of damage, e.g. theft or robbery, the agent's debt to the producer, as *obligatio ex delicto*, did not arise.

---

⁴⁷ AQUINAS, Thomas, *The Summa Theologica*, Part II, No. 2, pp. 327–328.

⁴⁸ Ibid., p. 328.

⁴⁹ Ibid., p. 238.

⁵⁰ O'BRIEN, George, *An Essay on Mediæval Economic Teaching*, pp. 206–207.

⁵¹ Ibid.; GRAY, Alexander, *The Development of Economic Doctrine: An Introductory Survey*, 1956, p. 59.

⁵² ENDEMANN, Wilhelm, *Studien in der Romanisch-Kanonistischen Wirtschafts- und Rechtslehre bis gegen Ende des Siebenzehnten Jahrhunderts*, Erster Band, Berlin, 1874, p. 362.

⁵³ BUCKLAND, William Warwick: *A Text-Book of Roman Law from Augustus to Justinian*, 1921, pp. 464–465; KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, *Římské právo*, p. 308.

8. Fairs and Markets

Aquinas' 'just price' can be marked as 'market price'.⁵⁴ However, it was not market price purely on the basis of supply and demand. Just price was more an administrative price (e.g. because of influence of gilds). Of course, even an administrative price was influenced by supply and demand too (e.g. food in time of a crop failure). And, of course, in some cases, setting an administrative price makes no sense – e.g. with horses, where it is necessary to determine the individual price for each different horse. It is much more appropriate to view 'just price' as 'fair price', thus as a price in a heavily regulated market (referred to as a fair but also as a market),⁵⁵ determined more or less administratively.

Coase mentions as a reason for the institutionalization of markets the provision of material support for the holding of markets, security, the resolution of related disputes and the setting of legal rules for the organization of exchange – all of which lead to a reduction in transaction costs and consequently an increase in trade volume.⁵⁶ The legal rules of exchange deserve our special attention. The purpose of these rules, in particular those ensuring transparency of transactions, was undoubtedly to reduce crime and increase legal certainty.⁵⁷

A general rule is that ownership of goods may be transferred by sale where the vendor has right of ownership himself.⁵⁸ If goods were sold by a person who is not the owner, and who does not sell them under the authority or with consent of the owner, the buyer acquires no better title than the seller had.⁵⁹

Nevertheless, if goods were sold in 'market overt', i.e. open (regulated) market, according to the customs of the market, the buyer acquired a good title to the goods, provided he bought them in good faith and without notice of any defect on the

---

⁵⁴ DE ROOVER, Raymond, *Scholastic Economics: Survival and Lasting Influence from the Sixteenth Century to Adam Smith*, in: *The Quarterly Law Review*, Vol. 69, No. 2, May, 1955, p. 164.

⁵⁵ PEASE, Joseph Gerald, CHITTY, Herbert, *A Treatise on the Law of Markets and Fairs*, London, 1899, pp. 1–2.

⁵⁶ COASE, Ronald Harry, *The Firm, the Market and the Law*, Chicago and London, 1990, pp. 8–10.

⁵⁷ LIPSON, Ephraim, *The Economic History of England*, Vol I. The Middle Ages, London, 1929, pp. 199–200; MAITLAND, Frederic William, *Doomsday Book and Beyond*, 1921, pp. 193–194.

⁵⁸ BLACKSTONE, William, *Commentaries on the Laws of England*, Vol. I, Book II, Philadelphia, 1866, p. 449.

⁵⁹ PEASE, Joseph Gerald, CHITTY, Herbert, *A Treatise on the Law of Markets and Fairs*, p. 120.

part of the seller.⁶⁰ In such way property might be transferred, even if the vendor had no right at all in the goods.⁶¹ And administrative fees (tolls) established in the markets testified the making of contracts.⁶²

Yet Saxons prohibited the sale of anything above the value of twenty pence, unless in open market, and directed every bargain and sale to be contracted in the presence of credible witnesses.⁶³ And further, Pease and (Herbert) Chitty say that the Anglo-Saxon law required that all goods above a certain value had to be sold in market-towns (ports), and that the sale had to be witnessed by the port-reeve or other persons. A sale so conducted did not give the buyer an absolute title available against the true owner of goods which had been stolen, but it protected him from the consequences of being found in possession of stolen property. (Pease and Chitty referred to the *Laws of Ina, Athelstan, Cnut, and William the Conqueror*, edit. of 1840, pp. 51, 87, 88, 167, 209, 212).⁶⁴

The market was established by law to prohibit buying and selling elsewhere, the aim of which was to prevent easy disposal of stolen goods. Anybody who bought something out of official markets (i.e. out of superintendence and control),⁶⁵ ran a risk of being treated as a thief if he bought stolen goods.⁶⁶ And if he was not treated as a thief, he was deprived of the goods.⁶⁷

Pease and (Herbert) Chitty further say that the goods had to be exposed for sale and the whole transaction begun, continued, and completed in open market, so as to give opportunity to the legal owner to pursue them and prevent their sale. It probably originated in the merchant law administrated in courts of pie powder. The custom seems to have been present on the continent as early as the ninth century. Notker, who was living about 850 A.D., says that ‘merchants contend that the purchase which is made at an annual fair should be valid, whether it be just or

---

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ BLACKSTONE, William, *Commentaries on the Laws of England*, Vol. I, Book II, p. 449.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ PEASE, Joseph Gerald, CHITTY, Herbert, *A Treatise on the Law of Markets and Fairs*, pp. 120–121.

⁶⁵ CHITTY, Joseph, *A Treatise on the Laws of Commerce and Manufactures, and the Contracts Relating thereto*, Vol. II, London, 1824, p. 142.

⁶⁶ MAITLAND, Frederic William, *Doomsday Book and Beyond*, 1921, pp. 193–194.

⁶⁷ PEASE, Joseph Gerald, CHITTY, Herbert, *A Treatise on the Law of Markets and Fairs*, pp. 120–121.

unjust, because it is their custom;' (Pease and Chitty referred to *Report of Royal Commission*, Vol. I., p. 4).⁶⁸

The market (overt) had to be an open, public and legally constituted market.⁶⁹ The first regulated markets were established in the 7th century (traffic among the people before witnesses).⁷⁰ The charters of the markets in St Denis 629–759 are well-known,⁷¹ and it should be noted that special courts were established at markets – in the 10th and 11th centuries only courts which could be considered as special trade courts were the courts at markets and fairs,⁷² which were created in coincidence with the independence of Italian cities.⁷³

Detailed rules regulated market place,⁷⁴ time⁷⁵ and obligatory nature of transactions.⁷⁶ Statute of 3 Edward I. c. 23 (1275) said that all person who frequent a fair are privileged from arrest or molestation for debts not contracted or promised to be paid within the fair.⁷⁷ On the other hand, even over-regulation was enacted, which was then removed by the laws of Parliament – e.g. the ordinance of (corporation of) London, which created trade barriers and which was repealed by 3 Henry VII. c. 9 (1487).⁷⁸

Some traded goods required special regulation – especially horses; Coke pays special attention to the functioning of horse markets in his trade comments on the functioning of markets (besides horses then hay and straw). Over the centuries, extensive and detailed regulation of horse trade has been adopted, including

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Ibid., p. 121.

⁷⁰ LIPSON, Ephraim, *The Economic History of England*, Vol I, The Middle Ages, London, 1929, p. 199.

⁷¹ MITCHELL, William, *An Essay on the Early History of the Law Merchant*, Cambridge, 1904, p. 22.

⁷² Ibid., p. 39.

⁷³ Ibid., p. 40.

⁷⁴ CHITTY, Joseph, *A Treatise on the Laws of Commerce and Manufactures, and the Contracts Relating thereto*, Vol. II, London, 1824, pp. 145–146.

⁷⁵ Ibid., pp. 146–148.

⁷⁶ Ibid., pp. 148–150.

⁷⁷ Ibid., p. 142. *The Statutes of the Realm. Printed by Command of His Majesty King George the Third. In Pursuance of an Address of the House of Commons of Great Britain. From Original Records and Authentic Manuscripts*, Vol. I., MDCCCX, London, reprinted, 1963, p. 33.

⁷⁸ Ibid., p. 143.

regulation laws, in particular 2 & 3 Philip & Mary c. 7 (1555), *An Act against the buying of stolen horses*,⁷⁹ and 31 Eliz. c. 12 (1589), *An Act to avoid horse stealing*.⁸⁰

The law regulated horse transactions in detail, set detailed rules for selling and buying horses, or transferring ownership on the market – displaying the horse for one hour on the market, entering the names of the seller and the buyer in the register, indicating the characteristics of the horse in the register, etc.⁸¹ However, even after these conditions were met, assuming a stolen horse was sold, his legal owner had another six months for a claim to return it to him.⁸²

9. Spreading of Agency after Aquinas

In the preceding passages the following was explained: (1) why it was necessary to sell goods through markets, and (2) why the requirements of anti-usury doctrine, that is, requirements to eliminate debt and pay a just price, led to selling goods through agents or representatives, and why the merchants had the status of agents who sold goods of others.

Now (I.) it will be argued for other reasons why transactions in the markets were done through agents, i.e. why the producers did not sell their goods on the market themselves and (II.) available evidence will be presented that this was indeed the case.

Ad I.)

- a. For example, economic reasons include the fact that all producers (i.e. everyone) in one village did not have to travel to the market, but could commission one of them – even more practical it was when two markets were held at the same time, or when the producer had only a small production, with which he himself did not pay to go to the market.
- b. The agent-seller, who was then well-known in the market, could have reached higher sales (i.e. higher turnover and/or higher prices) for the goods he sold.

⁷⁹ *The Statutes. Revised Edition*, Vol. I, London, 1870, pp. 573–575.

⁸⁰ *Ibid.*, pp. 664–667.

⁸¹ CHITTY, Joseph, *A Treatise on the Laws of Commerce and Manufactures, and the Contracts Relating thereto*, Vol. II, p. 151.

⁸² PEASE, Joseph Gerald, CHITTY, Herbert, *A Treatise on the Law of Markets and Fairs*, pp. 127–128.

- c. The requirement of the law mentioned above for the sale of a horse (*vide supra*) also included the requirement that a clerk at the market had to personally know the original owner of the horse. If not, he had to know a person who confirmed the owner's identity.⁸³ An owner of a horse who was not known to the market clerks and who intended to sell his horse, had no choice but to engage a market agent who verified the identity of the owner and later testified to the market clerk.

Ad II.)

In 1206, Inocent III. advised that a dowry should be committed to a merchant (i.e. in *commenda*) for obtaining of honest gain.⁸⁴ For Edward I (1272–1307), the law of agency was in its infancy, but in the 13th century, the Law Merchant (*Lex Mercatoria*) in England recognized that goods bought by agent became directly the property of the principal, not the agent (Mitchell presented a case in fair court in St Ives in 1291).⁸⁵ Partnership and brokerage in the 14th century could be based on *nuda pacta* (unwritten contract).⁸⁶ On the other hand, it could also be created on standardized agreements.⁸⁷

However, more evidence is available from the late 13th century and early 14th century. We know that 13 Edward I. (1285) *Statuta Civitatis London* authorized the Court of Aldermen to license brokers (*abrocoures*) in the city of London.⁸⁸ And we know that a number of lawsuits were filed in the following period under that law before 1300.⁸⁹

⁸³ Ibid., p. 127.

⁸⁴ ASHLEY, William James, *An Introduction to English Economic History and Theory*, Part II, 2nd ed., p. 419.

⁸⁵ MITCHELL, William, *An Essay on the Early History of the Law Merchant*, pp. 83–84.

⁸⁶ Ibid., p. 105.

⁸⁷ ASHLEY, William James, *An Introduction to English Economic History and Theory*, Part II, 2nd ed., p. 414.

⁸⁸ *The Statutes of the Realm. Printed by Command of His Majesty King George the Third. In Pursuance of an Address of the House of Commons of Great Britain. From Original Records and Authentic Manuscripts*, Vol. I, MDCCCX, London, reprinted, 1963, pp. 103–104.

⁸⁹ KLIMEK, James A., *History of Securities Law*, in: *The Blue Sky Bugle: A Newsletter for Blue Sky Lawyers*, Vol. 2010, No. 2, September, 2010, p. 14.

Ayenbite of Inwyd used the words ‘romongours’ or ‘zelleres’ of cloth,⁹⁰ which Ashley translated as ‘horsedealers’ (in Czech language probably ‘koňský handlíř’) and ‘cloth-dealers’.⁹¹ Thus, if the translations are correct, it would prove the existence of agents not only in the sale of horses, but also in the sale of clothing.

Various types of *societas* were used to finance both entities for production and entities for business (*vide supra*).⁹² So, in this way, producers could have enough materials to make their products, and merchants had enough resources to transport goods from the place of production to the place of sale, whether on the domestic market or abroad (in the latter case, there was no doubt a higher cost).

The economic logic is that wealthy people (people able to finance a business trip) did not travel abroad, only their agents did. The discretion of the agents might have varied. We know cases where even agents with detailed instructions found themselves in situations not addressed by the principal’s instructions, and they had to make their own decisions (as fiduciary).⁹³

We can find words about representatives in many statutes, charters and other documents and texts. Statutes against usury often use the words ‘factor’ or ‘broker’, as well as charters, instructions of companies or books; merchants, whose position was considered more independent, are referred as representatives too.⁹⁴ The agent

⁹⁰ MICHEL, Dan, *Ayenbite of Inwyd or Remorse of Conscience*, Vol. I, 1965, pp. 44, 45.

⁹¹ ASHLEY, William James, *An Introduction to English Economic History and Theory*, Part I, 4th ed., p. 161.

⁹² AQUINAS, Thomas, *The Summa Theologica*, Part II, No. 2, New York, 1918, pp. 334, 336; AQUINAS, Thomas, *Summa Theologica*, Tomus III (complete secunda secundæ in: *Patrologiæ Cursus Completus*), Parisiis, 1846, pp. 591, 592.

⁹³ HAKLUYT, Richard, *The Principal Navigation, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation, made by Sea or overland, to the remote and farthest distant quaters of the Earth, at any time within the compass of these 1600 yeres*, Vol. I, 1599, [A Catalog... content, p. (iv)], pp. 226–230. BORKOVEC, Aleš, *Akciová společnost a rozptýlené vlastnictví*, Praha, 2013, pp. 63–64.

⁹⁴ CARR, Cecil T., *Select Charters of Trading Companies A.D. 1530–1707*, London, 1913, pp. 1–2; PLOWDEN, Francis, *A Treatise upon the Law of Usury and Annuities*, London, 1797, pp. 477–495; *The Statutes of the Realm. Printed by Command of His Majesty King George the Third. In Pursuance of an Address of the House of Commons of Great Britain. From Original Records and Authentic Manuscripts*, Vol. III, MDCCCXVII, London, reprinted, 1963, pp. 996–997; SCAMMON, Jonathan Young, *Reports of Cases Argued and Determined in the Supreme Court of the State of Illinois*, Vol. II, Boston, 1841, pp. 599–601; WHITMARSH, Francis, *A Treatise on the Bankrupt Laws. Reprinted from the Edition of 1660, with the Supplements to 1672. Containing also the Body of Liberties 1641*, 2nd ed., London, 1817, pp. 399–402; HAKLUYT, Richard, *The Principal Navigation, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation,...*, pp. 226–230, 259–262; CHITTY on *Contracts*, Vol. II, 33rd ed., London, 2018, pp. 7–8.

could also turn into a servant (employee) with a contract *locatio (conductio) operarum* (employment contract).⁹⁵ The first bankrupt act, 34 & 35 Henry VIII. c. 4 (1542–3), *An Act against such Person as do make Bankrupt*, mentions ‘divers and sundry persons craftily obtaining into their hands great substance of other men’s goods...’.⁹⁶ In all likelihood, they were ‘traders’ who acted as agents of other people.⁹⁷ Those agents had ‘debts and duties’ to the principals,⁹⁸ maybe generated in the form of ‘credit’ from suppliers,⁹⁹ but not via *mutuum*.

The existence of regulated companies, *de facto* merchant gilds, for overseas and distant trade, from the 13th century in both England and the continent had reduced costs – agency costs and/or transaction costs (traveling of merchants in groups in which individual merchants, helping each other, and monitoring each other; as well as the disciplinary functions of the officers of these regulated companies).

10. Conclusion

The problem of usurer–debtor relationship is throughout human history. Medieval scholars, lawyers and others tried to eliminate interest (usury), and also to eliminate *mutuum* as such, for the reason of negative consequences for debtors (and their families). But the doctrine of usury was not applied to state loans (the creditor was not in a superior position here).

⁹⁵ O'BRIEN, George, *An Essay on Mediæval Economic Teaching*, London, 1920, p. 210.

⁹⁶ *The Statutes of the Realm. Printed by Command of His Majesty King George the Third. In Pursuance of an Address of the House of Commons of Great Britain. From Original Records and Authentic Manuscripts*, Vol. III, MDCCCVII, London, reprinted, 1963, pp. 899–901; WHITMARSH, Francis, *A Treatise on the Bankrupt Laws. Reprinted from the Edition of 1660, with the Supplements to 1672. Containing also the Body of Liberties 1641*, 2nd ed., London, 1817, pp. 399–402.

⁹⁷ HANSMANN, Henry, KRAAKMAN, Reiner, SQUIRE, Richard, *Law and the Rise of the Firm*, in: *Harvard Law Review*, Vol. 119, 2006, p. 1380; HOLDSWORTH, William Searle, *A History of English Law*, Vol. VIII, London, 1925, p. 237, n. 4.

⁹⁸ *The Statutes of the Realm. Printed by Command of His Majesty King George the Third. In Pursuance of an Address of the House of Commons of Great Britain. From Original Records and Authentic Manuscripts*, Vol. III, MDCCCVII, London, reprinted, 1963, pp. 899–901; WHITMARSH, Francis, *A Treatise on the Bankrupt Laws...*, pp. 399–402; O'CALLAGHAN, *Usury and Interest. Proved to Be Repugnant to the Divine and Ecclesiastical Laws, and Destructive to Civil Society*, New York, 1824, p. 175.

⁹⁹ HANSMANN, Henry, KRAAKMAN, Reiner, SQUIRE, Richard, *Law and the Rise of the Firm*, p. 1365.

Contrary to anti-usury doctrine, there were advocates of usury or credit, supported by the wishes of usurers and potential borrowers (i.e. people eager to indebt themselves with the prospect of getting a more comfortable life). The battles of theoretical legal concepts, accompanied by sophisticated arguments of both parties (opponents of usury and advocates of interest and credit) lasted about 300 years and ended with the victory of credit supporters.

However, anti-usury doctrine not only eliminated or oppressed the institute of *mutuum*, but led to spread the institute of agency too – sale of products through agents not only eliminated debts but decreased the risk of *obligatio ex delicto* as well. In agency, like in *commodatum*, *locatio conductio rei* or *precarium*, ownership was not transferred. The risks associated with the thing (goods), such as destruction of the thing by accident (*vis maior*), remained with the owner, and did not impact the agent or the user of the thing. That was one of the main aspects of protecting an agent from being bogged down in financial problems, i.e. falling into debts that he would not be able to fulfill.

The correct functioning of agency (*societas*, *commenda*) was supported by a system of sophisticatedly regulated markets, via which producers were forced to sell their products. Markets (fairs) also ensured the setting of a uniform level of the price of goods – i.e. just price (*iustum pretium*). In addition, the effectiveness of agency was influenced by gilds (incl. regulated companies) and even state legal regulation (incl. grants and charters).

In the evolution of agency, described above, there is also a step towards the genesis of fiduciary duties and the genesis of incorporated joint stock companies (i.e. corporations doing business with a joint stock), as the new emerging invention of business enterprise.

Summary

Thomas Aquinas is generally known as an opponent of usury, which means any interest on a loan (i.e. any payment over the principal capital). The doctrine created by Aquinas can be called anti-usury doctrine. In medieval economic and legal reality, other legal institutes, instead of the *mutuum*, had been applied for using things (real estate, chattels) without the transfer of their ownership – rent (*locatio conductio rei*), borrowing (*commodatum*) and leniency (*precarium*). In addition, the effects of the anti-usury (and anti-debt) doctrines caused the rise of the institute of agency. In symbiosis with the development of agency, there were (regulated) markets as a tool to combat crime and create legal certainty for which the institute of agency was important; and markets were important for the proper function of agency.

Resumé

Protilichevní nauka a vývoj právního zastoupení

Tomáš Akvinský je všeobecně znám jako oponent lichvy, která v jeho pojetí znamená jakýkoliv úrok na záplýjku (tj. jakákoli platba nad původní kapitál). Doktrína vytvořená Akvinským může být nazvána jako protilichevní nauka. Ve středověké ekonomické a právní realitě byly další právní instituty, namísto institutu *mutua*, aplikovány pro užívání věcí (nemovitostí, movitostí) bez převodu vlastnického práva – nájem či pacht (*locatio conductio rei*), výpůjčka (*commodatum*) a výprosa (*precarium*). Navíc, účinky protilichevní (a protidluhové) nauky způsobily vzestup institutu zastoupení. V symbióze s rozvojem zastoupení existovaly (regulované) trhy jako nástroj k potírání trestné činnosti a k vytváření právní jistoty, pro které byl institut zastoupení důležitý; a trhy byly důležité pro řádnou funkci zastoupení.

Key words: usury, mutuum, agency, fairs, markets, societas, commenda, price

Klíčová slova: lichva, mutuum, zastoupení, trhy, societas, commenda, cena

Author

Dr Aleš Borkovec was born in 1971. Currently he works at the Faculty of Law, Charles University in Prague, and at the ŠKODA AUTO University. Business organizations, corporation law, corporate governance and fiduciary duties have been included among main objectives of his long-term research, and he has not omitted such matters as duties of fiduciaries in the public sphere and the historic context.

Autor

Dr. Aleš Borkovec se narodil v roce 1971. V současnosti působí na Právnické fakultě Univerzity Karlovy a na ŠKODA AUTO Vysoká škola. Mezi hlavní cíle jeho dlouhodobého výzkumu patří obchodní společnosti, korporátní právo, správa akciových společností a fiduciární povinnosti. Neopomíjí ani povinnosti fiduciářů ve veřejné sféře a dějinné souvislosti těchto institutů.

JUDr. Ing. Aleš Borkovec, Ph.D.

Faculty of Law
Charles University
nám. Curieových 901/7
116 40 Praha 1
Czech Republic
e-mail: ales.borkovec@sav.cz

Katechismus římsko-katolického církevního práva

Nad jednou právní památkou

Antonín Ignác Hrdina

Úvodem

„Pán Bůh Kodex kanonického práva nestvořil, ale toleruje ho“ – to je jeden z „nesmrtevných“ výroků mého zvěčnělého učitele a předchůdce na Katedře pastorálních oborů a právních věd Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy prof. JUDr. ThDr. Miroslava Zedníčka (1931–2012). Na tento jeho výrok jsem si vzpomněl, když se mi dostalo do ruky kapesní vydání Kodexu kanonického práva z roku 1917, vydané roku 1963 vatikánskou Polyglottou na cigaretovém papíře, pěkně vázané v kožence a se záložkami. Vypadá jako modlitební knížka či breviář, a tak jsem si s trohou sarkasmu pomyslel, že by se legalisté, kteří na všechno dění v církvi potřebují kánony a paragrafy, takto mohli „modlit Kodex kanonického práva“.

To jsem ovšem ještě nevěděl o německé, švabachem tištěné knížce o 240 stranách, vydané roku 1875 knihkupectvím Aschendorf v Münsteru, kterou jsem objevil až později. Jejím autorem je někdejší paderbornský biskup Dr. Konrad Martin a nese název *Katechismus římsko-katolického církevního práva*.¹ Je to název dosti neobvyklý, uvážíme-li, že „dnes je katechismus v širokém smyslu chápán jako učebnice náboženství“, tedy „kniha, která obsahuje souhrn křesťanského učení o víře a mravech“.² Knihu téměř shodného názvu (*Katechismus*

¹ *Katechismus des römisch-katholischen Kirchenrechts*. Kdysi jsem ji jako duplikát dostal laskavě darem z tepelského premonstrátského kláštera. O její existenci jsem do té doby nevěděl (v knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově se tento titul nevyskytuje).

² BUCHBERGER, Michael (ed.), *Lexikon für Theologie und Kirche* (dále jen: „LThK“), 5. díl, Freiburg im Breisgau, 1933 (H. Mayer, heslo *Katechismus*, s. 880).

katolického církevního práva) vydal krátce poté farář v Berlichingen J. Weber; inspirace Martinovým dílem je zde ovšem nasnadě.³ Jiná publikace takového nadpisu mi není známa.

Podívejme se tedy stručně jak na jejího autora, tak na jeho dílo.

O autorovi

Jeho autorem byl, jak již bylo řečeno, Dr. Konrad Martin (1812–1879), rodák z Geismaru (okres Eichsfeld) v Německu. Studoval teologii v Halle nad Sálou, v Mnichově a ve Würzburgu. Dne 27. února 1836 byl vysvěcen na kněze v Kolíně nad Rýnem. Působil jako rektor na progymnáziu ve Wipperfürthu a poté se roku 1844 stal profesorem na teologické fakultě v Bonnu. Přednášel morální a pastorační teologii. Od roku 1856 zastával úřad sídelního biskupa paderbornské diecéze (jmenován 19. června 1856, konsekrován 17. srpna 1856). Úspěšně pracoval na usmíření tamních protestantů s katolickou církví. V rámci tzv. Kulturkampfu – „kulturního boje“ (spíše však nekulturního) proti katolické církvi byl dne 4. srpna 1874 zatčen, rozsudkem Královského soudního dvora pro církevní záležitosti⁴ dne 5. ledna 1875 prohlášen za zbaveného biskupského úřadu (to zejména kvůli svému odporu vůči pruským tzv. květnovým aktům z roku 1874) a po čtrnácti dnech nato převezen do Weselu (Porýní-Vestfálsko) do vězení. Odtud se mu podařilo 4. srpna téhož roku uprchnout do Holandska, kde se zdržoval na zámku Neuburg u Wittemu. Když odtud byl vypovězen, našel od 12. června 1876 útočiště v penzionátu u Sester křesťanské lásky (relegovaných totalitním Bismarckovým režimem z Německa) v Mont-St.-Guibert v Belgii, kde také zemřel.⁵

Vedle tohoto *Katechismu* v letech 1839–1879 napsal a vydal řadu dalších prací, dokládajících šíři jeho záběru: *Novae annotationes ad Acta Hermesiiana et Acta Romana* (Nové poznámky k Aktům Hermesiánovým a Aktům římským), *Lehrbuch der katholischen Religion für höhere Lehranstalten* (Učebnice katolického náboženství pro vyšší školy – ta ovšem byla pruským ministerstvem kultu zakázána), *Lehrbuch der katholischen Moral* (Učebnice katolické morálky), *Die Wissenschaft von den*

³ *Katechismus des katholischen Kirchenrechts, mit steter Berücksichtigung des Staatskirchenrechts in Deutschland, Österreich und der Schweiz*, Augsburg, 1879–1880.

⁴ V rámci revokace proticírkevních zákonů byl tento prapodivný tribunál zrušen roku 1886.

⁵ Viz *Lexikon für Theologie und Kirche*, 6. díl, Freiburg im Breisgau, 1934 (F. Lauchert, heslo *Martin Konrad*, s. 988n).

göttlichen Dingen (Věda o božských věcech), *Theophilus oder Unterweisungen über die sonn- und festtägliche Evangelien* (Theofilius neboli poučení pro nedělní a sváteční evangelia), *Ein bischöfliches Wort an die Protestanten Deutschlands* (Slovo biskupa k německým protestantům), *Zweites bischöfliches Wort* (Druhé slovo biskupa), *Die Arbeiten des Vatikanischen Konzils* (Práce vatikánského koncilu), *Das christliche Leben* (Křesťanský život), *Irrtum und Wahrheit in den großen Fragen der Gegenwart* (Omyl a pravda ve velkých otázkách současnosti), *Die Harmonie des Alten Testaments und Neuen Testaments* (Soulad Starého zákona a Nového zákona), *Kanzelvorträge* (Promluvy z kazatelny), autobiografické *Drei Jahre aus meinem Leben* (Tři roky z mého života) a *Zeitbilder oder Erinnerungen an meine verewigten Wohltäter* (Dobové obrazy neboli vzpomínky na mé zvěčnělé dobrodince). Přeložil také do němčiny Starožitnosti (*Antiquitates*) od Josefa Flavia.

Aktivně se účastnil prvního vatikánského koncilu (zejména jako člen deputace *pro fide*) a byl horlivým zastáncem vyhlášení dogmatu o papežské neomylnosti (tzv. infallibilistou), což mezi tehdejšími německými biskupy představovalo spíše výjimku – z osmnácti německých biskupů na koncilu bylo proti vyhlášení tohoto článku víry celých čtrnáct.⁶

Katechismus

Po všeobecném úvodu (o církvi, o církevním právu, jeho pramenech a členení) rozdělil autor svůj *Katechismus* do tří částí.

V té první (*Právo církve*) se zabývá subjektivními právy katolické církve, vyplývajícími z práva božského. Připojeny jsou partie o vztahu katolické církve vůči státům a o vztahu k náboženským společnostem od ní odloučeným.

Druhá část (*Nositelé církevních úradů a církevní úřady*) je věnována odvětví, které bychom mohli (s ohledem na římské právo) označit za *právo personální* včetně tzv. práva *řeholního*.

Konečně třetí část (*Správa církevního učení, kultu a disciplíny*) reprezentuje odvětví práva správního. První oddíl obsahuje právo magisteriální, druhý právo sanktificační a ve třetím oddílu je pojednáno o církevní moci podle oblastí jejího výkonu – tedy zákonodárné, soudní a trestní.

⁶ K podrobnostem viz např. RÁČEK, Blažej, *Církevní dějiny v přehledu a obrazech*, Praha, 1940, s. 603 an.

Příloha obsahuje část textu apoštolské konstituce jeho současníka – papeže Pia IX. *Apostolicae Sedis* z roku 1869 o samočinných církevních trestech (*latae sententiae*).⁷

Na první pohled je zřejmé, že autor nepojednává o právu kanonickém a právu státně-církevním (v dnešní dílci: konfesním) v jedné směsici, jak to tehdy bylo zcela obvyklé a jak se s tím setkáváme i u Katechismu Weberova), nýbrž zásadně traktuje pouze právo katolické církve (tj. právo kanonické), zatímco jen jediný paragraf (17.) je věnován právu konfesnímu.

Jistěže není možno zabývat se zde podrobněji obsahem díla. Všimněme si tedy alespoň dvou výrazných aspektů této učebnice církevního práva, které jsou svým způsobem aktuální dodnes.

Tím prvním je autorův náhled na vztah církve a státu. Nenajdeme zde ani stopu po josefinických postojích, které byly u řady biskupů⁸ i církevních právníků⁹ ještě v jeho (a přirozeně zejména v předcházející) době dostí obvyklé – jak v podunajské monarchii, tak v Německu (tam někdy pod „ochrannou známkou“ episkopalismu či febronianismu). Církev má svá Bohem daná a garantovaná práva (každému z nich věnuje Martin jeden paragraf): právo spravovat se vlastními zákony, právo na zvěstování a šíření Božího slova, právo na zřizování vlastních škol, právo na výkon kněžského úřadu, výlučné právo na výchovu a vzdělání svých duchovních, právo na svobodné obsazování církevních úřadů, právo na výkon skutků křesťanského milosrdenství, právo na organizování církevního spolkového života, právo na zakládání a péči o řeholní společnosti a konečně právo na nabývání a vlastnění majetku (§§ 7–16). Shrnu to: církev má Bohem dané právo „samostatně, nezávisle a svobodně existovat“, přičemž toto její právo je „nedotknutelné, nezbezpečitelné a věčné“ (§ 6). A v § 17., nazvaném *O vztahu církve ke státům*, jasně prohlašuje, že „církev není ani stát ve státě ani jeho součást nebo jeho pouhý přívěsek, nýbrž církev i stát jsou podle své povahy, původu a účelu dvě různé instituce“ a že Kristus „řízení své

⁷ Plný text in: *Acta Sanctae Sedis* 1869, s. 805–831.

⁸ K tomu viz např. SVOBODA, Rudolf, *Typologie biskupů doby josefinismu pod žezlem habsbursko-lotrinské dynastie*, in: LORMAN, Jaroslav, TINKOVÁ, Daniela (eds.), *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*, Praha, 2009, s. 301–313. Týž: *Biskupové doby josefinismu – strážci nebo odpůrci katolické tradice?*, in: *Verba theologica* 6, Košice, 2007, č. 12, s. 43–53.

⁹ K podrobnostem viz např. KOLDA, Jindřich, HRDINA, Ignác Antonín, *Historická knihovna hospitálu Kuks a její romanisticko-kanonický fond*, Červený Kostelec, 2014, s. 138–182, 203–226.

církve nesvěřil světským mocipánům, nýbrž svým apoštolům a jejich nástupcům“. Proto také „obě tyto moci, duchovní a světská, jsou – každá ve své oblasti – samostatné a suverénní“; a proto také „zasahování světské moci do duchovní oblasti (...) představuje zastřený staropohanský cézaropapismus, bazírující na principu státní omnipotence i v církevně-náboženské oblasti“. A autor výslovně zavrhuje všechny dílčí segmenty tohoto principu (*jus advocatione, jus cavendi, jus supremae inspectionis, appellatio tamquam ab abusu*),¹⁰ které v období tzv. jurisdikcionismu představovaly nosné pilíře státně církevní doktríny a politiky. To všechno ovšem muselo znít Bismarckovu režimu téměř jako provokace, a biskup Martin také v témaře roce, kdy jeho Katechismus vyšel, jeho odvetu – jak výše uvedeno – pocítil. Nebyl ostatně jediným biskupem, který byl v Německu v 19. století inkarcerován či alespoň zatčen: tak v Prusku byl v roce 1837 zatčen kolínský arcibiskup Klement August Droste-Vischering, dva roky poté potkal týž osud hnězdensko-poznaňského arcibiskupa Martina von Dunina. Také v dalších německých státech (v Bádensku, ve Württembersku a v Nasavsku) docházelo k třenicím mezi biskupy a vládou. Jen v Prusku bylo k roku 1878 devět z dvanácti biskupství neobsazených. Hohenzollernské Německo obecně a bismarckovské Německo zvláště katolickou církev prostě nesnášelo (jak tomu ostatně ve státních absolutismech bývá), a pokud jí činilo jisté ústupky, bylo tomu jen pod tlakem katolické veřejnosti.

Tím druhým je aspekt, který bychom z určitého úhlu pohledu mohli nazvat „ekumenickým“. Upozorní nás na něj už nadpis § 18 *O vztahu římskokatolické církve k náboženským společnostem od ní odloučeným* („*von ihr getrennte religiöse Gemeinschaften*“), kde Martin nemluví o „hereticích“, jak bylo tehdy (a ještě dlouho potom) zcela obvyklé,¹¹ jakkoli tohoto výrazu v tehdy obvyklém spojení („heretické a schismatické společnosti“) jedinkrát v textu přece jen jaksi mimochodem užil; nemluví o „kacířské nepravosti“ (*haeretica pravitas*), jak se o ní přečasto četlo v tehdy platných knihách Korpusu kanonického práva. Jeho stat’ se nese v duchu smířlivosti vůči odloučeným bratřím ve smyslu Augustinovy floskule: *Interficite errores, diligite homines* („Potírejte bludy, milujte lidi“).¹² Jakkoliv církev katolická

¹⁰ K tému termínům viz např. TRETERA, Jiří Rajmund, *Konfesní právo a církevní právo*, Praha, 1997, s. 79; a TRETERA, Jiří Rajmund, HORÁK, Záboj, *Právní dějiny církvi, Synagoga a církve v průběhu dějin*, Praha, 2019, s. 220–221.

¹¹ Stačí nahlédnout na příslušných místech do některého z četných vydání tzv. Denzingera (*Enchiridion symbolorum, definitionum et declaracionum de rebus fidei et morum*).

¹² *Apologia*, XII.

nemůže resignovat na zjevené pravdy, přesto má „milovat bloudící a odloučené“; pouhá tolerance (která je ostatně pojmem ne teologie, ale státního práva) by byla málo... A se stejnou naléhavostí tehdy jako dnes znějí autorova slova: „[Církev] však dnes bohužel zakouší, že moderní státy nemají před ničím takový strach, jako před náboženskou pravdou, a že blud a nevíru nejen tolerují, nýbrž upřednostňují, (...) a že ji [církev] často také skrytě potlačují a pokud by to bylo možné, chtěly by ji vyhladit ze zemského povrchu.“

Závěrem

Jak je z uvedeného zřejmě, Konrad Martin tedy nestudoval právo samostatně (tj. na právnické fakultě), a přesto se s úspěchem pustil do sepsání právní příručky.¹³ Jistě ne všechno z jeho *Katechismu* je ještě dnes použitelné – vždyť od jeho vydání uplyne zanedlouho sto padesát let – a dílo samo po kanonickoprávní stránce nevybočuje z tehdejších standardů.

Autor je psal v době, kdy v tehdy již sjednoceném Německu vrcholil „kulturní boj“ s jeho zjevně proticírkevními zákony (expatriační, trestní s „kazatelnicovým“ paragrafem, zákon o „Kulturexamenu“ a některé další). A přesto ve svém spisu – jakkoliv to tehdy bylo riskantní – manifestoval právo katolické církve na svobodu a svobodný výkon její činnosti. Zařadil se tak mezi ty, díky nimž „Kulturkampf“ v Německu nakonec (jako chybný politický krok) ustal a proticírkevní zákony byly (počínaje rokem 1883) postupně odvolávány. Jeho *Katechismus* je toho psanou památkou, která si i dnes zaslouží připomínky.

Resumé

Autor ve svém článku připomíná právní příručku někdejšího paderbornského biskupa Konrada Martina „Katechismus římsko-katolického církevního práva“ (1875). Biskup Martin v něm (uprostřed bismarckovského Německa) obhajuje tezi o nezbezpečitelném právu církve na vlastní svobodnou činnost bez zásahů orgánů státu. Na tehdejší dobu spíše vzácným je jeho smířlivý názor na vztah katolické církve k náboženským společnostem od ní odloučeným.

¹³ To tehdy ovšem nebylo nic neobyvklého – stačí vzpomenout někdejšího brixenského knížete-biskupa Simona Aichnera (1816–1911) a jeho proslavené *Compendium juris ecclesiastici*, které se dočkalo mnoha vydání. Svědčí to mj. o vysoké úrovni výuky církevního práva na tehdejších teologických fakultách.

Summary

Catechism of Roman Catholic Church Law (About One Legal Monument)

In his article, the author focuses on the legal handbook of the former bishop of Paderborn Konrad Martin "Catechism of Roman Catholic Church Law" (1875). Bishop Martin defends (in the middle of Bismarck's Germany) the thesis about the inalienable right of the church to its own unrestricted activity without the intervention of state authorities. His conciliatory view of the relationship of the Catholic Church to religious societies separated from it was rather rare at the time.

Klíčová slova: katechismus, církevní právo, katolická církev, práva církve

Keywords: catechism, church law, Catholic Church, rights of the Church

---

Autor

Prof. JUDr. Antonín Ignác Hrdina, DrSc., O.Praem., narozen roku 1953 v Praze, přednáší kanonické právo na Katedře pastorálních oborů a právních věd Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Současně působí jako I. místopředseda Metropolitního církevního soudu Arcidiecéze pražské v Praze.

Author

Professor JUDr. Antonín Ignác Hrdina, DrSc., O.Praem., born in 1953 in Prague, lectures on canon law at the Department of Pastoral Sciences and Legal Sciences of the Catholic Theological Faculty of Charles University in Prague. He is also the first vice-chairman of the Metropolitan Ecclesiastical Court of the Archdiocese of Prague.

---

prof. JUDr. Antonín Ignác Hrdina, DrSc.

Univerzita Karlova

Katolická teologická fakulta

Thákurova 3

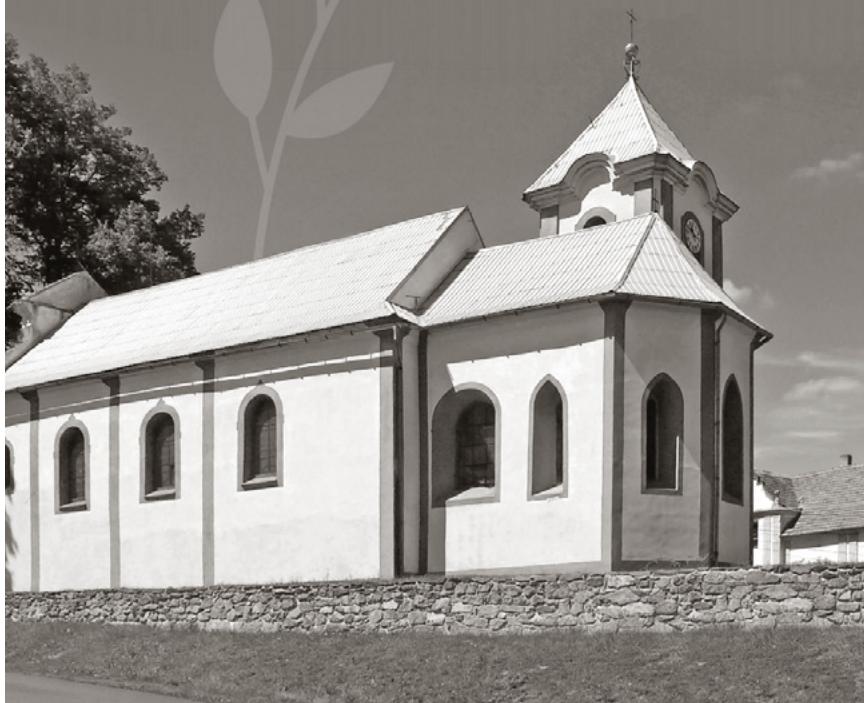
160 00 Praha 6 – Dejvice

e-mail: hrdina@ktf.cuni.cz

Záboj Horák / Petra Skřejpková (eds.)

Leges

Pocta Jiřímu Rajmundu Treterovi

Obálka nové publikace *Pocta Jiřímu Rajmundu Treterovi*, která vyšla v červnu 2020 u příležitosti jeho 80. narozenin v nakladatelství Leges Praha.

Cover of the new book *Festschrift in Honour of Jiří Rajmund Treter*, published by the Leges Prague publishing house on the occasion of his 80th birthday in June 2020.

Dekret *In nomine Domini* a role kardinálů při papežské volbě

Drahomír Suchánek

Tato studie vznikla na Univerzitě Karlově v rámci programu PROGRES Q09:
Historie – klíč k pochopení globalizovaného světa

Výchozí bod pro veškeré úvahy ohledně papežských voleb v době bojů o investituru, tj. v období druhé poloviny 11. století a prvních dvou desetiletí 12. století, představuje dekret *In nomine Domini*, který vydal papež Mikuláš II. na římské synodě dne 13. dubna 1059. Jím potvrdil starou a reformním hnutím podporovanou zásadu, že výběr církevních představených má být spojeným dílem místního klérku a lidu, a to v součinnosti s metropolitou a provinčním episkopátem, který je určen ke kontrole a potvrzení volby.

Současně však přinesl dva další prvky, úzce spjaté se specifickostí výběru hlavy římské církve. Potvrdil nepominutelnost císařských práv, ale především deklaroval zvláštní postavení skupiny stojící v nejbližším okolí papežství – *kardinálů*. Z této autoritativní skupiny navíc volební dokument vyčlenil řád *kardinálů-biskupů*,¹ jimž svěřil nejdůležitější část volebního jednání – výběr vhodného kandidáta, jehož by měl následně zbytek volitelů potvrdit.

Význam dekretu papeže Mikuláše II. je v kontextu dalšího vývoje voleb papežů zásadní. Stojí na počátku dominantní pozice kardinálského kolegia při výběru nové hlavy katolické církve v podobě, která se prosadila jako závazná. Stejně tak vedl k omezení zásahů vládců Svaté říše římské i bezprostředních intervencí

¹ Členění kardinálů do tří stupňů nebo řádů nebo tříd (*ordines*) kardinálů-biskupů, kardinálů-kněží a kardinálů-jáhnů: viz TRETERA, Jiří Rajmund, HORÁK, Záboj, *Církevní právo*, Praha, 2016, s. 127. Viz též kán. 350 CIC/1983. Pozn. redakce.

římské aristokracie. V mnoha ohledech tak deklaroval ideál papežské volby jako *vnitrocírkevní záležitosti*. Bez jakýchkoliv pochybností lze tudíž hovořit v jeho souvislosti o jednom ze symbolů gregoriánského papežství, spojeného s reformní činností dalšího papeže Řehoře VII.

Pokud však chceme pochopit smysl a cíle nové podoby papežských voleb, je třeba dobře poznat východiska a okolnosti, za nichž se podoba dekredu utvárela. Stále totiž panují značné rozdíly při interpretaci významu jednotlivých částí nové legislativy, zejména role kardinálského kolegia v čele s kardinály-biskupy a jejich vztahu k císařským právům.

Dosavadní výzkum se v této oblasti dlouho soustředoval hlavně na textovou, formulačně-stylistickou a obsahovou analýzu samotného dokumentu. Důvodem byla nejednotnost dochovaných variant, plynoucí jak z množství textových přepracování, tak z faktu, že se zachovaly dvě odlišné formy Mikulášova dekredu – tzv. papežská varianta a tzv. císařská varianta. Jakkoliv se badatelé poměrně rychle sjednotili na autentičnosti papežské varianty, která měla vycházet z pravého volebního dekredu, zůstávalo mnoho dalších nejasností právě v souvislosti s menšími či většími textovými odlišnostmi jednotlivých dochovaných pramenů.

Až v druhé fázi výzkumu se pozornost zaměřila na motivace a souvislosti falzifikace, popř. na hledání pravděpodobné doby a autorů úpravy dekredu. Tím se badatelský zájem posouval k žádoucímu zařazení tohoto klíčového volebního dokumentu do širšího kontextu boje o investituru jako celku. Pokud totiž není nahlíženo na vznik a další úpravy dokumentu v návaznosti na další aspekty reformního úsilí o prosazení církevních svobod, snadno dochází k dezinterpretaci smyslu dokumentu, popř. k nalézání „nových“ významů, které neodpovídají dobovým tendencím.

Navzdory těmto vyváženějším směrům zůstává mnoho otázek spjatých s volebním dekretem Mikuláše II. nezodpovězeno. Prioritou musí být koncentrace na implementaci dekredu do právního života gregoriánské církve a jeho srovnání s volební praxí. Vnímat nový volební pořádek jako neměnné a závazné pravidlo determinující chování volebních aktérů je při pohledu na jednotlivé volby, jež proběhly od jeho vydání až po výběr papeže Kalixta II., zcela zavádějící. Naopak se ukazuje značná variabilita a flexibilita při aplikování pravidel na konkrétní situaci a současně schopnost volitelů přizpůsobit dikci dekredu aktuálním potřebám.

Spolu s tím se posouvala i snaha upravovat interpretaci optimálního smyslu dekretu, s čímž souvisí i výše uvedené zásahy do samotného textu původního dekretu. Hovořit proto již v okamžiku vydání dokumentu o zásadním zlomu, který cíleně směřuje, a především přetváří, volební proceduru směrem do budoucnosti, by neodpovídalo skutečnosti – o významu dokumentu rozhodlo s konečnou platností až jeho praktické využití a odhodlání klíčových aktérů v čele s kardinály opřít o něho další směřování kuriálních zvyklostí.

Tato studie se zaměřuje na zásadní prvek nové volební úpravy, a to na roli kardinálského kolegia v čele s kardinály-biskupy. Na základě analýzy dobových narrativních i právních textů se snaží určit jejich postavení a význam v okamžiku vydání volebního dekretu a konfrontovat tuto jejich roli s pozdějším vývojem.

Role kardinálů-biskupů

První věcí, která propůjčuje volebnímu dekretu Mikuláše II. specifické vyznění, je vyzdvížení role stupně kardinálů-biskupů v rámci volební procedury. Dokument stanoví, že vše „nejprve kardinálové-biskupové po pečlivé rozvaze projednají mezi sebou, a následně přizvou *kardinály-kleriky*; poté se připojí ostatní klérus a lid, aby odsouhlasily novou volbu.“ Text současně připojuje důvod takového postupu – za „normálních“ okolností by legitimnost volby ověřil metropolita společně s provinčními biskupy, což však v případě římského biskupa, kterému není nikdo nadřazen, není možné. Proto tuto roli přebírají suburbánní² biskupové s kardinálským titulem.³

Na první pohled zřejmý text v sobě skrývá několik problematických prvků. Nelze přehlédnout, že dosud žádný dokument upravující výběr římských biskupů nejen nezmíňoval přednostní postavení kardinálů-biskupů, ale dokonce ani kardinálů jako takových.⁴ I z tohoto důvodu je Mikulášově úpravě přisuzován

² Častěji se užívá překladu „suburbikální“. Pozn. redakce.

³ Standardní text dekretu je editován v rámci řady *Monumenta Germaniae historica. Constitutiones et acta publica imperatorum et regum*, 1. díl: 911–1197, WEILAND, Ludwig (ed.), Hannover, 1893, a to jak papežská (č. 382, s. 538–541), tak císařská (č. 383, s. 541–546) verze. Na základě výzkumu z konce 80. let 20. století je však za nejbližší autentické podobě dekretu považován rukopis z Bergama, který editoval Detlef Jasper (*Das Papstwahldekret von 1059. Überlieferung und Textgestalt*, Sigmaringen, 1986, s. 98–119).

⁴ Kardinálové všech tří stupňů se voleb běžně účastnili, což dokládají normativní i narrativní prameny, dosud ale žádný dokument nepostuloval jejich přednostní práva a přímo je nezmíňoval jako aktivní volitele.

tak značný význam a revolučnost,⁵ byť tendence mířící tímto směrem je možné zmapovat již minimálně v první polovině 11. století. Prezentace zvláštních kardinálských práv souběžně nastolila řadu dalších problémů, např. vymezení poměru mezi kardinálskými stupni, stejně jako žádoucího vztahu mezi kardinály a římským klérem, resp. lidem. A nejen to. Popsaný postup volby sice stanoví pořadí při volbě, je však otázkou, co jaká skupina volitelů skutečně činí – rozsah jejich kroků lze různě interpretovat, může sahat od skutečné volby přes předvýběr a nominaci až po formální schválení či konstitutivní potvrzení.

Pro pochopení nové volební úpravy je nutné připomenout, že snahou papežských reformátorů bylo již mnoho let prosazení svobodné kanonické volby. Ideál proto spočíval v návratu k principům, které skupina kolem Mikuláše II. spojovala s raným církevním obdobím, kdy byl výběr církevních představených primárně vnitrocírkevní záležitostí. Profilující osobnosti reformního okruhu v čele s ostijským kardinálem-biskupem Petrem Damianem či jeho kolegou Humbertem ze Silvy Candidy proto hovoří o volbě skrze konsensus místního klérku a lidu jako o žádoucím návratu k standardnímu stavu (tzv. *electio communis*).⁶

Stále častěji však zaznívá ještě jeden aspekt – aby byla volba diecézního biskupa platná, musí být přinejmenším potvrzena ostatními biskupy církevní provincie v čele s metropolitou. Oni potom také svůj souhlas vyjadřují udělením biskupského svěcení tomu, kdo byl za biskupa zvolen, a účastí na jeho intronizaci. Tento moment nabyl na významu právě v souvislosti s papežskou volbou. Snaha římské nobility instalovat svého papeže Benedikta X., a to dle názoru reformátorů za

⁵ Jako zlom v dosavadním vývoji chápal volební dekret z roku 1059 už nestor historického bádání v této oblasti Paul Scheffer-Bochorst (*Die Neuordnung der Papstwahl durch Nikolaus II. Texte und Forschungen zur Geschichte des Papstthums im 11. Jahrhundert*, Strassburg, 1879, s. 71).

⁶ Důsledně se touto otázkou v okamžiku vydání volebního dekretu zabýval především kardinál Humbert ve svých *Třech knihách proti svatokupcům*. Prosazení kanonické volby, tj. výběru církevních představitelů (hlavně biskupů) bez dominantních zásahů světské moci, pro něj představovalo alfu a omegu celé reformy. Jak již bylo výše prezentováno, za právoplatného biskupa považoval jen toho, koho zvolil klérus a přijal lid a jehož potvrdil metropolita, resp. okolní biskupové. Ostatní byli svatokupci, pseudobiskupové či dokonce heretici („... *hereticos vero omnes et nominatim simoniacos nullam omnino nec tunc nec postea, etiamsi illis tria illa adsint capitula...*“). DE SILVA CANDIDA, Humbert, *Libri tres adversus simoniacos*, in: THANER, Friedrich (ed.), *MGH Libelli de lite imperatorum et pontificum*, 1. díl: *Saeculis XI. et XII. conscripti*, Hannover, 1891, zde Kniha 1, kap. 6, s. 110.

Pro vymezení tématu je stále základním dílem práce SCHMID, Paul, *Der Begriff der kanonischen Wahl in den Anfängen des Investiturstreits*, Stuttgart, 1926, zejm. s. 14–36, 94–106, 128–130.

pomocí manipulace, násilí a uplácení (svatokupecká volba), ukázala, že lze zneužít i v principu žádoucí ideál. Jedinou možností, jak do budoucna zabránit podobným excesům, pro ně představovalo prosazení nepominutelné role těch, kteří garantují návaznost na dosavadní papežskou politiku – kardinálů-biskupů.

Dle dostupných pramenů se jeví jako hlavní propagátor této myšlenky právě Petr Damiani. Už téměř dva roky před vydáním dekretu, na podzim roku 1057, krátce poté, co ho Štěpán IX. učinil kardinálem-biskupem z Ostie,⁷ napsal Damiani ostatním kardinálům-biskupům dopis, v němž velmi symbolickým jazykem zdůrazňuje jejich mimořádnou důstojnost spojenou s liturgickou službou v lateránské bazilice.⁸ Podle autora je těchto sedm mužů pevně navázáno na papežský úřad – jsou jeho očima⁹ a podílníky na papežových úkolech; v době, kdy se svět blíží poslednímu soudu, je o to více vyžadováno, aby byli pro zbytek církve morálním vzorem a příslovečnou solí země (Mt 5,13).¹⁰ Zmiňovaný dopis není ještě správně spojovat s dekretem o papežské volbě, přesto liturgicko-etický aspekt dává nahlédnut do Damaniho vnímání významu stupně kardinálů-biskupů.¹¹

Autor svou myšlenku totiž rozvíjí v několika dalších textech, bez jejichž zohlednění nelze proniknout k podstatě záměrů volebního dekretu. Například v dopise sepsaném zřejmě v druhé polovině roku 1058, tj. ještě před vydáním nové volební legislativy, Damiani hájí legitimitu Gerarda z Florencie (Mikuláše II.) před raveninským arcibiskupem Jindřichem právě poukazem na nesouhlas

⁷ Srov. CACCIAMANI, Giuseppe M., *La nomina di S. Pier Damiano a vescovo e a cardinale di Ostia*, in: *San Pier Damiano nel IX centario della morte (1072–1972)*, 1. díl, Cesena, 1972, s. 181–193.

⁸ REINDEL, Kurt (ed.), *MGH Die Briefe der deutschen Kaiserzeit*, 4. Sv., 2. díl: *Dopisy č. 41–90*, München, 1988, dopis č. 48, s. 52–61.

⁹ Používá odkaz ze starozákonné knihy proroka Zachariáše, v níž se hovoří o kameni (v Damaniho pojeticí skále, tj. Petrovi), který má sedm očí: „Hle, tu je kámen, který kladu před Jošuu: jeden kámen, na něm sedm očí.“ Za 3,9.

¹⁰ „Haec septem cardinales habet episcopos, quibus solis post apostolicum sacrosanctum illud altare licet accedere, ac divini cultus mysteria celebrare... Septem igitur oculos habet haec petra, quia totidem sancti Spiritus donis sancta praefulget ecclesia...“ REINDEL, Kurt (ed.), *Die Briefe des Petrus Damiani*, 2. díl, München, 1988, dopis č. 48, s. 55–56, 61.

¹¹ K tématu srov. především KEMPF, Friedrich, *Pier Damiani und das Papstwahldekret von 1059*, in: *Archivum Historiae Pontificiae* 2/1964, s. 79–80; HÄGERMANN, Dieter, *Das Papsttum am Vorabend des Investiturstreits. Stephan IX. (1057–1058), Benedikt X. (1058) und Nikolaus II. (1058–1061)*, Stuttgart, 2008, s. 115–118; PÁSZTOR, Edith, *San Pier Damiani, il Cardinalato e la formazione della Curia Romana*, in: *Studi Gregoriani* 10/1975, s. 322–324 atd.

kardinálů-biskupů s kroky vedoucími ke zvolení Benedikta X.,¹² což těmto nejvyšším prelátům náleželo právě jako rozhodující kontrolní, či dokonce konstitutivní instanci pro výběr nového pontifika. Toto klíčové stanovisko deklaruje Damiani hned na počátku svého dopisu a v dalších pasážích už „pouze“ uvádí konkrétní nepravosti, které vedly kardinály-biskupy k jejich kroku; v tomto smyslu má být jejich postoj zásadním orientačním bodem i pro rozhodování Jindřicha z Ravenny, kterého z obou papežů přijmout jako právoplatného.

Zřejmě nejdůležitější svědectví však Petr Damiani podává ve dvou textech, které vznikly na jaře roku 1062 v souvislosti s rodicím se papežským schizmatem po zvolení (vzdoro)papeže Honoria II. (Kadala z Parmy). Damiani chtěl přimět Honoria k abdikaci a současně ho přesvědčit o legitimitě druhého kandidáta, původně královským dvorem odmítnutého Alexandra II. Byť oba texty vznikly téměř tři roky po vydání volebního dekretu Mikuláše II., vyjadřují velmi autentickou interpretaci klíčových dekretálních pasáží; co dekret postuluje za použití ne vždy významově jasných pojmu, lze díky Damianiho vývodům lépe zařadit a pochopit.

První text vznikl mezi březnem a dubnem 1062 ve vypjaté atmosféře způsobené Honoriovým zvolením.¹³ Damiani a zbytek reformátorů považovali povýšení parmského biskupa Kadala za nepřijatelné z více důvodů (např. kvůli jeho předchozímu odsouzení na synodách v Pavii, Mantově a Florencii),¹⁴ pro nás jsou však nejdůležitější výtky související s porušením zásad obsažených ve volebním dekretu. Damiani totiž vypočítává prvky volby, které Kadalovi při jeho povyšení chyběly, a především zdůrazňuje, že byla pominuta práva kardinálů-biskupů. Ty opětovně přirovnává k symbolickým sedmi očím ze Zachariášova starozákonného proroctví a přímo deklaruje, že tím bylo porušeno jejich právo volby!¹⁵ Významově se bezesporu jedná o posun oproti Mikulášovu dekretu, který spíše naznačuje přednostní postavení či jakousi předvolbu náležející těmto kardinálům-biskupům. Damiani zde sice vypočítává ostatní volitele (senát, nižší klérus, lid), ale právo skutečné volby jakoby přisuzoval právě jen této vybrané skupině. V témže dopisu,

¹² „...quia nobis omnibus eiusdem urbis cardinalibus episcopis reclamantibus, obstantibus et terribiliter anathematizantibus...“ Dopis č. 58, in: *Die Briefe des Petrus Damiani*, 2. díl, s. 193.

¹³ Text je editován jako dopis č. 88, in: *Die Briefe des Petrus Damiani*, 2. díl, s. 515–531.

¹⁴ Tamtéž, s. 516.

¹⁵ Tamtéž, s. 517–518.

jen o několik stran dále, navíc autor volební proces opětovně prezentuje vymezením konání všech tří skupin volitelů – legitimní je podle něj pouze ten, o němž nejdříve rozhodli kardinálové-biskupové, následně ho posoudil a schválil klérus a do třetice vše podpořil lid.¹⁶

Vyhrocené pojetí práv kardinálů-biskupů je následně částečně modifikováno textem, který vznikl téměř ve stejném okamžiku a v němž Damiani vedle řady dalších výzev ještě otevřel do budoucna mimořádně důležitou otázku císařských práv při papežských volbách. Dokument se skládá jednak z dopisu Kadalovi, kde Damiani podává historicky pojatý přehled zásahů světských vládců do náboženských a církevních záležitostí s důrazem na ustanovování římských biskupů, a jednak z připojeného textu, pro nějž se ujalo pojmenování *Disceptatio synodalnis* (*Synodální rozprava*), kde formou dialogu mezi obhájci papežských (*Romanae ecclesiae defensor*) a císařských (*advocatus regis*) práv prezentuje pohled reformní skupiny na císařská oprávnění v rámci papežských voleb.¹⁷

V samotném dopise se autor volebním procesem již nezabývá a ani následná *Synodální rozprava* si neklade za cíl zevrubnou interpretaci práv a postupů jednotlivých volitelských skupin.¹⁸ Přesto nemohl při vymezování císařských práv otázku pravomoci kardinálů-biskupů pominout. Při zdůrazňování jednotlivých aspektů, zejména ve vztahu k ilegitimitě Kadalova zvolení, opětovně konstatuje, že pravý kandidát se musí opřít o volbu založenou na konsensu římského kléru a lidu. Na rozdíl od minulého dopisu Kadalovi však nečiní z kardinálů-biskupů vlastní volitele. Postup při volební proceduře Damiani rozložil na všechny tři skupiny, kopíruje tím Mikulášův dekret – papežem má být ten, „kterého kardinálové-biskupové povolali, klérus zvolil a lid vyprosil“.¹⁹

¹⁶ Tamtéž, s. 526.

¹⁷ Standardní text je editován v rámci řady *Monumenta Germaniae historica*. Využít lze jednak Heinemannovu edici Petri Damiani *Disceptatio synodalnis*, in: HEINEMANN, Lothar von (ed.), *MGH Libelli de lite imperatorum et pontificum*, 1. díl, Hannover, 1891, s. 76–94, jednak text, který je součástí Damianiho dopisu č. 89 (*Die Briefe des Petrus Damiani*, 2. díl, s. 541–572).

¹⁸ Synodální rozpravu rozebirá a komentuje v podstatě každý historik, který se otázkou reformního papežství zabývá. Stále platný je především příspěvek MEYER VON KNONAU, Gerold, *Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.*, 1. díl, Leipzig, 1890, s. 688–694; z novější literatury např. KRAUSE, Hans-Georg, *Das Papstwahldekrete von 1059 und seine Rolle im Investiturstreit*, Roma, 1960, s. 152–157; CAPITANI, Ovidio, *Problematika della Disceptatio Synodalnis*, in: *Studi gregoriani* 10/1975, Cremona, s. 141–174 atd.

¹⁹ *Disceptatio synodalnis*, in: *Die Briefe des Petrus Damiani*, 2. díl, s. 568.

Z výše uvedené pasáže lze vyvodit několik zásadních zjištění. Předně se již pro Damianiho evidentně změnila situace, v níž svůj dopis odesílal; Kadalus pro něho není partnerem a jediným cílem je prokázat jeho nelegitimitu. Vše je soustředěno na obhájení správných okolností a postupů, které jsou přípustné pro papežskou volbu. Damiani přitom stále akcentuje volební zásady, vlastní celé reformní skupině, tj. volbu založenou na vůli římského klérku a lidu, což zřetelně demonstruje i použití ustálených pojmu, obsažených i ve slavné pasáži papeže Lva I. – klérus *volí* (*elegit*) a lid *vypřešuje* (*expetivit*). V duchu svého přesvědčení ale postuluje nutnost předchozího povolání či předvýběru od kardinálů-biskupů. Pokud v předchozím dopise Kadalovi přenáší volební právo přímo na tuto skupinu kardinálů, nemusí to znamenat nějaký interpretační zlom či „odhalení“ pravého záměru Mikulášova dekretu.

Pozice kardinálů-biskupů je v Damianiho hierarchické stavbě neoddiskutovatelná. Je ji však třeba chápát ekleziologicky, tedy v duchu hierarchické stavby církve, ne právně či legislativně. Nesmíme zapomínat na fakt, že Petr Damiani nebyl primárně právníkem, ale teologem. Používané výrazy u něho nejsou vždy jednotné, stejně jako věrnost zásadám či paragrafům samotného Mikulášova dekretu. Proto může kolísat důraz kladený na jednání jednotlivých volebních aktérů, ale i jejich výčet – v prvním dopise Kadalovi dokonce hovoří o pominutí senátu, o němž se volební dekret nezmiňuje.²⁰ A stejně tak v prvním dopise nezmiňuje v dekretu obsažený respekt k císařským právům, který tvoří základ rozborů druhého dopisu – Damiani se vždy řídí dle prioritního tématu, které se snaží obhájit, a prosazuje ideál; přesné formulační vymezení představuje sekundární záležitost.

V porovnání s rozsáhlými teologickými a historickými analýzami Petra Damianiho nenalezneme jiný srovnatelný text, který by nabízel relevantní pohled na význam a kontext Mikulášova dekretu. A právní i narativní prameny pozdějšího období konce sedmdesátých či z osmdesátých a devadesátých let 11. století již

²⁰ V tomto smyslu by se tedy, dotaženo poněkud do extrémní polohy, přiznávala práva i tradičním římským elitám, proti nimž se reformátoři obvykle vymezovali. Toto problematické místo přirozeně zaujalo badatele velmi brzy a snažili se ho logicky vysvětlit. Zatímco Richard Zoepffel (*Die Papstwahlen und die mit ihnen im nächsten Zusammenhang stehenden Ceremonien in ihrer Entwicklung vom 11. bis zum 14 Jahrhundert; nebst einer Beilage, die Doppelwahl des Jahres 1130*, Göttingen, 1871, s. 164) ho chápáл ve vlastním smyslu městské politické elity, naopak P. Scheffer-Boichorst se snažil v senátu nalézt označení pro kardinály-kleriky (kněze a jáhny), a tudíž i přímý odkaz na Mikulášův dekret, srov. SCHEFFER-BOICHORST, Paul, *Die Neuordnung der Papstwahl*, s. 63–64, pozn. 3.

prezentují spíše další významové posuny, reflekující vývoj papežsko-císařských vztahů či poměry uvnitř reformní skupiny a římské církve. Na rozdíl od dalších badatelů proto nechávám stranou texty Anselma z Lukky, Benza ze Sutri, kardinála Deusdedita či Polycarpa kardinála Řehoře od sv. Chrysogona, neřknuli Graciánův dekret, které jsou naopak primární pro posouzení volebních postupů konce gregoriánské reformy.

Přesto je třeba upozornit i na druhého významného teoretika reformní skupiny z poloviny 11. století, kterým byl kardinál *Humbert de Silva Candida*. Jeho dílo je obdobně jako u Damianiho základem většiny interpretací při sledování motivů církevní reformy, bohužel papežských voleb se žádný jeho text bezprostředně netýká. Všechny své síly soustředil na prosazení svobodné kanonické volby bez zasahování laické moci, v principu se však zajímal obecně o výběr biskupa; k pozici římského biskupa zvláštní stanovisko nezaujal. Není proto možné hodnověrně prokázat jeho postoje v této oblasti, byť jako člověk stojící vždy velmi blízko kuriální politice i samotným papežům se nemohl této otázce vyhnout. Pokud uvážíme, že jeho zásadní dílo proti svatokupectví tvrdě tepalo zásahy i těch nejurozenějších laiků do církevních záležitostí, dalo by se předpokládat, že zaujímal podobná stanoviska jako Damiani. Prokázat to však nelze.

Z jeho textů vyplývá, že se opíral o identická ideová východiska jako jeho ostijský spolubratr. Také on ve svém hlavním díle *Tři knihy proti svatokupecům* několikrát citoval známé výroky papežů Celestina I. a Lva I., a nikterak nepochyboval o nadřazenosti metropolitů u biskupských voleb.²¹ Přednostní právo kardinálů-biskupů by mu v tomto smyslu nemuselo být cizí, zejména, když i on patřil do této elitní církevní skupiny. Přesto se z celkového kontextu jeví být zřejmé, že pro Humberta představovalo hlavní věc zejména ukotvení ideálu vnitrocírkevní volby té které komunity a místní církve. Přesné rozlišení kompetencí a úkonů jednotlivých volitelů již neřešil. V duchu Mikulášova dekretu však trval na tom, že je úkolem metropolitů potvrdit volbu místní církve jako první a teprve poté může přistoupit vyjevení vůle světské moci. Otázka hierarchie zůstává tudíž tím nejdůležitějším a musí odpovídat starým církevním ideálům.

²¹ Např. pasáž obsahující citace z Celestina i Lva bezprostředně předchází Humbertovo konstatování, že „*ipsi primatibus et metropolitanis in electione episcoporum sunt priores, qui deberent tantummodo consensum et desiderium cleri, plebis et ordinis cuiuscumque civitatis suo secundum Deum consensu confirmare.*“ HUMBERT, *Adversus symoniacos*, Kniha 3, kap. 6, s. 204.

Volitelé a jejich vzájemný vztah

Nově deklarovaná pozice kardinálů-biskupů patří bezesporu mezi základní prvky upravující postup při výběru římských biskupů. Výše analyzované prameny současně dokládají, že za jednoho z otců této koncepce je možné považovat ostijského biskupa Petra Damianiho, který tento přístup pomohl prosadit do volebního dekretu Mikuláše II. Není třeba pochybovat o tom, že musel náležet nejen mezi autory nové volební úpravy, ale i autoritativní interpretátory smyslu jednotlivých pasáží. Přednostní postavení kardinálů-biskupů jim však nezaručuje exkluzivitu pro realizaci celé procedury. Naopak, dekret předpokládá vzájemnou kooperaci řady dalších aktérů volby, tedy od kardinálů-biskupů přes zbytek kardinálského kolegia až po zbytek římského klérku a lidu, přičemž nemizí ani přiznání zvláštního postavení císaře.²² Pochopit míru kompetencí, které naleží každé z vyjmenovaných skupin, není evidentní, a praxe dalších desetiletí zřetelně potvrdila, že ani kanonisté, ani účastníci voleb nenalézali shodu v jejich hodnocení. Podstata jejich vzájemné interakce proto zůstává primárním problémem, na který se nyní soustředíme.

Nejdříve musíme zaměřit pozornost na vyjasnění vztahu mezi biskupskou a klerickou částí kardinálského kolegia. Dekret předpokládá jejich spolupráci, přičemž dává biskupům přinejmenším právo prvního projednání; kardinálové-klerici (kněží a jáhnové) mají být následně přizváni k dalšímu jednání. Diskuse mezi historiky a kanonisty ohledně míry kompetencí jednotlivých kardinálských stupňů přitom představuje mimořádně rozsáhlou materii, která se nepřetržitě vyvíjí již od druhé poloviny 19. století.²³ Ve většině případů se však jedná o značně zavádějící problém, který narází na omezení daná nedostatečnou pramennou základnou. Jak již bylo zdůrazněno výše, východiskem pro pochopení rozsahu kardinálských pravomoci musí být analýza fungování kardinálského stavu na počátku reformy

²² Šlo o právo formálního souhlasu s papežskou volbou. Viz SUCHÁNEK, Drahomír, *Ius exclusivae: právo exklusivity při papežských volbách*, Praha, 2012, s. 44.

²³ Základ předložil již ZOEPFFEL, Richard, *Die Papstwahlen und die mit ihnen im nächsten Zusammenhang stehenden Ceremonien*, zejm. s. 29–165, který se obsále zabýval hlavními fázemi volebního procesu, byť jeho metoda spočívala primárně na srovnání jednotlivých aspektů volební problematiky v delším časovém rámci a jejich vývojové souvztažnosti. Mnohem detailnější analýzu pramenů a jejich interpretaci předložil P. Scheffer-Boichorst (*Die Neuordnung der Papstwahl*, zejm. s. 54–90) a v jeho stopách potom další badatelé až do třicátých let 20. století (H. Grauert, L. v. Heinemann, J. v. Pflugk-Hartung a další).

římské kurie, tj. přibližně od pontifikátu papeže Lva IX. (1049–1054), kdy lze zaznamenat první důležité strukturální kroky.²⁴

Papež se obklopil vybranou reformní skupinou a obsadil jejími členy důležitá biskupská místa v okolí římského centra, což mu umožnilo získat kontrolu nad směrováním potřebných změn. Právě tento moment se stal bezpochyby důležitým předpokladem pro vzestup stavu kardinálů-biskupů, v jehož důsledku se tato skupina prosadila i do vůdčí pozice při vytváření nové podoby papežské volby.²⁵ V případě zbytku kardinálského kolegia však není situace tak přehledná. Dosavadní výzkum prokazuje, že se teprve utvářelo pevnější skupinové povědomí mezi kardinály-kleriky a nelze zatím hovořit o pevných kardinálských stupních kněží a jáhnů, spíše o jednotlivcích spojených s konkrétním titulárním kostelem či jáhenskou funkcí v rámci kuriální administrativy. Pokud tedy chceme přistoupit k vyjasnění vzájemných vztahů mezi kardinály-biskupy a zbytkem držitelů kardinálských hodností, musíme připustit, že se jedná o velmi problematickou otázkou.

V průběhu padesátých let 11. století se nacházelo kardinálské kolegium teprve v počáteční fázi svého vzniku – nelze zodpovědně hovořit o vědomé sebeidentifikaci jednotlivých kardinálských stupňů (biskup-kněz-jáhen), stejně jako o propojení kardinálů s institucionálním zázemím římské kurie. Reformní úsilí bylo soustředěno především do okruhu kardinálů-biskupů, přičemž není v tuto chvíli zásadní, zda je kvůli tomu papež pověřoval nejdůležitějšími úkoly, nebo zda naopak, kvůli snaze propůjčit jim potřebnou autoritu, papež povyšoval vybrané reformní osobnosti do nejvyšších funkcí v církevní hierarchii. Spojení reformního nadšení a vysoké církevní funkce mělo garantovat pokračování žádoucích vnitrocírkevních změn, a tudíž i možnost ovlivnit skrze tyto osoby obsazení svatopetrského stolce.

²⁴ K této velmi komplikované otázece srov. přehledně SCHWARZ, Brigitte, *The Roman Curia (until about 1300)*, in: HARTMANN, Wilfried, PENNINGTON, Kenneth (eds.), *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law*, Washington, DC, 2016, s. 163–171 a ZEY, Claudia, *Entstehung und erste Konsolidierung. Das Kardinalskollegium zwischen 1049–1143*, in: DEN-DORFER, Jürgen, LÜTZELSCHWAB, Ralf (eds.), *Geschichte des Kardinalats im Mittelalter*, Stuttgart, 2011, s. 63–76; popř. z dalších základních prací PARAVICINI BAGLIANI, Agostino, *Curia: 11th to 13th Centuries*, in: LEVILLAIN, Philippe (ed.), *The Papacy. An Encyclopedia*, 1. díl, New York, 2002, s. 448–449.

²⁵ Charakteristiku reformní skupiny kolem Lva IX. prezentují na základě pramenů především RO-BINSON, Ian S., *The Papal Reform of the Eleventh Century. Lives of Pope Leo IX and Pope Gregory VII*, Manchester, 2004, s. 16–36, dále GOEZ, Werner, *Kirchenreform und Investiturstreit: 910–1122*, Stuttgart, 2000, s. 95–97 atd.

Zbytek kardinálského kolegia nebyl v daném okamžiku předmětem intenzivních úvah; volební dekret je sice zmiňuje, ale spíše v pozici přidruženého, či, lépe řečeno, podřízeného prvku kardinálského kolegia. Nemuselo se přitom jednat o žádné kompetenční vymezování, neřkuli pevné stanovení pravomocí jednotlivých kardinálských stupňů. Autoři dekretu jednoduše vycházeli z momentální situace, odrážející stav uvnitř papežské kurie. Proto svěřili hlavní slovo biskupům, současně ale nepochybovali o nutnosti prezentovat jejich vótum jako společné rozhodnutí všech kardinálů.²⁶

Tento pohled na poměr kardinálů-biskupů a kardinálů-kleriků potvrzuje samotný fakt, že mezi kardinály podepsanými pod závěry římské synody z roku 1059 nalezneme téměř všechny biskupy (podepsáno pět ze sedmi možných,²⁷ přičemž šestým byl vzdoropapež Jan z Velletri – Benedikt X. a úřad sedmého nebyl v daném okamžiku s vysokou pravděpodobností obsazen), ale „pouze“ sedm, resp. osm kardinálů-kleriků (čtyři kněží a tři, resp. čtyři jáhni)²⁸ z ideálního počtu 46.²⁹ Absence signace tak značného počtu kardinálů-kleriků nabízí dvě možnosti – buď stáli v opozici proti závěrům synody či dokonce samotnému dekretu (zejména proti ustanovení o přednosti kardinálů-biskupů), což se ale nezdá být pravděpodobné s ohledem na celkové uklidnění poměrů v Římě v tomto období a autoritu, které se papež Mikuláš a jeho okolí fakticky těšili.

Jako pravděpodobnější se jeví druhá možnost, tedy roztríštěnost, popř. reálná neexistence kardinálského kolegia jakožto jasně definované skupiny, která by také zaštítila nové změny. Podpisy připojili pouze ti kardinálové, kteří byli v daném okamžiku k dispozici, přičemž z pramenů lze odvodit, že většina titulárních

²⁶ Vedle strukturálních daností kardinálského kolegia lze předpokládat i další motivaci k předsazení kardinálů-biskupů před zbytek kolegia. Popis zvolení papeže Benedikta X. se totiž navzdory různosti podání událostí shoduje na jeho podpoře Římany včetně klérů, kam je možno připočítat i některé kardinály – pouze kardinálové-biskupové byli dle Petra Damianiho či *Montecassinské kroniky* v opozici. Pokud tomu tak bylo, potom nás nemůže překvapit snaha reformátorů udržet si kontrolu nad volebním návrhem, tedy přinejmenším zabránit do budoucnosti tomu, aby byl zvolen papežem člověk, s nímž by nesouhlasili.

²⁷ Bonifác z Albana, Humbert ze Silvy Candidy, Petr z Ostie, Petr z Tuskula (Labika) a Jan z Porta.

²⁸ Kněží Jan od sv. Marka, Lev od sv. Damasa a Vivus od Panny Marie v Zatiběři a jáhni Desiderius od sv. Cecilie, Mancius (Petr) a Amancius, popř. arcijáhen Hildebrand; v jeho případě ale nepanuje shoda na tom, zda je jeho zařazení pravé či ne.

²⁹ Prameny dokládají existenci 28 titulárních kardinálů-kněží a 18 kardinálů-jáhnů – základní přehled přináší KLEWITZ, Hans Walter, *Reformpapsttum und Kardinalkolleg*, Darmstadt, 1957, s. 14–20 a HÜLS, Rudolf, *Kardinäle, Klerus und Kirchen Roms: 1049–1130*, Tübingen, 1977, s. 3–44.

kardinálských úřadů nebyla obsazena.³⁰ Zatímco tedy osoby kardinálů-biskupů se objevují v dobových pramenech s viditelnou pravidelností a hrají v popisovaných událostech nejednou klíčovou roli i jako celá skupina, v případě ostatních kardinálů se vždy jedná o výjimečné jednotlivce, kteří z různých důvodů vstupují do jednání.³¹

Vše tudíž nasvědčuje tomu, že volební dekret vycházel z aktuální situace a jí také podřídil dikci ustanovení, byť není pochybnost o cílené snaze udržet skrze pevně zakotvenou kompetenci kardinálů-biskupů výběr nového papeže v rukou spolehlivé proreformní skupiny. Z tohoto pohledu je následně často řešená otázka poměru kardinálů-biskupů ke zbytku kolegia irrelevantní; v okamžiku, kdy dekret vznikal s ambicí stabilizovat volební proceduru, případný kompetenční konflikt mezi kardinálskými stupni reálně neexistoval. Dosvědčuje to i několikrát zmínovaný Petr Damiani, který ve své *Synodální rozpravě*, vydané dva roky po volebním dekretnu a koncipované již se znalostí první volby realizované dle jeho zásad (volba Alexandra II. roku 1062), prezentuje volební postup bez explicitní zmínky nebiskupských kardinálů („...terého jednomyslně povolají kardinálové-biskupové, zvolí klérus, vyprosí lid.“).³² A i když mohlo jít ze strany ostijského

³⁰ Základní výzkum dle podpisů papežských dokumentů provedl H. W. Klewitz, opíráje se o edice Philippa JAFFÉHO a Samuela LOEWENFELDA (*Regesta pontificum romanorum*) a Paula Fridolina KEHRA (*Papsturkunden in Italien*, 2. díl, Città del Vaticano, 1977), srov. *Reformpapsttum und Kardinalkolleg*, s. 21–24. K otázce se později vrátil HÜLS, Rudolf, *Kardinäle, Klerus und Kirchen Roms*, s. 77–87 a SCHLUDI, Ulrich, *Die Entstehung des Kardinalkollegiums. Funktion, Selbstverständnis, Entwicklungsstufen*, Ostfildern, 2014, oba více méně s konstatováním, že téměř pro celou druhou polovinu 11. století nelze doložit relevantní údaje nutné pro základní výzkum.

³¹ Pro nám sledované období bohužel postrádáme podpůrný doklad o aktivitách kardinálů v podobě jejich spolupodepisování papežských listin. Na rozdíl od pozdější běžné praxe dokonce většina dokumentů postrádá byť jen podpis papeže (jednou z výjimek je např. potvrzení majetku kláštera sv. Petra v Perugii papežem Mikulášem II., signované vedle papeže i dvěma kardinály-biskupy, Petrem z Ostie a Humbertem ze Silvy Candidy, Hildebrandem a notářem Aimem) a nelze tedy z nich vyvzakovat obecnější závěry o kooperaci papeže s kardinály-kleriky. Více k tématu včetně odkazu na prameny srov. WERNER, Judith, *Papsturkunden vom 9. bis ins 11. Jahrhundert. Untersuchungen zum Empfängereinfluss auf die äußeren Urkundengestalt*, Berlin, 2017, s. 265–276, zde zejm. s. 271–274; KEHR, Fridolin, *Scrinium und Palatum: Zur Geschichte des päpstlichen Kanzeleiwesens im 11. Jahrhundert*, in: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung – Ergänzungsband 6/1901*, s. 80–99; SANTIFALLER, Leo, *Über die Neugestaltung der äußeren Form der Papsturkunden unter Leo IX.*, in: NOVOTNY, Alexander, POCKL, Otham (eds.), *Festschrift Hermann Wieslecker zum sechzigsten Geburtstag*, Graz, 1973, s. 29–38 apod. Přehled všech relevantních pramenů, které uvádějí jednotlivé kardinály, shrnul pro období od roku 1049 ve své práci HÜLS, Rudolf, *Kardinäle, Klerus und Kirchen Roms*, s. 45–77.

³² DAMIANI, Petri, *Disceptatio synodalnis*, s. 91.

kardinála-biskupa o dílcí zjednodušení, popř. zacílení na jinou prioritu (řešil přimárně císařská práva při papežské volbě), zřetelně to dokládá, že ještě na počátku šedesátých let uvnitř kardinálského kolegia tato záležitost příliš nerezonovala.

Shrnutí

Z výše uvedeného rozboru plynou dvě základní tendenze. První v duchu reformní obnovy zásad rané církevní tradice definuje volbu jako společné oprávnění klérů a lidu římské církve. Druhý směr se soustřeďuje na hierarchizaci konání aktérů. Dekret se explicitně odvolává na výrok papeže Lva I. Velikého, podle něhož má být biskup zvolen kleriky, vyžádán lidem a schválen metropolitou. A jelikož v případě římského biskupa nadřazený metropolita schází, přebírájí jeho roli kardinálové-biskupové. Pravdu má tedy bezpochyby německý historik Friedrich Kempf, který viděl ve volebním dekretnu Mikuláše II. snahu po obnovení správné církevní hierarchie.³³ Dekret logicky zmiňuje na prvním místě kardinály-biskupy jakožto kontrolně-konstitutivní instanci zastupující metropolitu a vymezující předvýběrem vhodné kandidáty.

Samotnou volbu však stále provádí římský klérus jakožto celek, kardinálové jsou jeho součástí; pokud by tomu tak nebylo, jednalo by se o porušení dosud vždy od reformátorů postulovaného ideálu. Přednostní postavení kardinálů-biskupů je spojeno s jejich právem světit a instalovat papeže a v jisté paralele, jakkoliv nutně pokulhávající, na něj lze pohlížet v duchu pozdější papežské aprobace vzhledem k volbě kurfiřtů.³⁴

Reflexe vzájemného poměru jednotlivých volitelských skupin prokazuje, že i v dalších desetiletích se jednalo o velmi živou materii. Jestliže v okamžiku vydání volebního dekretnu nebyl problém zdůraznit dominantní pozici biskupského stupně, v následujícím období nelze popřít rostoucí význam klerické skupiny kardinálů. Tento proces se odráží jak v řadě narrativních pramenů zachycujících vývoj od

³³ KEMPF, Friedrich, *Pier Damiani und das Papstwahldekret von 1059*, zejm. s. 74–76, 88–89.

³⁴ K principu papežské aprobace srov. MIETHKE, Jürgen, *Approbation der deutschen Königswahl*, in: KASPER, Walter (ed.), *Lexikon für Theologie und Kirche*, 1. díl, Freiburg im Breisgau, 1993, sl. 888–891.

osmdesátých let 11. století výše,³⁵ tak v gregoriánské kanonistice.³⁶ Součástí těchto posunů byla bezpochyby i úprava samotného Mikulášova dekretu, byť kontext tzv. zfalšování byl mnohem komplexnější záležitostí.³⁷

Kardinálové-biskupové si udrželi autoritu spojenou s jejich postavením v rámci kuriální politiky, uchovat si však postulovanou roli primárního grémia v rámci voletního procesu již beze zbytku nedokázali. Pohled na jednotlivé volby s vrcholem v papežském schizmatu v roce 1130 postupně odkrývá latentní spor o to, kdo je uvnitř kardinálského kolegia vlastním volitelem.

Kardinálové-klerici vstupují stále významněji do praktického života římské církve a nárokují si odpovídající podíl na všech s tím spojených procesech včetně volebního. A nejen to. Jestliže úprava Mikulášova dekretu důsledně odstraňovala odlišení mezi jednotlivými kardinálskými stupni a hovořila nově o kardinálech jako celku, pozdější interpretace zachycená jak v teoretické rovině kanonických textů, tak v praktické rovině popisů jednotlivých voleb se snaží prezentovat jako vlastní volitelskou skupinu právě kardinály-kleriky – biskupskému stupni by potom náleželo „pouze“ oprávnění volby schvalovat.

³⁵ Pro období osmdesátých let 11. století především *Liber ad amicum* Boniza ze Sutri a *Ad Heinricum IV imperatorem libri VII* Benza z Alby, pro další období např. papežské životy Pandulfa z Alatri v *Liber pontificalis* apod.

³⁶ Především *Collectio canonum* Anselma z Lukky a kardinála Deusdedita, *De vita christiana* Boniza ze Sutri, *Polycarpus* kardinála Řehoře od sv. Chrysogona a další. Jejich charakteristiku v dobovém kontextu podává např. VLADÁŘ, Vojtech, *Gregoriánská reforma a římské právo*, in: KNOLL, Vilém (ed.), *Acta historico-iuridica Pilsnensis* 2/2017 (Římské právo a křesťanství), Plzeň, 2018, s. 168–176.

³⁷ Tématem se z novější literatury zabýval zejm. JASPER, Detlef, *Das Papstwahldekret von 1059*, zejm. s. 69–88, kde je i souhrn starší literatury.

Resumé

V kontextu vývoje papežských voleb má zásadní význam volební dekret Mikuláše II. *In nomine Domini*. Stál na počátku dominantní pozice kardinálského kolegia při výběru nové hlavy katolické církve a ve svém důsledku vedl k omezení zásahů laiků do volebního procesu. Deklaroval ideál papežské volby jako vnitrocírkevní záležitosti, a stal se tak jedním ze symbolů gregorianského papežství. Tato studie se zaměřuje na zásadní prvek výše zmíněné volební úpravy, a to na roli kardinálského kolegia v čele s kardinály-biskupy. Na základě analýzy dobových textů se snaží určit jejich postavení a význam v okamžiku vydání volebního dekretu a konfrontovat tuto jejich roli s pozdějším vývojem.

Summary

Decree *In nomine Domini* and Role of Cardinals in Papal Election

In the context of evolution of the papal elections, the electoral decree of Pope Nicholas II *In nomine Domini* is essential. It initiated dominant position of the College of Cardinals in the selection of the new head of the Catholic Church and, as a result, it reduced interventions of the laity in the election process. It declared the ideal of papal election as an internal church affair and became one of the symbols of the Gregorian papacy. This study focuses on an essential element of the above-mentioned regulation of election, namely the role of the College of Cardinals headed by Cardinals-bishops. Based on an analysis of original texts, the article tries to determine their position and importance at the moment of publication of the electoral decree and to confront their role with later development.

Klíčová slova: papežství, papežské volby, gregorianská reforma, kardinál, katolická církev, středověk, *In nomine Domini*, Mikuláš II., Petr Damiani

Keywords: papacy, papal elections, Gregorian Reform, Cardinal, Catholic Church, Middle Ages, *In nomine Domini*, Nicolas II, Petr Damiani

Autor

PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D., narozen roku 1972 v Brně, vystudoval dějiny mezinárodních vztahů a světové politiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a katolickou teologii na Katolické teologické fakultě téže univerzity. V současné době působí jako odborný asistent na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kde přednáší církevní a středověké dějiny. Svou badatelskou činnost zaměřuje na obor papežských dějin a vztahů mezi duchovní a světskou mocí.

Author

PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D., was born in 1972 in Brno. He graduated in history of international relations and world politics from the Faculty of Arts, Charles University, as well as in Catholic theology from the Catholic Theological Faculty, Charles University. Currently he is an Assistant Professor at the Faculty of Arts, Charles University, where he lectures on church history and medieval history. His research is focused on the history of the papacy and the relationship between church and secular power.

PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D.

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav světových dějin
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1

e-mail: drahomir.suchanek@ff.cuni.cz

Sloup Panny Marie na Staroměstském náměstí v Praze, postavený 4. června 2020, jako replika barokního sloupu z roku 1650, zničeného vandaly v listopadu 1918.

The Column of the Virgin Mary on the Old Town Square in Prague, built on 4th June 2020, as a replica of a Baroque column from 1650, destroyed by vandals in November 1918.

Foto Ferdinand Peroutka

Hermann Conring (1606–1681) – luterán ve službách absolutistického státu raného novověku

Radim Seltenreich

Je jistě vícero možností, jak život a dílo Hermanna Conringa označit a pojmit. Pokud pak autor tohoto článku zvolil právě jeho v nadpisu uvedené vymezení, tedy – „luterán ve službách absolutistického státu raného novověku“, učinil tak s vědomím, že tato charakteristika jej nakonec vystihuje přeci jen s ohledem na jeho životní přesvědčení a přínos státovědě nejpřesněji. Conring své závěry nepochyběně v nemalé míře formuloval – a v tomto smyslu byl pochopitelně poplatný tehdejší době vyhraněného náboženského zápasu – na základě svého luterského přesvědčení (i když i toto – jak ještě uvidíme – si žádá dodatečného upřesnění), a stejně tak se i výrazně vyslovuje ve prospěch absolutistického státoprávního modelu, jehož realizace se dle něj měla ideálně odehrát na úrovni jednotlivých zemí Svaté říše římské, proti jejímuž vedení v čele s katolickými Habsburky ovšem sám ostře a opakováně vystupoval.

Zároveň ovšem byl Conringův záběr mnohem širší, dokonce až tak veliký, že to opravňuje hovořit o jednom z posledních skutečných polyhistorů světových dějin. Zde máme na mysli především okolnost, že Conring měl i vysoce odborné lékařské vzdělání, jež ho předurčilo k roli osobního lékaře na různých německých i zahraničních dvorech. A že, ač naopak neměl ve formálním smyslu vzdělání právnické, byl i v této oblasti vzdělán natolik, že to byl právě on, kdo přesvědčivě vyvrátil *Lotharovu legendu*, podle níž byla platnost římského práva zavedena ve středověku ve Svaté říši římské zákonem. Každopádně je tak už z tohoto stručného nástinu zřejmé, že Conring byl i ve svých časech, přejících daleko více co nejširšímu vzdělanostnímu záběru než třeba doba naše (což bylo samozřejmě dáno

i menším rozsahem tehdejšího vědění), mužem pozoruhodným, takovým, který si zcela jistě zaslouží bližší pozornost, již mu v následujícím textu hodláme věnovat.

Životní příběh Hermanna Conringa

Conring se narodil roku 1606 v rodině luterského pastora, přičemž svá univerzitní studia započal na filosofické fakultě v Helmstedtu, kde se blíže věnuje především logice a etice, dále i řečtině a historii. Již zde se ale projevuje i jeho zájem o přírodní vědy, kterému dává průchod zejména studiem medicíny v nizozemském Leidenu, kam s řadou helmstedtských profesorů a studentů přesídlil roku 1625 poté, co v Helmstedtu vypukl mor (sám Conring přitom již v dětství přestál morovou nárazu, která jej ovšem zdravotně i do budoucna v podstatě trvale poznamena).¹

V Leidenu se blíže setkává i s arminianismem, tedy náboženským reformačním směrem rozšířeným na základě učení Jakuba Arminia právě v nizozemských městech mezi umírněnými kalvinisty, který vystupoval proti doktríně o predestinaci a zdůrazňoval význam svobodné lidské vůle pro možné přijetí spásy, kterou Bůh nabízí všem lidským bytostem bez rozdílu. Lze vysledovat i jistý jeho příklon k této nauce, jež ho podle všeho přitahovala zejména svým specifickým eticko-filosofickým pojetím křesťanství.

Každopádně však zůstává v době tehdy tolik vyostřeného náboženského boje i nadále (už s ohledem na rodinnou tradici) přesvědčeným luteránem, který je vždy negativně nastavený především vůči naukám katolické církve. V jeho pojetí je pak obecně církev primárně korporací, která je – tak jako všechny jiné – podřízena teritoriální moci jednotlivých států. Není tak nakonec divu, že při své potřebě svobody náboženského vyznání se nakonec Conring podobně jako jiní dědicové humanismu přiblížil akceptaci racionalisticky nastaveného pojmu *religio naturalis*, což jej nakonec také nevyhnutelně přivedlo do sporu s ortodoxními luterány v Helmstedtu, kam se později navrátil, aby zde roku 1632 převzal katedru přírodní filosofie.

Roku 1636 nabyl konečně doktorského titulu, a to jak ve filosofii, tak i medicíně, čímž lze jeho studia považovat za formálně uzavřená. Ve své přednáškové činnosti se pak od roku 1640 věnuje převážně jen medicíně, v níž se specializuje zejména na výuku anatomie a fyziologie, a v níž je také progresivním zastáncem

¹ KLEINHEYER, Gerd, SCHRÖDER, Jan, *Deutsche Juristen aus fünf Jahrhunderten*, Heidelberg, 1983, s. 62–64.

Harveyovy nauky o krevním oběhu. Conring, vzhledem k tomuto svému vzdělání, působil také jako lékař na některých panovnických dvorech, kdy zřejmě lze vyzdvihnout takovýto jeho pobyt na dvoře královny Kristýny ve Švédsku v roce 1650.

Tuto svou přítomnost přitom pravidelně propojoval rovněž s rádcovskou činností, jež byla často i formálně institucionalizována – tak právě ve Švédsku získal titul *tajného kabinetního rady*. Podobný titul později získal též v brunšwickém vévodství. V Dánsku je zase roku 1669 jmenován státním radou, a to v neposlední řadě i za své odborné poradenství v souvislosti s vydáním *Lex Regia*, který v Dánsku roku 1665 zavedl absolutismus.

To pak pochopitelně souvisí s pověstí, kterou získal díky publikaci svých spisů věnovaných politickým otázkám své doby a především státoprávním záležitostem, jejichž rozboru se budeme věnovat níže. Po životě vyplněném literární a diplomatičko činnosti, propojenou s lékařskou službou, tráví Conring konec svého života opět v Helmstedtu, kde v prosinci roku 1681 umírá poté, co na zdejší univerzitě zastával děkanský i rektorský úřad.²

Zakladatel německých právních dějin

Právě uvedený mezititulek by pochopitelně mohl být zakončen otazníkem, a to už proto, že Conring neměl – jak jsme již naznačili – odborné právnické vzdělání, a navíc nelze ani hovořit o tom, že by se zkoumání německých právních pramenů systematicky věnoval. Pokud přesto je zvolené označení s jeho jménem nezřídka spojováno, děje se tak především proto, že to byl právě on, kdo odvalil z praktického právního života na území Svaté říše římské „balvan přesvědčení“ o zákonné závaznosti římského práva, címž logicky uvolnil prostor pro nepředpojaté zkoumání a používání domácích právních pramenů.

Jimi se pak podrobněji zabývá už od 30. let 17. století, kdy studuje souvislosti týkající se zejména fenoménu vzniku a postupného vývoje říšské ústavy – dokonce v tomto kontextu tehdy usporádal i privátní kurs o ústavních dějinách určený pro mladé šlechtice. Právě tyto přednášky se staly základem jeho roku 1643 vydané knihy *O původu německého práva* (*De Origine Iuris Germanici*). A je to také tento spis, kde reflekтуje spor, který se rozhořel o onu Lotharovu legendu, podle níž císař

² WOLF, Erik, *Große Rechtsdenker*, Tübingen, 1963, s. 226–231.

Lothar III. roku 1135 zavedl platnost sbírek tvořících později *Corpus iuris civilis* v celé Svaté říši římské zákonem.

Toto tvrzení přitom nebylo tak starého data, neboť poprvé je na německém území doloženo až roku 1532, kdy se objevuje u braniborského právníka Cariona a následně je rozšířeno hlavně pod Melanchthonovým vlivem. První námítky proti této „nové doktríně“ se pak objevují už počátkem 17. století, její přesvědčivé vyvrácení je ale až dílem Conringovým. Ten proti názoru, že svod *Corpus iuris civilis* byl zaveden *in complexu* pro německo-italskou oblast říšským zákonem, staví následně obecně přijímané tvrzení, že vliv římského práva na tomto území je dán pozvolným přejímáním nauk italských středověkých právních škol německou soudní praxí, přičemž roli zprostředkovatelů v tomto procesu sehráli především právníci vystudovaní v Boloni a Padově.³

Ve výše uvedeném díle tak Conring nastiňuje svou představu o vývoji německého práva, kdy počíná již líčením života germánských kmenů, a v této souvislosti i jejich přijetím tzv. barbarských zákoníků, přičemž obsírněji představuje zejména *Lex Salica*, *Lex Ribuaria* a *Lex Baiuvariorum*. Zmíněny jsou přitom i dějiny recepce římského práva, kde přímo hovoří o „lotharovské pohádce“, jež se nezakládá na pravdě, a která navíc zastiňuje, že římské právo přichází na německé území hlavně v důsledku obsazování soudcovských úřadů v Itálii vystudovanými doktory tohoto práva. Odtud tedy pak logicky odvozuje i svůj náhled, že používání římského práva na německém území není vlastně ničím jiným než pouhým soudním obyčejem, jenž tak nezjednává svodu *Corpus iuris civilis* v této oblasti o nic větší nárok na platnost, než zde mají třeba místní právní knihy. Je ovšem třeba říci, že o samotné hodnotě římského práva se vlastně nevyslovuje.

Dílo samo bylo přitom velmi dobře přijato (vyzvedávána byla v této souvislosti i elegance autorova stylu), přičemž v dodatku k dalšímu jeho vydání se Conring navíc vyslovil i pro přijetí „nových a německých zákonů“, címž přešel od pouhého zkoumání pramenů domácího práva také k otázkám právní politiky jeho vlastní současnosti. Každopádně pod vlivem jeho spisu započalo na území Svaté říše římské národa německého platit, že při posuzování konkrétních právních otázek se lze plnohodnotně odvolat nejen na římské, ale i na domácí právní prameny. A už jen proto – a také pro jeho empirickou a o podrobnou znalost historie práva opřenou

³ WESENBERG, Gerhard, *Neuere deutsche Privatrechtsgeschichte*, Lahr, 1969, s. 103–104.

metodu – jej tedy skutečně můžeme zřejmě právem označit za zakladatele vědy německých právních dějin.⁴

„Conringova státověda“

Právě uvedeným se však – jak již také naznačeno – Conringův přínos pro německou právní oblast zdaleka nevyčerpává. Pominout nesmíme zejména jeho zaměření na dobovou státovědu. Abychom jí lépe pochopili, musíme si nejprve připomenout stav německé státnosti v době Conringova působení. V této souvislosti je pak třeba zejména odlišit říšskou úroveň státnosti od zemské.

Jestliže totiž Svatá říše římská národa německého zůstává, po krátkém údobí zvýšené aktivity na přelomu 15. a 16. století v rámci *Maxmiliánových reforem*, útvarem, pro který je příznačný sterilní zakonzervovaný stav jen velmi omezené akceschopnosti (tato situace se pak dále negativně prohlubuje v 17. století v souvislosti s třicetiletou válkou a zejména s decentralizačními tendencemi Vestfálského míru), jsme na zemské úrovni naopak svědky velmi dynamického vývoje a s ním spojenými významnými změnami.⁵

Ty se odvíjejí zejména od skutečnosti, že dosavadní středověké zemské výsosti se nevyhnutelně začínají na úrovni zemí proměňovat v samostatné teritoriální státy, jejichž vládce již není pouhým nositelem lenních oprávnění, ale daleko více opravdu nezávislým knížetem. To pak souvisí především s tím, že na rozdíl od říšské úrovni státnosti zde existoval dědičný nárok na tato teritoria, spojený se svazkem různých *výsostných práv*, kdy k žádoucí centralizaci přispívá i okolnost, že v důsledku lenní odúmrti nemusí být uvolněná léna nově udělována, ale připadají místnímu zeměpánovi.⁶

Ve svém výsledku se tak logicky proměňuje i celkové pojetí právního postavení zeměpána, což pak souvisí i s nově se formující naukou o státních zájmech. Ta se, v podobě termínu *ragione di stato*, objevuje v poslední třetině 16. století v italské státovědě, kde nevyhnutelně navazuje i na učení Niccola Machiavelliho, a to zejména v tom smyslu, že je zapotřebí důsledně emancipovat politické teorie,

⁴ WOLF, Erik, *Große Rechtsdenker*, s. 231–235.

⁵ Blíže k fenoménu říšské reformy viz LAUFS, Adolf, *Rechtsentwicklungen in Deutschland*, Berlin, 1996, s. 86–99.

⁶ MENGER, Christian-Friedrich, *Deutsche Verfassungsgeschichte der Neuzeit*, Heidelberg, 1981, s. 30–31.

a politiku vůbec, od náboženství a církevních přikázání. Nauka o *Staatsraison* se tak nakonec stává právě v německé oblasti vůdčí teoretickou oporou nastupujícího knížecího absolutismu.⁷

Především má totiž legitimizovat právě takové jednání státní moci, jež má přispět k její efektivitě při prosazování konkrétních státních zájmů. S tím logicky souvisí i modernizace státního aparátu, k čemuž má samozřejmě přispět také nástup, zejména v právu, vzdělaných odborníků do státní správy. Celkově tak lze oprávněně hovořit o rozhodné sekularizaci politiky, byť ne každý z autorů teoretických spisů se odváže vzhledem ke stále silné církevní moci situaci takto jasně pojmenovat.

Postupem doby se pak objevuje i snaha začlenit státní zájmy do nově vznikající soustavy přirozeného a mezinárodního práva, na čemž se podílejí především tehdejší veličiny evropské státovědy, jako Grotius či Pufendorf, ale opomenout nelze ani přínos Conringův.⁸ Ten se projevuje jako podporovatel knížecího absolutismu, v neposlední řadě i pro svůj neskrývaný odpor k říšské vládě katolických Habsburků, přičemž je zajímavé, že tak činí i přesto, že ve svém mládí pobýval určitou dobu na nizozemském území, kde se logicky měl možnost seznámit i s poměrně sporádaným fungováním zcela jiného druhu výkonu moci, než který sám s takovým zaujetím hlásal.

Obecně lze Conringa považovat za střízlivého služebníka výkonné státní moci, jejíž prototyp spatřuje právě v knížecím absolutistickém státu. Silná centrální moc v jeho pojetí odpovídá až postavení samotného Boha, který je jako *potentia absolute* žádoucím předobrazem veškeré rádně uspořádané moci politické. Původně luterskou myšlenku, že vládcova moc je založena na úřadu, jenž ji zakládá a také omezuje, proměnil tedy Conring v pojetí, podle něhož je to sama moc, která zakládá a vymezuje úřad.

To se pak nevyhnutelně odráží i na jeho pojetí práva v absolutistickém státě, které tedy je pouhou matérií státní moci, a tudíž nejenže nevymezuje její hraniče, jak je tomu v moderním právním státě, ale je skutečně jen jejím objektem. Třebaže tedy Conring nezachází ve smyslu „účel světí prostředky“ až tak daleko jako Machiavelli, je zjevné, že účelem práva pro něj už není primárně dosažení spravedlnosti, ale naplnění odpovídajících a žádoucích „státních zájmů“.

⁷ ERLER, Adalbert, KAUFMANN, Ekkehard, *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, 4. díl, Berlín, 1990, s. 1826–1831.

⁸ WILLOWEIT, Dietmar, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, Mnichov, 1997, s. 148–156.

Přesto na Machiavelliho ve své nauce o „*Staatsraison*“ navazuje v tom smyslu, že východiskem při její formulaci je mu do značné míry dědičným hříchem zkažená lidská přirozenost, kterou tak vládce musí brát při sledování zájmů státu nevyhnutelně v úvahu. Od tutu tedy i nutnost používat při výkonu státní moci lešt a násilí, podpořené přísnými zákony. „Státní zájmy“ se tak stávají podle Conringa přímo ztělesněním smysluplného politického jednání, jež tedy již není úplně postaveno na základech křesťanské nauky.

O další krok dále se pak z logiky absolutistického státu proměňují „státní zájmy“ v zájmy vladaře (*Regenten-Raison*), jehož tíhnutí k s nikým nesdílené moci tak představuje vlastní *ratio* jeho politické existence. I zde přitom formulaci těchto závěrů předchází, na empirické bázi, založené zkoumání dějin, jež Conringa ve výsledku směřuje právě k odmítnutí říšské myšlenky, jejíž smysluplné naplnění, s ohledem na existující stav, dle něj naprosto není možné. Naopak lze přezítý historický mýthus o neživotném *Imperium Mundi* chápat jako závažnou překážku pro uskutečnění moderního etatistického myšlení na německém území.

Conring tak skutečně cíleně bojuje proti nadnárodní říšské myšlence, přičemž svou kritiku konkrétně vyjadřuje zejména ve spisech *De Germanorum Imperii Romano* a *De Finibus Imperii Romano-Germanici*, kdy věřen svému rozhodnému protikatolickému smýšlení zdůrazňuje i neblahý vliv římské kurie na císařský dvůr. Svatá říše římská národa německého je pak pro něj vůbec „zvrhlou monarchií“, která vlastně neodpovídá žádné z obvyklých státních forem, a jejíž budova spočívá na jen velmi slabých právních a politických základech.⁹

Nemá tak ani smysl pokoušet se o zásadní říšskou reformu, naopak nejlepším by bylo říši, ve stávajícím neutěšeném stavu, předat „tomu nejsilnějšímu“. A takovým by mohl konečně být i vladař Francie, který se v této době jeví jako pravý *dominus mundi*, a mohl by tak ještě nejspíše vytvořit životnou *univerzální monarchii* (zde lze tak vidět i návaznost na dřívější myšlenky francouzských legistů).

Oba spisy k říšské problematice opět odrážejí i Conringovu metodiku, kdy především na základě historického bádání podává kritické zhodnocení současné ústavní situace říše. Stejně přitom do popředí vystupuje i jeho požadavek, aby jakákoliv státní správa byla vedena dle požadavků věcného rozumu, a tak především zcela pragmaticky, jakož i na důsledně sekularizovaném základu. Takto příbuzně

⁹ WOLF, Erik, *Große Rechtsdenker*, s. 235–238.

ostatně pojímá i tehdy tolik diskutované nové pojetí přirozeného práva, které je podle něj v duchu doby nutno chápat racionalisticky, jež však již nemá být vnímáno jako etický korektiv pozitivního práva. Právníci sami pak mají střízlivě posuzovat jednotlivé skutečnosti politického života, přičemž vodítkem by jim měla být srovnávací metoda, tak jako se již kdysi pozitivně projevila u Aristotelova srovnávání ústav jednotlivých řeckých státních celků.

I proto se ostatně někdy o samotném Conringovi hovoří jako o „luterském aristotelikovi“, s jistou slabostí pro dobové machiavelistické myšlení. Každopádně je však jeho obdiv k silnému státu neodmyslitelně spjat s podporou silného vládce, který jediný dokáže efektivně vtisknout beztvaré lidové mase kýženou politickou jednotu.

Takového vládce pak viděl v králi Francie, jehož nároky na Lotrinsko, dobyté roku 1670, ostatně svými historicky i právnickým podloženými argumenty podporoval. Je přitom třeba říci, že ačkoliv na tehdejším německém území ještě neexistoval silný pocit národní jednoty, domníval se přesto Conring, že případné všeobecné německé zákonodárství by mohlo napomoci *obecnému blahu*, neboť i toto nachází svou oporu v šířeji chápané ideji *Staatsraison*.

Konečně je v této souvislosti nepochybňě nutno zmínit i Conringův přínos ke vzniku odborně vnímané státovědy (*Staatskunde*), jež musí jít v zájmu racionálního fungování státu mnohem dále, než tak činila středověká *vladařská zrcadla* dávající panovníkům často i zábavnou formou návody, kterak účinně spravovat zemi. Nové spisy o státu musí totiž účinně sloužit především odbornému správnímu *personálu* absolutisticky definovaného knížecího teritoriálního státu. Ve své podstatě se tak vlastně jednalo o přetvoření principů politické výchovy, opět ve jménu racionalisticky chápaných státních zájmů.¹⁰

---

¹⁰ WOLF, Erik, *Große Rechtsdenker*, s. 239–248.

Závěrem

Souhrnně lze říci, že Conringova nauka a přínos pro státovědu jeho doby jsou spjaty především s luterským pojetím práva, jež si jeho nápravu představovalo poněkud jinak než humanistické, pro které bylo klíčovým východiskem navrácení se k původním pramenům a jejich očištění od pozdějších nánosů. Lutherovi šlo totiž primárně o kritiku přílišného pozitivistického myšlení právníků, přičemž navíc platnému právu odhal jeho původní nadpřirozenou legitimaci. Přeřazením do sféry plně světského byly vlastně právní vědě přiřazeny pouze časné a praktické úkoly, přičemž se tak otevřel prostor kritice, jež již nemusela být primárně vedena z mravních pozic, ale mohla právo a zákonodárství vnímat již pouze pragmaticky z hlediska toho, jak dobře či špatně naplňují své úkoly při správě státu a řízení života společnosti.¹¹

A právě na takto připravené půdě působí i Conring (jenž se ovšem nechal ovlivnit už i některými podněty myslitelů 17. století), který se významně podílel – a to zejména právě svým zásadním podílem na vyvrácení *Lotharovy legendy* – na zavedení kritického zkoumání důvodů platnosti právní úpravy na německém území. Od nynějska je tedy, zásluhou *otce německých právních dějin*, pravidlem podrobně zkoumat historický důvod platnosti jednotlivých zákonů a právních obyčejů.

Conring tak svým dílem otevřel prostor pro hlubší teoretické zabývání se domácím německým právem, přičemž ovšem tím, že otřásl vírou v platnost římského práva, také uvolnil i cestu pro bezpředsudečné zkoumání právě této právní matérie. Tím logicky napomohl novým náhledům na přirozené právo, jehož základy jsou nyní již hledány jinde než v jím oslabeném *recta ratio* práva římského.

Hlavní Conringův přínos lze však přesto spatřovat zejména v jeho podpoře formování moderní státovědy, která má být postavena na moderních vědeckých základech a opřena především o srovnávací metodu umožňující nejlépe určit, kde se nachází střízlivě definované aktuální a relevantní státní zájmy. Jakkoliv přitom samozřejmě můžeme zůstat kritičtí k jeho závěrům, že tyto jsou nejlépe uskutečněny v absolutistickém státním celku. Každopádně však nelze zpochybnit, že Conring je už svým záběrem jedním z posledních plnokrevných polyhistorů evropských dějin.

¹¹ Blíže a pro srovnání viz SCHWAN, Alexandr, *Politische Theorien des Rationalismus und der Aufklärung*, in: LIEBER, Hans-Joachim (ed.), *Politische Theorien von der Antike bis zur Gegenwart*, Bonn, 1991, s. 157–158.

Resumé

Autor se ve svém textu zabývá osobností Hermanna Conringa (1606–1681), jednoho z významných myslitelů a posledních polyhistorů evropských dějin, který – ač neměl odborné právnické vzdělání – přispěl k lepšímu poznání německých právních dějin natolik výrazně, že je někdy považován až za jejich přímého zakladatele. K tomu pak napomohla především skutečnost, že Conring zásadním způsobem přispěl k vyvrácení *lotharovské legendy*, podle níž zavedl císař Lothar III. platnost sbírek svodu *Corpus iuris civilis* ve Svaté říši římské roku 1135 zákonem. Tím tak logicky i uvolnil prostor pro nepředpojaté zkoumání německých právních dějin. Hlavní přínos jeho působení však spatřuje autor článku především ve skutečnosti, že se Conring zejména za použití srovnávací metody také významně podílel na utváření moderní státovědy, přičemž sám byl rozhodným stoupencem knížecího absolutismu na německém území, jakož i (také jako přesvědčený luterský evangelík) odpůrcem říšské myšlenky naplněované vládou katolických Habsburků.

Summary

Hermann Conring (1606–1681) – Lutheran in Service of Absolute Monarchy of Early Modern Period

The author focuses on Hermann Conring (1606–1681), one of the most important intellectuals and last polyhistorians of European history, who – although he was not educated in law – contributed to better understanding of German legal history so much that he is sometimes considered to be direct founder of that field of study. This was mainly due to the fact that Conring significantly contributed to refuting the so-called Lotharian legend according to which the Emperor Lothar III declared *Corpus iuris civilis* legally binding in the Holy Roman Empire in 1135. Thus, logically, he also made room for an unbiased examination of German legal history. However, the author of the article sees the main merit of his work primarily in the fact that Conring, in particular by using the comparative method, also significantly contributed to the formation of modern state-system science, while he was a decisive supporter of princely absolutism in Germany and (as he was Lutheran) opponent of the imperial concept realized by the government of the Catholic Habsburgs.

Klíčová slova: Conring, státověda, absolutismus, Lotharova legenda, Staatsraison

Key words: Conring, state-system science, absolutism, Lotharian legend, Staatsraison

---

Autor

Doc. JUDr. Radim Seltenreich působí na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, kde se věnuje hlavně problematice vývoje velkých právních systémů euroatlantické civilizace, tedy dějinám evropského kontinentálního a angloamerického práva.

Author

Associate Professor JUDr. Radim Seltenreich works at the Faculty of Law, Charles University, and he focuses mainly on the development of large legal systems of Euro-Atlantic civilization, i.e. history of European continental and Anglo-American law.

---

doc. JUDr. Radim Seltenreich

Univerzita Karlova

Právnická fakulta

Katedra právních dějin

nám. Curieových 901/7

116 40 Praha 1

e-mail: seltenre@prf.cuni.cz

Detail Sloupu Panny Marie na Staroměstském náměstí v Praze.

Detail of the Column of the Virgin Mary on the Old Town Square in Prague.

Foto Ferdinand Peroutka

Vliv státu na průběh V. řádného sněmu Církve československé

Martin Jindra

Faktografický úvod

Článek¹ analyzuje průběh volebního sněmu Církve československé² (CČS) v říjnu 1961, kdy se rozhodovalo o nástupci patriarchy Františka Kováře a o vlivu komunistického státu na jeho jednání. K získání ucelené představy o tehdejší CČS a její vnitrocírkevní situaci bude na úvod nezbytné uvést několik základních faktografických údajů. K 1. lednu 1961 se k CČS v českých diecézích hlásilo téměř 464 000 členů a na Moravě téměř 153 000 členů. CČS tedy byla s přibližně 617 000 věřícími druhou nejpočetnější církví v Československu.³ Duchovenstvem sloužbu v 356 náboženských obcích konalo celkem 365 duchovních.⁴ Na jednu náboženskou obec tedy připadal přibližně jeden duchovní.

Pokud jde o rozpoložení a diferenciaci uvnitř CČS, můžeme, při jistém stupni zdědění, hovořit o tom, že v církvi byly významně zastoupeny, a to i v jejím

¹ Článek částečně vychází z jedné kapitoly monografie JINDRA, Martin, *Z milosti trpět pro Krista. Životní příběh faráře Církve československé (husitské) Václava Mikuleckého*, Praha, 2011. Téma bylo prezentováno na mezinárodní vědecké konferenci „Spoutané církve“, která se konala 10. – 12. září 2019 v Olomouci.

² Dále jen CČS. Charakteristika husitská byla k názvu církve přičleněna rozhodnutím VI. řádného sněmu v roce 1971. Tam, kde jde o Církev československou husitskou po tomto datu, uvádíme dnes užívanou zkratku CČSH.

³ Statečnými postoji značného počtu duchovních a laiků v době nacistické okupace získala CČS v osvobozené vlasti nezanedbatelný kredit, konečně právě v poválečných letech dosáhla svého početního vrcholu, když se k ní hlásilo téměř 950 000 členů.

⁴ Ústřední archiv a muzeum CČSH (dále jen ÚAM CČSH), f. Církevní sněmy CČSH, k. 6, Zápis z V. řádného sněmu CČS konaného ve dnech 28. a 29. 10. 1961.

vedení, dvě frakce: prokomunistická frakce a biblicko-teologické křídlo. Biblicko-teologické křídlo navazovalo na dosavadní demokratickou tradici a bylo spjato do jara 1950 především s částí profesorského sboru Husovy československé evangelické fakulty bohoslovecké v Praze, složené z členů CČS, a od podzimu roku 1950 pak z učitelů Husovy československé bohoslovecké fakulty v Praze, v tomto roce založené.⁵

Štěpení v CČS nastalo již po prvním zasedání II. sněmu v lednu roku 1946. V usneseních II. sněmu se zvláštním způsobem prolínal důraz na svobodu víry se zřetelem radikálně sociálním. V těchto protikladech se projevovalo střetávání vlivu dvou skupin církevních pracovníků: jedné, která byla spjata s demokratickými hodnotami, a druhé, která byla vstřícná silám, připravujícím pod radikálními sociálními hesly totalitní převrat, k němuž došlo v únoru roku 1948.

Demokraticky orientované křídlo CČS vyvinulo na poli své teologické práce pozoruhodné intelektuální úsilí. Východisko nalézalo v prohlubování duchovního rozměru života církve, které navázalo na zkušenosti, získané v době nacistické okupace. Toto směřování bylo zároveň spjato s rozvíjením biblické teologie, která hledala svou inspiraci v biblismu české reformace. Centrem teologické práce se stala od léta 1950 zejména nová Husova československá bohoslovecká fakulta v Praze. Její pedagogický sbor navázal na práci první generace akademických teologů z řad duchovních CČS, kteří byli jako zvláštní skupina přítomni od konce první republiky na bývalé Husově československé evangelické fakultě bohoslovecké,⁶ kde jim bylo svěřeno několik teologických disciplín a kteří zde dosáhli akademických hodností katedrových profesorů. Nová Husova československá bohoslovecká fakulta rozvinula studium i dalších teologických oborů. Vyučovaly

⁵ *Husova československá bohoslovecká fakulta v Praze* pro vzdělávání bohoslovů CČS a kněžského dorostu některých dalších nekatolických církví byla zřízena v roce 1950 vládním nařízením č. 112/1950 Sb. Více viz HRDLIČKA, Jaroslav, *Patriarcha dr. Miroslav Novák. Život mezi svastikou a rudou hvězdou*, Brno, 2010, s. 120–125.

⁶ *Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká v Praze*, zřízená zákonem č. 197/1919 Sb. z. a n. ze dne 8. dubna 1919 (tedy tři čtvrtě roku před založením Církve československé) jako samostatná vysoká škola, nezařazená do svazku Univerzity Karlovy, byla fakticky zrušena již citovaným vládním nařízením č. 112/1950 Sb. ze dne 14. července 1950, které uvádí: „Na místě dosavadní Husovy československé evangelické fakulty bohoslovecké v Praze se zřizují dvě samostatné fakulty s názvy „Husova československá bohoslovecká fakulta v Praze“ a „Komenského evangelická bohoslovecká fakulta v Praze“. Víz: HORÁK, Záboj, *Církve a české školství*, Praha, 2011, s. 192 a 213. Pozn. redakce.

se na ní všechny základní obory, které jsou zapotřebí k úplnému studiu teologie jakéhokoli směru. Tedy starozákonní a novozákonní biblistika, systematická teologie, praktická teologie, sociální teologie (etika) a církevní dějiny, v tomto případě zaměřené především ke studiu české reformace a českého národního obrození.⁷

Na vlivná místa v Církvi československé i na Husově československé bohoslovecké fakultě se postupem let dostávali lidé, kteří by za normálních okolností nikdy takového úřadu nedosáhli.

Jedním ze zlomových období v politice komunistického Československa ve vztahu k církvím, zejména nekatolickým, se stala léta 1952–1953, která by se dala označit za počátek etapy zápasu o věřící, potažmo i o duchovní jednotlivých církví. Dne 21. června 1952 byl ve Smetanově síni Obecního domu v Praze zahájen celostátní ustavující sjezd Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí. Komunistický režim na něm ústy ministra Václava Kopeckého otevřeně deklaroval boj proti „náboženskému tmářství, náboženským pověrám a reakčnímu klerikalismu“.⁸ Do popředí zájmu se tak začal dostávat boj proti náboženství jako takovému, tedy nejen proti katolickému. Jeho důsledky tak v mnohem větší míře než dříve dopadaly rovněž na nekatolické církve v Československu, kterým tak skončila „doba hájení“. Kopeckého projev rozpoutal v CČS pozdvížení⁹ a ještě více prohloubil příkop mezi oběma proudy uvnitř církve.

Jeden z církevních zápasů, který se odehrál již dříve, v roce 1951, se týkal redaktorského vedení Náboženské revue. To byl odborný časopis, který se od roku 1929 věnoval myšlenkové práci v CČS. V polovině ročníku 1950 převzal redakci časopisu přední teolog Církve československé Zdeněk Trtík. Jeho linie směrovala k otevřenější ekumenické spolupráci CČS s jinými církvemi, k prohlubování a zrevidování vlastní teologie a zintenzivňování vnitřního života církve. Tato linie však nebyla ve všech kruzích CČS přijímána.

⁷ KAŇÁK, Bohdan, *Stručná historie Církve československé husitské*, in: *Sbory Církve československé husitské – architektonické dědictví našich regionů*, Praha, 2018, s. 23–26. Podrobnější verze textu je v držení autora a bude otištěna v připravovaném Biografickém slovníku CČSH.

⁸ KOPECKÝ, Václav, *Vědu a umění do služeb lidu, míru a socialismu*, in: Rudé právo č. 160/1952, Praha, s. 3.

⁹ Ve svém deníku dne 1. července 1952 nově nastolenou státní linii vzrušeně komentoval patriarcha František Kovář. Deníkové záznamy jsou v držení autora. Projev vyvolal neklid rovněž v Česko-bratrské církvi evangelické, jak je patrné ze zápisů z evangelických pastorálek z této doby.

Začátkem ledna 1951 považovala Ústřední rada CČS za nutné jmenovat vedle Zdeňka Trtíka druhým redaktorem Jaroslava Světlého, člena KSČ, který vedl na fakultě katedru teorie náboženství. „Dlouho jsem se rozmýšlel, zda mám a mohu spoluredaktorství přijmout. Věděl jsem, že základní linie myšlení dr. Světlého, zejména jeho slučování marx-leninismu s křesťanstvím jsou neúnosné a že tím ve vedení NR [Náboženské revue – pozn. autora] vzniknou těžké problémy. Nakonec však, oceňuje politickou pokrokovost dr. Světlého, jsem jmenování přijal. Bratr dr. Kovář o této situaci věděl, a proto si mě pozval k osobnímu rozhovoru, který se uskutečnil na Cibulce dne 16. února 1951 při jeho odpolední procházce. Tehdy mi mimo jiné vyložil, že zná nezralost a nedostatky myšlení dr. Světlého a že návrh na jeho jmenování nevyšel od něho, nýbrž od biskupa Nováka.“¹⁰

Po vleklych sporech mezi oběma redaktory byl Zdeněk Trtík z rozhodnutí Ústřední rady CČS v červnu 1953 z redakce Náboženské revue odvolán. Dokončil ještě čtvrté číslo a z funkce odešel. Šéfredaktorem se ale nestal ani Jaroslav Světlý, který, jak bude popsáno dále, se s církví zcela rozešel. Když nabízenou redakci nepřijal ani Jindřich Mánek, ujal se vedení časopisu sám patriarcha František Kovář.

Pro zmírnění diferenciace a neklidu v duchovenském sboru i celé CČS byl v roce 1952 učiněn pokus spojený s vydáním tzv. „Deklarace deseti“. Dokument za konformní frakci podepsali: František Cochlář, Antonín Hradec, Bohumil Svoboda, František Fousek, Jaroslav Světlý a Ladislav Šimšík, přičemž poslední tři jmenovaní v té době působili na Husově československé bohoslovecké fakultě. Za „biblicko-teologické“ křídlo podpisy pod deklarací připojili profesori Jindřich Mánek, Otto Rutrle, Zdeněk Trtík a František M. Hník.¹¹ Přestože byl text Deklarace předkládán k diskusím na synodách duchovenstva, hlubší uklidnění do řad církve nepřinesl. Ostré teologické diskuse v CČS přetrvávaly po celá padesátá léta. Snad nejvýrazněji se v té době projevily při promýšlení nově chystaného *Zpěvníku*¹² a *Základů víry*,¹³ jejichž hlavním tvůrcem byl Zdeněk Trtík, odborník v oboru systematické teologie.

¹⁰ JINDRA, Martin, *Bude-li redaktorem dr. Zdeněk Trtík, nebude mít státní správa pro Náboženskou revue papír*, in: Blahoslav 2014, Praha, 2013, s. 48–53.

¹¹ TRTÍK, Zdeněk, *Smysl deklarace deseti*, in: Náboženská revue č. 5/1952, Praha, s. 193–208.

¹² „Zpěvník“ byl vydán v roce 1957.

¹³ „Základy víry“ prošly v letech 1955–1957 celocírkevní diskusi. K jejich vydání ústředí církve přistoupilo v roce 1958. Za základ církevní věrouky však byly oficiálně přijaty až na VI. řádném sněmu v roce 1971. Srov. HRDLIČKA, Jaroslav: *Život a dílo prof. Františka Kováře. Příběh patriarchy a učence*, Brno, 2007, s. 408–416.

Se změnou státní politiky vůči církvím v roce 1952 souvisel úkol „očistit“ KSČ od věřících. Stranické vedení si jasně uvědomovalo, že ochromené církve mají již značně omezený pastorační prostor a je tudíž správný čas pro nastolení pořádku v samotné KSČ. S rozhodnutím bud’ církev, nebo strana byli konfrontováni i duchovní. Nejvýrazněji byla odchody farářů i laiků z církve zasažena právě CČS, ze které se rekrutoval nejvyšší počet duchovních – členů KSČ.¹⁴ V letech 1952–1953 její služby opustilo hned několik desítek duchovních. Z původního stavu v roce 1951 se počet duchovních snížil k počátku roku 1954 o 23 osob.¹⁵ Prorežimně orientovaná část duchovenstva CČS byla odchody příslušníků KSČ z církve oslabována. Ruku v ruce s tím se v CČS projevoval vzrůstající vliv poválečné teologické generace na její službu a dílo. Vyhledávací řízení na nového patriarchu v letech 1960 a 1961, ze kterého vzešli jako hlavní kandidáti pražský biskup Miroslav Novák a Otto Rutle, profesor Husovy československé bohoslovecké fakulty, nevyhnutelně muselo být výše uvedenými faktory determinováno.

Vývoj a kategorizace na Husově fakultě

Počátkem srpna 1960 si Otto Rutle zapsal průběh schůzky s patriarchou Františkem Kovářem, která odkryla patriarchovy osobní preference pro volbu jeho nástupce. Při osobním jednání nemohl František Kovář zamílet odlišný, zcela jasný postoj církevního odboru ministerstva školství a kultury ve vztahu k uvažované kandidatuře Otto Rutrleho na místo patriarchy CČS. „Dne 8. srpna 1960 mne povolal k rozhovoru patriarcha br. Fr. Kovář. Sdělil mi: a) Své osobní stanovisko: považuje mou osobu za ‚jediného možného svého nástupce‘ (při své zdravotní krizi požádal br. Trtíka, aby učinil vše pro moje zvolení). b) Vzkaz církev. odb. min. [ministerstva školství a kultury – pozn. autora]: ,Nebylo by možno vám nikdy dát státní souhlas. Ne pro politickou či jinou diskvalifikaci. Důvod je tento. Vaše

¹⁴ Podrobněji k tématu např. JINDRA, Martin, *Rok 1953 jako jedno z přelomových období v církevní politice v komunistickém Československu*, in: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.), *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*, Praha, 2014, s. 142–160.

¹⁵ CČS opustili Zdeněk Roháč, Karel Svoboda ml., Otakar Strž, Jan Just, Dobroslav Kopecký, Jan Mráz, Václav Černohorský, Bohumil Pešek. K 1. lednu 1951 Státní úřad pro věci církevní (dále jen SÚC) evidoval 474 duchovních, na počátku roku 1954 to bylo 451 duchovních CČS. *Národní archiv* (dále jen NA), f. SÚC 1949–1956, zasedání kolegia ministra – předsedy 1953–1956, k. 22, inv. č. 93, Zpráva o situaci v nekatolických církvích a návrh na paralyzování snah duchovních těchto církví z 22. 3. 1956.

pojetí církve je takové, že ministerstvo nemá čas ani chuť přesvědčovat vás o pojetí jiném, což by muselo v případě vaší volby učinit.”¹⁶

Abychom se dokázali lépe orientovat v přístupech a motivacích dozorujících státních úřadů, uplatňujících vůči CČS politiku ateistického komunistického státu, je nezbytné alespoň rámcově přiblížit složitý vývoj Husovy československé bohoslovecké fakulty v 50. letech.

Nová fakulta začala svou činnost slavnostním shromážděním 16. října 1950 v historickém prostředí Karolina. Návrh Ústřední rady CČS na personální obsazení Husovy československé bohoslovecké fakulty byl doručen Státnímu úřadu pro věci církevní počátkem září 1950. Pro obor systematické teologie byl státními úřady do čela katedry schválen Zdeněk Trtík, pro biblické vědy František Kovář, pro praktickou teologii Otto Rutrle, pro sociální teologii František M. Hník, jenž byl současně jmenován též prvním děkanem, pro církevní dějiny Miloslav Kaňák, pro teorii náboženství Jaroslav Světlý a konečně pro obor společenských nauk Bedřich Spáčil. Profesorem pro biblické studium byl jmenován Jindřich Mánek, pro starozákoní vědu Miroslav Novák,¹⁷ pro katechetiku (pedagogiku) Rudolf Horský a pro církevní právo František Fousek. Dvěma docenty (Karel Rataj a Olga Pešková) byla navíc posílena katedra společenských nauk. Lektory v pomocných teologických disciplínách byli stanoveni Václav Kadeřávek (pomocné vědy historické), Václav Kocourek (řečtina, latina), Emil Rabenstein (církevní umění), Karel V. Štěpka (církevní zpěv a hudba), Václav Mikulecký (církevní obřady), Vladimír Lenc (praktická sociální práce) a Bohumila Běhounková (ruština). Na katedrách působilo ještě pět asistentů, přičemž pro nás jsou významní zejména: Mojmír Úšela (společenské nauky) a Anežka Ebertová (praktická teologie a společenské nauky).¹⁸ K rádnému studiu bylo ve školním roce 1950/1951 zapsáno 40 posluchačů a 24 posluchaček, ke zkrácenému kazatelskému studiu 15 posluchačů

¹⁶ *Soukromý archiv autora*, Rukopis zprávy o setkání Otto Rutrleho s Františkem Kovářem z 8. 8. 1960. (Dopis autorovi poskytl Ing. Pavel Rutrle, CSc.)

¹⁷ Miroslav Novák profesorskou stolicí při své biskupské službě obsadil pouze v akademickém roce 1950/1951. Poté jej ve výuce nahradil nadaný asistent Stanislav Heřmanský. Viz *Husova československá bohoslovecká fakulta. 35 let života a práce*, Praha, 1985, s. 1.

¹⁸ *NA*, f. SÚC, Dodatky 1949–1956, k. 212, inv. č. 219, Návrh personálního obsazení Husovy československé bohoslovecké fakulty ze 4. září 1950; KAŇÁK, Miloslav, *K historii bohosloveckého studia v CČS*, in: *Náboženská revue* č. 6/1950, Praha, s. 336–343.

a 23 posluchaček, dálkové studium bylo povoleno dvěma posluchačům a čtyřem posluchačkám, celkem bylo tedy zapsáno 108 studentů a studentek.¹⁹

Ze situačních zpráv a personálního rozvrstvení kateder můžeme tušit důkladnou kádrovou politiku komunistického režimu na zajištění „správného“ politického uvědomění pedagogického sboru, potažmo studentů fakulty. Církevní historik Jaroslav Hrdlička upozorňuje na fakt, kdy od počátku měly na fakultě důležité postavení osoby, jež byly členy církve (církevními laiky) i KSČ, například Bedřich Spáčil²⁰ a jiní. Skrze tyto osoby totalitní stát uplatňoval svůj vliv na fakultě, od níž se očekávalo, že se stane „vzorným, příkladným bohosloveckým učilištěm, které bude vychovávat bohoslovce k věrnosti lidu a vlasti, k pochopení a aktivní účasti na veliké, historické proměně našeho národního života, kterou prožíváme,“ jak se na zahajovacím slavnostním shromáždění vyjádřil náměstek SÚC Jaroslav Havelka.²¹

Mezi hlavní opory politiky strany a státu patřili jak vedoucí katedry společenských nauk Bedřich Spáčil, tak i všichni ostatní učitelé této katedry. Po brzkém Spáčilově odchodu na katedře působil Karel Hlaváček (v letech 1951–1952), bývalý poslanec Prozatímního Národního shromáždění za Československou sociální demokracii (1945–1946), jenž byl do konce čtyřicátých let členem Ústřední rady ČCS. V roce 1952 nevýrazného Hlaváčka, považovaného pracovníky SÚC za příliš vlažného člena KSČ s neujasněným poměrem k náboženství,²² vystřídal Josef Polák, který na fakultě působil až do roku 1968.

Na ostatních katedrách nastala důležitá změna jmenováním Ladislava Šimšíka pro obor církevního práva a správy při katedře praktické teologie. Vystudovaný právník byl v letech 1938–1949 úředníkem na ministerstvu školství a národní osvěty. V květnu 1945 stál v pozadí hladkého státního schválení samozvané

¹⁹ HNÍK, F. M., *Život a práce Husovy fakulty*, in: Náboženská revue č. 6/1951, Praha, s. 333–343.

²⁰ Bedřich Spáčil (1898–1974) stál při zrodu Husovy československé bohoslovecké fakulty, na níž do roku 1951 též působil. V roce 1945 začal pracovat v národnospodářské komisi KSČ a byl pověřen správou Masarykových domovů v Krči. V parlamentních volbách v roce 1946 byl zvolen poslancem Ústavodárného Národního shromáždění za KSČ. Na mandát rezignoval v roce 1947 s ohledem na funkci přednosti kabinetu ministra financí, kterou zastával. Později se stal prvním náměstkem ministra financí. Byl řádným profesorem finančního práva na Právnické fakultě UK v Praze. Patřil k předním odborníkům v oblasti finančnictví a k podporovatelům rozvoje bádání husitské doby.

²¹ HRDLIČKA, Jaroslav, *Život a dílo prof. Františka Kováře...*, s. 360–361.

²² Karel Hlaváček (1906–1980) patřil mezi sociální demokraty, kteří byli po únorovém komunistickém převratu tzv. včeleněni do KSČ, ale nikdy se s její ideologií plně nezototožnili. V ČCS patřil k aktivním členům, ve třicátých letech vykonával dokonce v náboženské obci Hodonín funkci předsedy rady starších.

prokomunisticky laděné Ústřední národní správy CČS.²³ Od roku 1947 byl členem KSČ a po založení SÚC pracoval jako přednosta oddělení nekatolických církví. SÚC si cenil zejména jeho vlivu na profesorský sbor fakulty, kde vykonával též funkci předsedy Svazu československo-sovětského přátelství. Děkanem byl jako bývalý pracovník SÚC obvykle zván k důležitým poradám. Pro prosazování stranické linie na fakultě s ním KSČ naplno počítala, takže jediným problémem se ukázalo Šimšíkovo chatrné zdraví.²⁴

Za oddané a spolehlivé členy KSČ aktivně se podílející na politické práci na fakultě byli rovněž považováni Jaroslav Světlý, Mojmir Úšela, Anežka Ebertová a Olga Pešková, jež byla v akademickém roce 1951/1952 převedena na obor husitských studií. Do kategorie méně exponovaných straníků pak byl SÚC zařazen František Fousek.

Přestože politické „vyzbrojení“ fakulty můžeme v zakladatelských letech označit za mimorádné, archivní materiály i svědectví tehdejších bohoslovů a bohoslovek odkrývají relativně malý vliv prorežimního křídla na formování jejich názorů a postojů.²⁵ Nekompromisně prosazovaná stranická linie často působila kontraproduktivně a vedla spíše k polemikám a konfliktům.²⁶ I SÚC si byl vědom přehnaného zápalu některých vyučujících.

V kádrovém hodnocení Olgy Peškové se tak můžeme dočíst, že je „příliš teologicky odbojná, čímž je velmi oslaben její vliv na posluchače.“ U Františka Fouska zase: „Mezi posluchači má malou vážnost.“²⁷ Naopak profesorský triumvirát Otto

²³ Podrobněji JINDRA, Martin, *Kalich, srp a kladivo? Zneužití institutu národní správy na příkladu Čírkev československé (husitské) v komparaci s poválečným děním v České pravoslavné eparchii*, in: Paměť a dějiny č. 2/2013, Praha, s. 24–38.

²⁴ NA, f. SÚC, Dodatky 1949–1956, k. 212, inv. č. 219, Situační zpráva o Husově fakultě za první čtvrtletí 1952.

²⁵ Autor od roku 2007 zaznamenal audio rozhovory s faráři a farářkami Jiřím Bauerem, Jindřichem Hanušem, Radoslavem Hobzou, Martou Jurkovou, Bohumilem Kláskem, Milanem Krchňákem, Jiřínou Mojžíšovou, Zdenkou Schubertovou, Miloslavem Spáčilem, Josefem Špakem a dalšími, kteří v 50. letech studovali na Husově československé bohoslovecké fakultě. Většina z nich vzpomínala, že kličkový vliv na formování jejich kněžské služby měl zejména profesorský triumvirát: Zdeněk Trtík, Jindřich Mánek a Otto Rutrle. Miloslav Spáčil považoval za zásadní setkání s Františkem M. Hníkem, u něhož se stal pomocnou vědeckou silou; stejně tak Radoslav Hobza, jenž navíc spolupracoval ještě s Miloslavem Kaňákem.

²⁶ Na své spory s Josefem Polákem vzpomínala například Zdenka Schubertová, které vyučující praktických otázků lidové demokracie vyhrožoval, že by také nemusela dostudovat.

²⁷ NA, f. SÚC, Dodatky 1949–1956, k. 212, inv. č. 219, Situační zpráva o Husově fakultě za první čtvrtletí 1952.

Rutrle, Zdeněk Trtík, Jindřich Mánek zařazovaný společně s Františkem M. Hníkem do kategorie osob, u nichž nebylo možné vyloučit projevy neslučitelné s linií politiky ateistického státu vůči církví, se pro svou odbornou erudici a prohlubováním biblické orientace husitské teologie vesměs těšili respektu u studujících i významné skupiny duchovních CČS, jimiž byli nejvíce zváni k přednáškám a konání extenzí. Přestože je komunistický režim považoval za méně spolehlivé pedagogy, nebyli ani oni na počátku 50. let považováni za protirežimně úzce vyprofilovanou skupinu. „Celkově nelze říci, že profesori tvoří skupiny na základě své politické orientace. Ani členové KSČ v prof. sboru nemají k sobě blíže a velmi se v teolog. otázkách rozcházejí. Jedině skupina skutečných teolog. pracovníků Rutrle, Trtík, Mánek je poněkud úzeji semknuta, [...] ale nikoli na základě souhlasných politicky reakčních tendencí.“²⁸

Posun na fakultě, kopírující do určité míry situaci v církvi, nastal v roce 1953 a souvisel s výše nastíněnou změnou státní církevní politiky. Už v prvním čtvrtletí roku 1953 se začínají v situačních zprávách z Husovy československé bohoslovecké fakulty objevovat poznatky o záměru několika členů KSČ opustit profesorský sbor. Jaroslav Světlý proto odmítl nabízené funkce v Revolučním odborovém hnutí (ROH) a odmítal „přednášet teologicky“, jak po něm žádal děkan. Olga Pešková deklarovala svůj odchod ke konci roku 1953, neboť ji teologické prostředí pracovně neuspokojovalo. Františku Fouskovi zase jeho stranická organizace naznačila, aby se rozhodl pro práci v KSČ nebo v církvi.²⁹ Personální přeskupení se na fakultě projevilo hned ve studijním roce 1953/1954. Všichni tři výše zmínění členové KSČ fakulty skutečně v roce 1953 opustili, navíc byl k výkonu prezenční vojenské služby povolán další člen konformního fakultního křídla Mojmír Úšela, asistent z katedry praktických otázek lidové demokracie. Ztráta poloviny prorežimních pedagogů se musela na fakultní atmosféře projevit a otevřela novou etapu historie Husovy československé bohoslovecké fakulty v Praze, která se vyznačovala nejen intenzivnější teologickou formací studentů, ale i otevřenějšími projevy „biblicko-teologického“ křídla v politické oblasti.

²⁸ Tamtéž. K odlišným teologickým pohledům docházelo v průběhu let i mezi uvedeným profesorským triem. Pro hlavní tematickou linku tohoto textu ale nejsou zásadní, a proto se jimi nebudeme podrobněji zabývat.

²⁹ NA, f. SÚC, Dodatky 1949–1956, k. 212, inv. č. 219, Situační zpráva o Husově fakultě za první čtvrtletí 1953.

Nyní je na místě popsat pozici samotného profesora Otto Rutrleho,³⁰ která procházela během 50. let proměnami, nikdy však nevybočil ze segmentu pedagogů, které dozorující státní moc začleňovala do kategorie – řečeno dobovým úředním žargonem – indiferentů nebo reakcionářů. Už před zřízením samostatné Husovy československé bohoslovecké fakulty byl na předcházející fakultě po boku profesora Josefa B. Součka (evangelíka) a pěti dalších pedagogů zařazen, pro „obhajování církve, maloburžoazní měšťáctví, orientaci na Západ a vědecky velmi obsáhlé znalosti“, mezi reakcionáře.³¹ Jako překvapivé se proto může jevit jeho jmenování do proděkanské funkce v roce 1950. Režim se ovšem nemohl zcela blamovat a obsadit čelné funkce na nově zřízené Husově československé bohoslovecké fakultě lidmi bez dostatečné teologické erudice. Situační zpráva SÚC po uplynutí prvního semestru nepůsobí po politické stránce nikterak znepokojivým dojmem. Pochvalně se zmiňuje o zapojení profesorského sboru do veřejného a politického života, úspěšném založení pobočky Československého svazu mládeže (ČSM)³² nebo práci katedry společenských nauk, jejíž působení se mělo viditelně projevit ve studentských písemných pracích i v diskusích s posluchači.³³

Usnesením fakultní rady z 6. června 1952 byl Otto Rutrle navržen na jmenování děkanem, dosavadní děkan Hník měl zaujmout funkci proděkana. S návrhem se ústy patriarchy Kováře ztotožnila i Ústřední rada CČS. Náměstek předsedy vlády a ministr pověřený řízením SÚC Zdeněk Fierlinger návrh na jmenování potvrdil

³⁰ Otto Rutrle (1908–1976) byl jako talentovaný kněz v akademickém roce 1933/1934 vyslán úřední radou ke studiu do Oxfordu (Manchester College), po návratu získal na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze doktorát v oboru religionistiky (1935). V Praze pak již zakotvil natrvalo. Nejprve byl farářem a středoškolským profesorem náboženství na Malé Straně, potom pomocným duchovním v jedné z největších farností CČS v Praze-Holešovicích, a konečně v letech 1944–1946 farářem v Praze-Libni. V letech 1941–1944 mu byla svěřena funkce spirituála v Bohoslovecké koleji. Doktorát teologie obhájil v roce 1942, ale přiznán mu byl až po osvobození Československa v roce 1945. Téhož roku se stal suplentem praktické teologie na Husově československé evangelické fakultě bohoslovecké a rok poté (1946) byl tamtéž jmenován mimořádným profesorem; současně byl povolán na Bohosloveckou kolej CČS jako její ředitel.

³¹ NA, f. SÚC, Dodatky 1949–1956, k. 212, inv. č. 219, Situační zpráva z HČEFB v Praze (nedatováno).

³² Fakultní skupina byla ustavena 19. října 1950. Konala politické přednášky a školení, pořádala mírové besedy, organizovala kroužky (čtenářský, pěvecký, recitační a sokolský) a brigády, nebo pro studenty zajišťovala politicky „vhodnou“ literaturu. V roce 1952 nevyvýjela fakultní odbočka ČSM již téměř zádnou činnost a počítalo se s jejím zrušením. Aktivitu přebíral Svaz československo-sovětského přátelství, kde došlo ke sloučení fakultní a kolejní skupiny a předsedovi Ladislavu Šimšíkovi velmi aktivně pomáhala Anežka Ebertová.

³³ NA, f. SÚC, Dodatky 1949–1956, k. 212, inv. č. 219, Situační zpráva z Husovy fakulty z 11. 6. 1951.

svým podpisem koncem června 1952. Otto Rutrle děkanský úřad zastával celé funkční období až do roku 1954, kdy byl s účinností od 1. září 1954 ustanoven na další dva roky proděkanem, přičemž jeho funkci zaujal Zdeněk Trtík. Do děkan-ského křesla už poté Otto Rutrle nikdy nezasedl.

Právě v druhé polovině Rutrleho děkanského mandátu došlo na fakultě k oslabení prorežimně konformního křídla. „Pozice teologického křídla Rutrle-Trtík-Mánek-Hník je v současné situaci silně posílena, protože teologicky nemá konkurenci, a osobuje si nyní úlohu soudit linii církve nejen teologicky, ale i ve smyslu politickém. Panuje proto napětí mezi vedením církve a částí členů profesorského sboru fakulty v čele s děkanem. Děkan dr. Rutrle se ve funkci nepochybně osvědčuje,³⁴ je však třeba dbát, aby soustavně zdůrazňoval vedle aspektu víry jako základního článku při výchově bohoslovů i aspekt kladného poměru k veřejnému dění.“³⁵

Jak vyplývá z hodnocení situace na fakultě, pracovníci SÚC si uvědomovali, že ztrácejí potřebný vliv na formování studentů, a proto vítali návrat biskupa Miroslava Nováka, jenž se měl opět ujmout výuky hebrejštiny a Starého zákona. „Bude našim úkolem, aby se kolem něho soustředily všechny pokrokové živly z řad teologů a příslušníků církve k vytvoření protiváhy bloku teologů.“³⁶ Všimněme si, že role biskupa Nováka je státními úředníky mnohem silněji vnímána politicky, nikoli teologicky, jak by za normálních okolností jeho pastýřskému úřadu a službě náleželo. A vzpomeňme si v této souvislosti, od koho vzešel impulz k jmenování druhého redaktora Náboženské revue v roce 1951.

Ve studijním roce 1954/1955 evidujeme na fakultě již jen poloviční počet studentů oproti zahajovacímu roku 1950. Řádného studia se účastnilo 49 posluchačů, dalších pět studiovalo externě. Usměrňování počtu nových studentů, kteří se hlásili k teologickému studiu, patřilo k účinným nástrojům totalitní moci. SÚC dokonce uvažoval o úplném uzavření 1. ročníku ve studijním roce 1956/1957. K tomu sice nedošlo, ale situaci byla pro CČS i tak kritická. V letech 1956–1960 oscilloval počet posluchačů 1. ročníku mezi sedmi až devíti studenty, ve školním

³⁴ Představitelé „biblicko-teologického“ křídla se ke spokojenosti SÚC kupříkladu nevyhýbali oficiálním projevům při výročích komunistických státníků.

³⁵ NA, f. SÚC, Dodatky 1949–1956, k. 212, inv. č. 219, Situační zpráva z Husovy fakulty z akademického roku 1953/1954.

³⁶ Tamtéž.

roce 1960/1961 nastoupili dokonce jen čtyři noví studenti.³⁷ Politika ministerstva školství a kultury tímto trendem neusilovala pouze o personální paralyzování církví, ale rovněž o postupné snižování státních příspěvků na provoz teologických fakult, které si politické byro ÚV KSČ vytklo v listopadu 1959 jako jeden z úkolů v hospodářské oblasti.³⁸

Biblicko-teologický blok shromažďující kolem sebe stále početnější skupinu zejména mladých duchovních, kteří prošli teologickou formací na fakultě, se snažil uplatňovat postupy, skrže něž by slovo Boží neustále pronikalo do života člověka. Mladí absolventi fakulty si stále více uvědomovali nezbytnost pevného teologického zakotvení a systematické jasnosti pro praktické uplatňování víry CČS, a to i v opozici k ateistickému režimu, který se snažil teologickou práci církvi všechno potlačovat. Proto byla pro CČS nesmírně podstatná práce a diskuse nad věroučnou publikací *Základy víry*, jež byly vydány v roce 1958.

Jedním z konkrétních plodů spolupráce profesorů s jejich bývalými žáky se staly „chebské semináře“, které v letech 1957–1959 organizovali duchovní plzeňské diecéze. Iniciátorem a duchovním správcem prvního semináře byl farář Jiří Bauer, organizaci v Chebu zajišťoval místní farář Jaroslav Fialka. Uspořádáním druhého setkání 27. – 29. ledna 1958, jež bylo vždy spojeno s obtížnými schvalovacími procedurami,³⁹ byl plzeňskou diecézní radou pověřen karlovarský farář Miloň Zemen.⁴⁰ Vedle děkana Jindřicha Mánka, jenž přednášel na téma *Víra a skutky v Novém zákoně*, a profesora Zdeňka Trtíka, který přednesl referát na téma *Kořeny*

³⁷ Na Komenského evangelické bohoslovecké fakultě v Praze (KEBF) dosahovaly v uvedených letech počty nových posluchačů obdobných čísel, pohybovaly se od sedmi do patnácti studentů. NA, f. MŠK, Církevní odbor 1956–1967, nezpracováno, k. 2. Přehled o počtech bohoslovů a profesorů na bohosloveckých fakultách (nedatováno). Pozn. redakce: k tomu nutno počítat, že Českobratrská církev evangelická měla obvykle podstatně zpřísněný numerus clausus pro přijímání svých uchazečů. Někdy byli tři, jindy se děkanu J. L. Hromádkovi podařilo počet uhrát na pět. Většinu studentů na KEBF tvořili studenti ze Slovenska, příslušející do převážně maďarskojazyčné Reformované křesťanské církve na Slovensku; někteří další studenti byli na KEBF přijímáni zpravidla po jednom, po dvou z dalších čtyř nebo pěti vyznavačských protestantských církví v celé ČSR.

³⁸ Tamtéž. Rozbor hospodaření a průměrné počty posluchačů a profesorů na bohosloveckých fakultách z 12. 4. 1960.

³⁹ Přípravy a schvalování seminářů byly spojeny s řadou obstrukcí ze strany dozorujících orgánů. Proto bylo nezbytné obstarat si pro jejich konání záštítu příslušného biskupa a diecézní rady, která pak oficiálně zvala přednášející profesory. U biskupa Antonína Urbana naštěstí našli iniciátoři seminářů, kteří se vesměs rekrutovali z prostředí teologického poradního sboru, dostatečnou podporu a nakonec se vždy podařilo domoci se potřebného souhlasu krajského církevního tajemníka.

⁴⁰ V lednu 1959 pokračovala tradice teologických seminářů v Plzni.

víry, se semináře zúčastnilo celkem 26 duchovních včetně plzeňského biskupa Antonína Urbana nebo Václava Mikuleckého, který seminář zakončoval poslední den bohoslužbou. Původně byla na závěrečný den plánována i přednáška Otto Rutrleho zaměřená na *Pozitivní hodnoty života víry v CČS*. Profesor svou účast na semináři musel ale nakonec pro nemoc odvolat.⁴¹

Zásadní smysl teologických seminářů spočíval ve vytvoření takových podmínek církevního společenství duchovních, v němž by se Ježíš Kristus přihlásil ke svým služebníkům a zmocnil je ve své milosti. Proto bylo jejich podstatnou součástí modlitební a meditativní obracení duchovního zraku účastníků k Slovu Božímu.

Za neméně důležité považovali organizátoři seminářů odkrývání hlubin víry systematickou teologickou prací, biblickým studiem i domýšlením jejich důsledků pro praxi církve.⁴²

Snahou účastníků bylo, aby se teologické semináře nestaly pouze něčím samoúčelným, ale aby jejich výsledky byly realizovány a rozvíjeny v rodinách, náboženských obcích i okrscích. Teologické semináře daly základ ke vzniku teologického poradního sboru plzeňského biskupa, který následně vznikl ve všech diecézích církve. Na jeho práci mělo být navazováno při teologických konferencích a při pravidelných pololetních diecézních teologických seminářích.

Vyhledávací řízení

Pátý rádný sném CČS byl na 28. a 29. října 1961 připravován jako sném volební. Výběrem kandidáta na nového patriarchu po Františku Kovářovi, jenž na podzim 1958 oslavil své sedmdesáté narozeniny,⁴³ jednotlivé proudy uvnitř církve nepřímo vyjadřovaly představy o dalším směrování svého společenství.

Již v září 1960 se na jednání okrskové konference pražských duchovních farář Václav Mikulecký marně dovolával vyjádření patriarchy Kováře k jeho možným nástupcům. Z jednání se dochovala ručně psaná zpráva vedoucího tajemníka Pražské diecézní rady CČS. „Mikulecký řekl, že se sešla skupina duchovních, která navrhuje, aby okrsek kandidoval na funkci patriarchy dr. Otto Rutrleho. K tomuto

⁴¹ Podrobněji k tématu teologických seminářů JINDRA, Martin, *Z milosti trpět pro Krista...*, s. 59–66.

⁴² Archiv Plzeňské diecéze CČSH, f. Teologické semináře, nezpracováno, Zpráva o konání „chebského semináře“ z 1. 2. 1958.

⁴³ K důvodům odchodu patriarchy Františka Kováře z úřadu podrobněji HRDLIČKA, Jaroslav, *Život a dílo prof. Františka Kováře...*, s. 455–464.

návrhu se připojil farář Kozler, duchovní Wienerová a [duchovní] Kučerová a patří do této skupiny i farář Dürchánek. [...] Tato skupina, do níž patří ještě farář Kalný a farář Čepelka, jest v úzkém osobním kontaktu s určitými profesory Husovy fakulty a přenáší jejich teologické názory do okrsku a snaží se v tomto smyslu okrsek ovlivnit. [...] Vliv určitých činitelů z Husovy fakulty se v naší diecézi projevuje dosti značně a komplikuje situaci v naší diecézi. Například farář Mikulecký soustavně opomíjí práva, která má dr. Novák jako biskup diecéze a zve si při určitých příležitostech do své náboženské obce prof. Rutrleho, aniž by si předem vyžádal souhlas diecézní rady, které tuto návštěvu dává pouze na vědomí. Také u faráře Kozlera jsou známy jeho úzké vztahy k Husově fakultě, na níž na katedře praktické teologie vede nácvik zpěvu a liturgie. Vliv fakulty zasahuje i do jiných okrsků. [...] Podle sdělení p. KCT [krajského církevního tajemníka, pozn. red.] Falty po-važují činitelé NV hl. m. Prahy za střed neklidu faráře Václava Mikuleckého, který narušuje svým jednáním důvěru k dr. Novákovi. Farář Mikulecký ztratil důvěru a diecézní rada má připravit návrh na jeho umístění mimo obvod Prahy, nedojde-li k úplnému odnětí státního souhlasu.“⁴⁴

Na následující říjnové okrskové konferenci pražských duchovních bylo pro-jednání návrhu kandidáta na místo nového patriarchy zařazeno přímo na program schůze, které se zúčastnil i krajský církevní tajemník. Zmiňovaní duchovní po něm žádali vysvětlení, zda je nějaká tendence ze strany státních úřadů prosazovat pouze kandidaturu Miroslava Nováka. Že vzenesá otázka byla zcela na místě, dokládá zpráva o situaci v církvi na území Prahy za třetí čtvrtletí roku 1960: „Skupina Mikuleckého se dnes otevřeně snaží ovládnout (v součinnosti s fakultou) některé klíčové pozice v církvi, resp. prosadit do těchto pozic konzervativní, v podstatě reakčně orientované teology, kteří chtějí izolovat církev od veřejného života. Tato tendence v československé církvi se přibližuje protestantské teologii (snaha o hluboké vnitřní prožívání víry) [...] Dnes dosti ostré střetávání této linie s linií biskupa Nováka se také projevuje v častých změnách v obsazování náboženských obcí duchovními. Biskup Novák se pochopitelně snaží posilovat své pozice na území hl. m. Prahy, čemuž našimi církevně politickými opatřeními napomáháme.“⁴⁵

⁴⁴ NA, f. MŠK. Církevní odbor 1956–1967, nezpracováno, k. 52, sign. 47 VI, CČS(H), Zpráva vedoucího tajemníka Pražské diecézní rady CČS o situaci v pražské diecézi (nedatováno).

⁴⁵ NA, f. MŠK. Církevní odbor 1956–1967, nezpracováno, k. 3, sign. 47, Zpráva o církevně politické situaci za třetí čtvrtletí roku 1960 na území hl. m. Prahy z 27. 9. 1960.

K volbě patriarchy zaujímala od poloviny roku 1960 stanovisko rovněž Ústřední rada CČS a biskupský sbor. Oba orgány postupně směřovaly k podpoře kandidatury biskupa Nováka s tím, že patriarcha má být nejen teologem, ale také zkušeným praktikem. Těžko ovšem říci, v čem byl Miroslav Novák zkušenějším praktikem oproti profesoru praktické teologie Rutrlemu. Nabízí se, že zejména v otevřenosti a vstřícnosti k vládnoucímu režimu.⁴⁶

Ústřední rada CČS zdůrazňovala rovněž nutnost shody na jednom kandidátovi. V říjnu 1960 uložil biskupský sbor Miroslavu Novákovi, aby ve věci tzv. pražské skupiny duchovních sledoval situaci a v případě potřeby ji řešil. O měsíc později již biskupská konference jednoznačně svým usnesením deklarovala nutnost pracovat na volební jednotě a ve prospěch biskupa Nováka. Zároveň rozhodla o tom, že se v okrscích nemá mluvit o výsledku vyhledávacího řízení. Profesoři Otto Rutrle a Jindřich Mánek měli být seznámeni s výsledky tohoto řízení a na jeho základě podat vyjádření, zda chtějí být vedeni mezi kandidáty.⁴⁷ V polovině prosince 1960 biskupská konference konstatovala, že zbývá pouze jediný kandidát a okrsková shromázdění tak mají do 31. března 1961 volit již jen biskupa Nováka.

Po bouřlivé debatě na říjnové okrskové konferenci duchovních pražského okrsku se i z dalších okrsků napříč diecézemi – vyjma olomoucké diecéze – začaly ozývat hlasy navrhující kandidaturu profesora Rutrleho.

A nyní se dostáváme k významným číselným údajům. V první etapě vyhledávacího řízení pro kandidáta na úřad patriarchy se na okrskových konferencích duchovních v průběhu měsíce září až listopadu 1960 vyslovilo: 216 duchovních pro Miroslava Nováka, 110 duchovních pro Otto Rutrleho, osm duchovních pro biblistu-novozákoníka Jindřicha Mánska a čtyři duchovní nehlasovali.⁴⁸ Ke kandidatuře profesora Rutrleho se tedy přiklonila třetina duchovenského sboru. V plzeňské

⁴⁶ Pražský biskup Miroslav Novák (1907–2000) stanul již v květnu 1945 v čele Ústřední národní správy CČS, která bez rádného rozhodnutí církevního sněmu převzala vedení v církvi a zrušila tak veskerá státní schválení dosavadních členů ústřední rady a diecézních rad celé církve. Tento revoluční krok determinoval další existenci a směrování CČS. Miroslav Novák sice církev jako jediný z národních správců neopustil, ale již v červnu 1945 se na pokyn člena ÚV KSČ Jindřicha Veselého stal důvěrným členem KSČ. *NA*, f. Archiv ÚV KSČ, Sekretariát 1945–1951, k. 40, inv. č. 189/17, Schůze Sekretariátu ÚV KSČ z 12. 6. 1951 (důvěrní členové KSČ). Více k tématu JINDRA, Martin, *Kalich, srp a kladivo?...,* s. 24–38.

⁴⁷ ÚAM CČSH, f. Zápis z jednání Ústřední rady CČS, Zápis z biskupské rady konané 12. 11. 1960.

⁴⁸ Archiv Pražské diecéze CČSH (dále jen APD CČSH), f. Okrskové konference duchovních, nezpracováno, Zpráva o I. etapě vyhledávacího řízení pro kandidáta na úřad patriarchy z 11. 10. 1960.

diecézi dokonce Otto Rutrle získal větší počet hlasů nežli biskup Novák (poměr byl 25:21 hlasům). Zato olomoucká diecéze hlasovala jednomyslně pro Miroslava Nováka.

Své stanovisko k možné kandidatuře vyjádřil profesor Otto Rutrle poprvé v červnu 1960. V dopisu patriarchovi Františku Kovářovi mimo jiné napsal: „Pokud je mi z náhodných informací známo, vyslovují se v náboženských obcích a mezi duchovními nejčastěji jména církevních pracovníků, jež považují za povolané – jméno dr. Mánka a dr. Trtíka. Někteří snad také myslí na mou osobu. Rád bych, abyste byl informován o mému stanovisku. Jsem přesvědčen, že v církvi by se nikdo neměl o kteroukoli funkci – a najmě ne o funkci patriarchy – ,ucházet“. Za svou osobu bych rád řekl, že tuto zásadu považuji pro sebe za platnou. Uposlechl bych pouze přikázání nejširšího obecenství církve k takové službě. Sám se k ní ne-cítím ani kvalifikován ani povolán. [...] Dnešní stav církve zákonitě požaduje, aby se úkolu patriarchy ujal teolog, který v celistvosti vyjadřuje pravdu víry a poslání církve československé – systematický teolog dr. Trtík.“⁴⁹ V podobném duchu se profesor Rutrle vyjádřil rovněž na konci října 1960, když znova zopakoval, že se za vhodného kandidáta nepovažuje a doufá, že církev vyhledá kvalitnější osobnosti. Zároveň však zdůraznil, že kdyby jej se souhlasem veřejných míst k tak odpovědné službě církve вызvala, neměl by odvahy jejího pověření neuposlechnout.

Církevní odbor ministerstva školství a kultury měl o adeptovi na patriarchu dopředu jasno a činil i patřičné kroky k hladkému průběhu volby Miroslava Nováka. Ochota Otto Rutrleho přijmout za deklarovaných podmínek kandidaturu tak narušovala jím předem připravený scénař. Proto byli zástupci fakulty v čele s děkanem Miloslavem Kaňákem pozváni k pohovoru s referentem církevního odboru ministerstva Josefem Urbanem. Ten při jednání poukázal na „nežádoucí jevy“, které se v otázce volby nového patriarchy vyskytly. Přítomní zástupci fakulty děkan Kaňák a proděkan Mánek prohlásili, že nikdo z nich se o kandidaturu na úřad patriarchy neuchází a rozhodně odmítají, že by se fakulta respektive její profesorský sbor jakkoliv v této věci exponovaly. Rovněž příslušnému referentu naznačili, že kdyby byl volbě ponechán volný průběh, pravděpodobně by měl největší naději na zvolení profesor Rutrle, nikoli biskup Novák.⁵⁰

⁴⁹ ÚAM CČSH, f. Církevní sněmy, Dopis Otto Rutrleho adresovaný Františku Kovářovi ze 17. 6. 1960.

⁵⁰ Tamtéž, f. Zápis z jednání Ústřední rady CČS, Zpráva o výsledku jednání s. Urbana z církevního odboru MŠK se zástupci HBF a církve z 30. 9. 1960.

Státní bezpečnost na scéně

Případné Novákovo zvolení patriarchou bylo výsledky vyhledávacího řízení a akti-vitami rutrlovského křídla činěno nejistým, a tak státní moc k eliminaci „vnitrocírkevní opozice“ využila Státní bezpečnost (StB). Farář Václav Mikulecký i další výrazně duchovenské osobnosti podporující kandidaturu prof. Rutrleho začaly být Státní bezpečností rozpracovávány a agenturně sledovány.

Výsledná zpráva putovala 14. listopadu 1960 do rukou církevního tajemníka. „Farář Mikulecký, jak bylo zjištěno, patří již dlouhá léta do skupiny duchovních CČS, kteří hlásají, že církev musí jít na hlubinu víry a odstranit všechno, co odpoutává členy církve od hlubšího náboženského vyžívání. Je stoupencem teologicky přísného režimu v církvi. [...] Skutečný postoj Mikuleckého vůči zřízení se hlavně projevuje v jeho činnosti, podle které lze jmenovaného charakterizovat jako odpůrce socialistického zřízení, které nenávidí hlavně pro tzv. náboženskou ‚nesvobodu‘, jak o tom často mezi dobrými známými hovoří. [...] Farář Mikulecký se stal vedoucím činitelem skupiny duchovních, stejně teologicky a politicky zaměřených jako on, jmenovitě farářů Durchánka, Kozlera, Wienerové, Čepelky, Kalného a dalších, kteří pod duchovním vedením prof. Husovy bohoslovecké fakulty ThDr. Rutrleho provádějí svou duchovní činnost v tendenci tzv. únikové teologie a navzájem se podporují ve své neprátelské činnosti proti vedení Pražské diecéze CČS, pro jeho naprostoto kladný postoj vůči zřízení. Obzvláště v poslední době, kdy se rozhoduje o kandidátu na úřad budoucího patriarchy, snaží se Mikulecký pomocí jmenované skupiny duchovních, získat i ostatní kněze CČS pro volbu do této funkce uvedeného reakčního profesora Rutrleho a tak donutit státní orgány k jeho schválení proti vůli strany a vlády. [...] Z těchto důvodů je zřejmé, že farář Mikulecký neskytá žádnou záruku, že by po nějakém pohovoru nebo dalším přeložení změnil svoje zaměření a vykonával svou duchovenskou činnost ve prospěch státního zřízení. Proto vás soudruhu církevní tajemníku žádáme, abyste patřičně zvážil závadnou činnost jmenovaného. Dále doporučujeme, abyste faráři Mikuleckému odebral státní souhlas k vykonávání duchovenské činnosti. Máme za to, že toto bude výstražným znamením i pro ostatní členy reakční skupiny duchovních CČS, jejichž farář Mikulecký byl vedoucím a tak se podaří tyto převést na správnou duchovenskou činnost ve prospěch státu.“⁵¹

⁵¹ Archiv bezpečnostních složek, f. Taktický fond, spis a. č. T-596 MV, Zpráva náčelníka Pražské správy ministerstva vnitra adresovaná krajskému církevnímu tajemníkovi z 14. 11. 1960.

Za pouhé dva dny (16. listopadu 1960) sdělil telefonicky krajský církevní tajemník biskupu Novákovi, že s okamžitou platností odnímá faráři Václavu Mikuleckému státní souhlas pro výkon duchovenské činnosti, a to definitivně a bezpodmínečně. Uvedeny byly následující důvody: „Pro nekázeň vůči nadřízeným orgánům, pro zasahování mimo rámec náboženské obce, pro narušování jednoty, v jeho vlastním zájmu, poněvadž je nebezpečí, že kdyby setrval na místě duchovního, mohlo by to pro něj dopadnout hůře.“⁵²

Václav Mikulecký tedy do dalšího předvolebního dení nemohl už dále přímo zasahovat.⁵³ Krajský církevní tajemník své stanovisko k případu Mikulecký přednesl 21. listopadu 1960 na okrskové konferenci pražských duchovních. „Státním úřadům nečiní žádné potěšení, když musí sáhnout k takovému opaření, jako je odnětí státního souhlasu. Nemohly však už mlčet k činnosti Mikuleckého. Byla mu dána dostatečná lhůta, bylo s ním důkladně hovořeno. Přesto nepochopil, že v dnešní době to nelze dělat tak, jak to dosud dělal. Musel být pro své neukázněné vystupování přeložen z Braníka do Kobylis. Přesto i v Karlíně byl neukázněný vůči státním a církevním úřadům, působil k nejednotě a desorientaci duchovních. Důsledek tohoto jednání byl, že se nemohly dohodnout věci, které by jinak mohly být naprostou samozřejmostí. To nemohlo posloužit ani církvi. Je potřeba, aby se duchovní postavili do galerie vlasteneckých kněží a svou prací působili k zajištění trvalého míru. Z případu Mikuleckého nechť si vezmou ostatní duchovní poučení. Nechť vedou lidi k tomu, aby se vyrovnavali s poměry, zapojili se do budování a zhostili se úkolů, které před námi jsou na cestě ke komunismu.“⁵⁴ Vidíme, že z úst církevního tajemníka skutečně zazněly pozoruhodné myšlenky.

Služby církve nakonec opustil i farář Oldřich Kozler,⁵⁵ který označil Václava Mikuleckého za oběť institucionální církve, přičemž v emotivním projevu popsal

⁵² JINDRA, Martin, *Z milosti trpět pro Krista...*, s. 79.

⁵³ Václav Mikulecký (1921–1973) až do konce 60. let pracoval jako pomocný dělník v Povltavském průmyslu kamene, což nevratně poznámenalo jeho zdraví. V roce 1970 se mohl nakrátko vrátit do služeb ČČS, když byl jmenován externím duchovním pro náboženskou obec Praha-Braník. Po vleklych zdravotních obtížích a opakováných hospitalizacích v nemocnici ve věku nedožitých 52 let zemřel.

⁵⁴ APD CČSH, f. Okrskové konference duchovních, nezpracováno, Zápis z okrskové konference duchovních pražského okrsku konané 21. 11. 1960.

⁵⁵ Oldřich Kozler (1921–1974) byl po sporech s vedením církve nejprve přeložen z Prahy-Břevnova do Nymburku (1961–1962). Zároveň byl ukončen jeho lektorský úvazek na katedře praktické

stav církve před sněmem mimo jiné takto: „Litují odchodu bratra Mikuleckého a sám nevidím nic, pro co by mohl ztratit důvěru. Dochází ke groteskní situaci: služebník Kristův odchází z církve a kazitelé zůstávají v církvi. Nejsme v okrsku kazateli, ale kaziteli, ne pastýři, ale pachtýři. Přemýšlejme o těchto slovech.“⁵⁶

U dalších „nepoučených“ duchovních pražského okrsku, kteří otevřeně vyjádřili svůj nesouhlas s ovlivňováním volby a politickou perzekucí faráře Václava Mikuleckého, se řešení ujal sám Miroslav Novák. Se souhlasem Ústřední rady CČS měl upozornit farářku Dagmar Wienerovou⁵⁷ na její „nepřiměřené“ vystupování a uložit jí před diecézní radou pokání. Z případného neuposlechnutí pro ni měly být vyvozeny další důsledky.⁵⁸

„Požehnání“ v podobě předběžného státního souhlasu pro kandidaturu na patriarchu církve obdržel Miroslav Novák jako jediný kandidát od politického byra ÚV KSČ v červenci 1961. Vláda toto stanovisko potvrdila na své schůzi 25. října 1961.⁵⁹ O tři dny později byl Miroslav Novák na V. řádném sněmu zvolen patriarchou. Získal 277 hlasů, což představovalo 91,41 % ze všech platných hlasovacích lístků. Proti jeho zvolení hlasovalo 26 duchovních. V informační zprávě ministerstva školství a kultury z 1. listopadu 1961 byl průběh volby charakterizován jako očekávaný. K zamítavým hlasům se pisatel vyjádřil v tom smyslu, že se pravděpodobně jednalo o organizovanou akci proti Miroslavu Novákovi, protože v jedné urně bylo pohromadě 18 hlasovacích lístků proti. Sněm byl jako celek hodnocen kladně s dovětkem, že „reakční církevní“ vnímají zvolení Miroslava Nováka do funkce patriarchy jako oslabení vlastních zájmů na rozvoji náboženského života CČS.⁶⁰

⁵⁶ teologie Husovy československé bohoslovecké fakulty, kde vyučoval církevní zpěv. Pod tlakem státního dozoru odešel v roce 1962 do civilního zaměstnání.

⁵⁷ APD CČSH, f. Okrskové konference duchovních, nezpracováno, Zápis z okrskové konference duchovních pražského okrsku konané 21. 11. 1960.

⁵⁸ Dagmar Wienerová (1930–2009) sloužila v 60. letech v Praze-Košířích. Temperamentní farářka musela v té době čelit tlaku církevního dozoru, Státní bezpečnosti i s režimem konformní částí vedení církve. Na konci 60. let působila jako spirituálka pro studenty Husovy československé bohoslovecké fakulty, než jí v tom režim zabránil. Do této pozice se vrátila na krátký čas na sklonku své služby v 90. letech.

⁵⁹ ÚAM CČSH, f. Zápis z jednání Ústřední rady CČS, Zápis z plenární schůze konané 11. 12. 1960.

⁶⁰ NA, f. MŠK. Církevní odbor 1956–1967, nezpracováno, k. 52, sign. 47 VI, CČS, Souhlas vlády k volbě Miroslava Nováka patriarchou z 25. 10. 1961.

Tamtéž, Informační zpráva o průběhu sněmu církve československé z 1. 11. 1961.

Závěr

Připomeňme ještě jednou slova děkana Husovy československé bohoslovecké fakulty Miloslava Kaňáka při jednání na církevním odboru ministerstva: „Kdyby byl volbám ponechán volný průběh, pravděpodobně by měl největší naději na zvolení profesor Rutrle, nikoli biskup Novák.“⁶¹ Když bychom se soustředili pouze na hladký průběh sněmovní volby, mohlo by se nám zdát, že církev byla ve svém názoru téměř jednotná. Průběh vyhledávacího řízení ale naznačuje něco jiného. Ukazuje na vícevrstevnost uvnitř CČS. Ukazuje potenciál, kdy třetina duchovenského sboru podpořila jiného kandidáta, nežli byl státem podporovaný biskup Novák, přestože si mohla být téměř jista, že „požehnání“ státních orgánů profesor Rutrle nikdy nezíská. Ukazuje ale též mechanismy, které státní moc a dozor nad církvemi využívaly pro prosazení svých zájmů. A v neposlední řadě odkrývá malověrnost a rozpory mezi vírou a skutky uvnitř církve samé.

A jaké byly osudy obou hlavních aktérů patriarchální volby? Miroslav Novák působil v nejvyšší církevní funkci až do roku 1990, kdy se rozhodl odejít definitivně do trvalého důchodu. Jeho patriarchát nebyl černobílý. Církev pod jeho téměř třicetiletým vedením zaznamenala početně největší úbytek věřících ve své historii. Nevratné ztráty utrpěla práce s dětmi a mládeží. Naopak se podařilo rozvinout mezinárodní ekumenickou spolupráci, která byla korunována přijetím CČS za člena Světové rady církví.⁶² Významným počinem v domácí ekumenické spolupráci se stala práce na prvním vydání Českého ekumenického překladu Bible, který byl dokončen v roce 1979. Práce starozákonné překladatelské skupiny se účastnil za Církev československou husitskou profesor Vladimír Kubáč. Novozákonní skupinu po smrti profesora Josefa Bohumila Součka (českobratrského evangelíka) vedl v letech 1972–1977 profesor Jindřich Mánek.

Své stáří *Miroslav Novák* prožil postupně v Praze, ve Frýdlantě v Čechách v Domově u Spasitele a v Rouenu ve Francii, kde se ve svém stáří oženil s paní

⁶¹ ÚAM CČSH, f. Zápis z jednání Ústřední rady CČS, Zpráva o výsledku jednání s. Urbana z církevního odboru MŠK se zástupci HBF a církve z 30. 9. 1960.

⁶² K přijetí CČS došlo v roce 1963. V březnu 1964 bylo po šestiměsíční lhůtě, ve které mohly členské církve Světové rady církví podat podle statutu záporné stanovisko k přijetí CČS, potvrzeno.

Luisou H. Bourdonovou, s níž ho pojil hluboký vztah z mládí. Zemřel ve věku 92 let dne 5. května 2000 ve Francii.⁶³

Poměry kolem patriarchálních volby se u profesora *Otto Rutrleho* odrazily ve vážné nemoci, pro kterou již v roce 1961 odešel do invalidního důchodu. Jeho poslední generace studentů na něj vzpomínala jako na staršího bratra, jenž k ní přistupoval s pastýřskou moudrostí a respektem k jejím nevyrzlým nápadům, a jenž byl vždy ochoten naslouchat jejím problémům. Vždyť nikoli náhodou zval své studenty ke kolokvijním zkouškám třeba na Petřín k Máchovu pomníku. Poslední léta prožil profesor Rutrle, muž přísné tváře a citlivého srdce, jak o něm napsal jeden z jeho studentů, v Ostravě, kde v ústraní 21. listopadu 1976 zesnul. Naplnila se tak slova žalmisty, která si nechal s nadějí vepsat na úmrtní oznámení: „Jistě tak pomíjí člověk jako stín. Načež bych tedy nyní očekával, Pane? Očekávání mé jest na Tebe. Neboť u Tebe jest studnice života, a v světle Tvém světlo vidíme.“⁶⁴

Profesor *Zdeněk Trtík* v roce 1968 svému souputníkovi Otto Rutrlemu napsal: „Musíme si připustit, že z ‚mladé‘ teologické generace se pomalu stáváme ‚starou‘, jejíž práce se blíží k uzavření jedné dějinné etapy Československé církve. [...] Když se dívám zpět na 30 let našich teologických snah, zdá se mi, že přes všechny naše chyby a malomyslnosti se podařilo těžkými krizemi zdemolovanou církev přivést k základům, z nichž by mohlo začít nové budování. Bojím se jen partyzánských akcí, které by mohly vést k nějaké nové ztřeštěnosti à la ‚Národní správa ČČS‘. Když si vzpomenu na vše, cím jsme církevně i osobně procházeli, musím konstatovat zcela paradoxní milost, která celou církev i nás osobně nesla a zachovala. Chtěl bych Tobě za fakultu, za sebe i za svou rodinu poprát ještě dlouhá léta aspoň relativního zdraví a poprosit Tě o účast na dalším zápolení aspoň radou a slovem.“⁶⁵

⁶³ HRDLIČKA, Jaroslav, *Patriarcha dr. Miroslav Novák...*, s. 236–250; BUTTA, Tomáš, *Sto let od narození čtvrtého patriarchy*, in: Český zápas č. 45/2007, Praha, s. 3.

⁶⁴ ÚAM CČSH, f. Osobní složky duchovních, úmrtní oznámení Otto Rutrleho.

⁶⁵ *Soukromý archiv autora*, Dopis Zdeňka Trtíka adresovaný Otto Rutrlemu z 9. 3. 1968. (Dopis autorovi poskytl Ing. Pavel Rutrle, CSc.)

Resumé

V červenci 1961 obdržel pražský biskup Miroslav Novák jako jediný kandidát od politického byra ÚV KSČ „požehnání“ v podobě předběžného státního souhlasu pro kandidaturu na patriarchu Církve československé. Vláda toto stanovisko potvrdila na své schůzi 25. října 1961. O tři dny později byl Miroslav Novák na V. rádném sněmu zvolen patriarchou. Získal 277 hlasů, což představovalo 91,41 % ze všech platných hlasovacích lístků. Z hladkého průběhu sněmu by se mohlo zdát, že církev byla ve svém názoru též jednotná. Průběh vyhledávacího řízení ale naznačuje něco jiného. Ukazuje na vícevrstevnost uvnitř církve. Ukazuje potenciál, kdy třetina duchovenského sboru podpořila jiného kandidáta, nežli byl státem podporovaný biskup Novák, přestože si mohla být též jista, že souhlas státních orgánů nikdy nezíská. Ukazuje ale též mechanismy, které státní moc a dozor nad církví využívaly pro prosazení svých zájmů. A v neposlední řadě odkrývá malověrnost a rozpory mezi vírou a skutky uvnitř církve samé.

Summary

Influence of State on Course of Fifth Ordinary Session of Czechoslovak Church

In July 1961, Prague's Bishop Miroslav Novák, as the only candidate, received a “blessing” from the political bureau of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia in the form of a preliminary state consent for the candidacy for the patriarch of the Czechoslovak Church. The government confirmed this position at its meeting on 25th October 1961. Three days later, Miroslav Novák was elected patriarch at the Fifth Ordinary Session. He received 277 votes representing 91.41% of all valid ballots. Incident-free course of the session could indicate that the church was almost united in its opinion. The search procedure, however, suggests something else. It highlights the multi-layered structure of the church. It shows the capacity of the church when a third of the clergy supported a candidate other than the state-backed Bishop Novák, although they almost certainly knew that other candidate would never receive the consent of state authorities. It also shows the mechanisms used by the state power and the supervision of churches in order to advance their interests. Last but not least, it reveals little faith and contradictions between faith and deeds within the church itself.

Klíčová slova: vztah státu a církví, Církev československá, Církev československá husitská, církevní sněm, volba patriarchy, církevní dozor, Miroslav Novák, Václav Mikulecký, Otto Rutle, státní souhlas k výkonu duchovenské služby, předběžný státní souhlas k výkonu duchovenské služby, Státní bezpečnost, mechanismy státní moci

Keywords: relationship between the state and churches, Czechoslovak Church, Czechoslovak Hussite Church, church session, patriarch election, supervision of churches, Miroslav Novák, Václav Mikulecký, Otto Rutrle, state approval for clerical service, preliminary state approval for clerical service, State Security (communist Secret Police), mechanisms of state power

Autor

PhDr. Martin Jindra je pracovníkem Ústavu pro studium totalitních režimů a Ústředního archivu a muzea Církve československé husitské. Specializuje se na postavení nekatolických církví v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945) a v komunistickém Československu (1948–1989). V posledních letech se v Ústavu pro studium totalitních režimů zejména podílí na projektu Odboj a perzekuce křesťanů v době nacismu a komunismu (1939–1989). Publikuje v církevních i odborných časopisech. V posledních letech vydal monografie: Česká pravoslavná církev od Mnichova po obnovu v roce 1945 (2015) a Sáhnout si do ran tohoto světa. Perzekuce a rezistence Církve československé (husitské) v letech 1938–1945 (2017).

Author

PhDr. Martin Jindra is an employee of the Institute for the Study of Totalitarian Regimes and the Central Archive and Museum of the Czechoslovak Hussite Church. He specializes in the position of non-Catholic churches in the Protectorate of Bohemia and Moravia (1939–1945) and in Communist Czechoslovakia (1948–1989). In recent years, he has been involved in the project Resistance and Persecution of Christians in the Era of Nazism and Communism (1939–1989) at the Institute for the Study of Totalitarian Regimes. He publishes in church and professional journals. In recent years, he published monographs: Czech Orthodox Church from Munich to Restoration in 1945 (2015) and Reach for the Wounds of this World. Persecution and resistance of the Czechoslovak (Hussite) Church in 1938–1945 (2017).

PhDr. Martin Jindra

Ústav pro studium totalitních režimů
nám. Winstona Churchilla 1800/2
130 00 Praha 3

e-mail: martin.jindra@ustrcr.cz

Dominik kardinál Duka OP, arcibiskup pražský a primas český, předává prof. Jiřímu Rajmundu Treterovi OP při oslavě jeho narozenin v novém refektáři dominikánského kláštera sv. Jiljí v Praze na Starém Městě dne 8. června 2020 knižní Poctu a osobní medaili sv. Vítka.

Dominik Cardinal Duka OP, Archbishop of Prague and Primate of Bohemia, passes the Fest-schrift and the personal medal of St. Vitus, the first patron-saint of the Prague Cathedral, to Professor Jiří Rajmund Treter OP during the celebration of his birthday in the new refectory of the Dominican priory of St. Giles in Prague's Old Town on 8th June 2020.

Foto Antonín Krč

Manželský súhlas a aktuálne výzvy

Jurij Popovič

V súčasnosti vnímame, že inštitúcia manželstva v Európe prežíva krízu. V mnohých európskych krajinách, ktoré v minulosti boli silno kresťanskými, sa dnes prijímajú ci-vilné zákony o manželstve, ktoré sú veľakrát v protiklade s prirodzeným právom, a už nehovoriac o kánonickom práve. Pre dnešnú modernú spoločnosť je charakteristic-ké, že hodnoty, ktoré budovali spoločnosť a mali jasné pravidlá, sa dnes stávajú neurčitými, a v praxi celkom zanikajú. Tento hodnotový posun najviac zasiahol inšti-túciu manželstva a rodiny, jej jednotu a nerozlučiteľnosť.

V minulosti, v právnych predpisoch európskych štátov, boli vzťahy muža a ženy jasne zadefinované a spoločnosť inštitúciu manželstva chránila. Teraz tieto predpisy vytvárajú a legalizujú nové formy spolužitia a prestávajú mať jednoznačný obraz. Klasické manželstvo sa už dnes nechápe ako jediný model legítimného spolužitia muža a ženy.¹ Akceptuje sa aj nezáväzné spolužtie, bez akýchkoľvek právnych záväzkov. V mnohých krajinách dávnej kresťanskej tradície je uzákonená právna norma, ktorá umožňuje uzatvárať manželstvu podobné zväzky aj osobám rovna-kého pohlavia, niekedy aj pod názvom „manželstvo“² a v niektorých krajinách im

¹ Porovnaj ČITBAJ, František, *Manželstvo v katolickom kánonickom práve a právnom poriadku Slovenskej republiky*, Prešov, 2013, s. 27.

² V České republice naštěstí nebylo takzvané „manželství“ osob stejného pohlaví uzákoněno. I ny-nější úprava, která připustila institut registrovaného partnerství osob stejného pohlaví, byla přijata v Poslanecké sněmovně PČR jen většinou jednoho hlasu a proti vůli prezidenta republiky Václava Klause, který zákon odmítl podepsat a dokonce napsal knihu, v níž odůvodňuje svůj zásadní nesouhlas s existencí takové právní instituce. Ostatně pojem manželství (matrimonium) v sobě zahrnuje, že jde o vzťah muže a ženy, takže mluvit o manželství mezi osobami stejného pohlaví je logickým nesmyslem. V některých zahraničních úpravách se setkáváme i s pojmem registrovaného partnerství ve vzťahu osob obou pohlaví, tedy jakýmsi nižším typem manželství, snadnejí rozvazateľným (i mimosoudní cestou). To samotné ukazuje na úpadek tak vzácného základu lidství, jakým je manželství. Pozn. redakce.

dáva aj právo na adopciu detí. A takto tradičný model rodiny, muža a ženy zaniká, ako aj zaniká tradičné rozdelenie povinností muža a ženy v rodine. Toto všetko ohrozenie aj výchovu detí, u ktorých sa prejavuje psychická nezrelosť a neochota a až neschopnosť vytvoriť rodinu a žiť v manželstve.³

Dôvody tohto stavu, okrem legislatívnych, vidíme aj v tom, že súčasne žijeme oveľa dlhšie, ale žijeme v anonymite a v neosobnosti obrovských mestských spoločenstiev. Okrem toho sú aj ekonomické dôvody a tlaky, ktoré nútia ženy pracovať na plný úvazok počas ich plodných rokov, aby pomohli užiť rodinu. Žijeme aj uprostred veľkého individualizmu, egoizmu a idolatrie sexu a konzumizmu celej spoločnosti, a rýchly nástup internetu a sociálnych sietí robí príťažlivý takýto spôsob života mladých ľudí.

Z tohto dôvodu predmanželská pastorácia a príprava snúbencov na slávenie manželstva v Cirkvi by mala prejsť určitou renováciou. Nakol'ko aj tradičné spôsoby pastoračnej starostlivosti o snúbencov sú v súčasnosti nedostatočné a neúčinné a snúbenci nie sú pripravení a neuvedomujú si vážnosť manželstva, ktoré slávia v Cirkvi.⁴

Cirkev inštitúciu manželstva a rodiny vždy vo svojich dokumentoch považovala a naďalej považuje za jednu so svojich priorít, ktorá má krajne dôležitý životný význam. Nakol'ko iba manželstvo v zmysle učenia Katolíckej cirkvi dáva šancu vytvoriť šťastné spoločenstvo muža a ženy, a miesto pre prijatie a výchovu detí. Zámerom tejto štúdie nie je snaha predstaviť celé bohatstvo teologickej náuky Katolíckej cirkvi vo vzťahu k manželstve, ale poukázať na hlavné všeobecné zásady manželského súhlasu, ktoré určujú teologický základ zákonodarstva a právnej praxe Cirkvi, a predstaviť aktuálne výzvy.

---

³ Porovnaj MÜLLER, Gerhard Ludwig, *Nerozlučiteľnosť manželstva a diskusia o sviatostiach vo vzťahu k rozvedeným a znova zosobášeným*, in: *Výtrval' v Kristovej pravde*, Kežmarok, 2015, s. 122.

⁴ CSONTOS, Ladislav, *Výzvy k inovácií pastorácie manželstva a rodiny vyplývajúce zo situácie rozvedených a znovuzosobášených*, in: *Studia Theologica*, roč. 21, č. 1, Olomouc, 2019, s. 147.

Pojem a pôvod manželstva

Cirkev si od samého začiatku uvedomovala dôležitosť prípravy na sviatostné manželstvo. Nakol'ko Cirkev je presvedčená, že manželstvo nemá svoj počiatok v ľudskej invencii, ale je požiadavkou prirodzenosti človeka pre jeho dobro. Autorom tejto prirodzenosti a jej práv je samotný Boh a v podstate on je autorom manželstva.⁵ Potvrdenie o tom nachádzame v prvých kapitolách Svätého písma, a nachádza sa v druhom rozprávaní o stvorení ženy, a keď Adamovi žena bola predstavená a pokračuje slovami:⁶ „Preto muž opustí svojho otca i svoju matku a prilipne k svojej žene a budú jedným telom.“⁷ Ježiš Kristus vo svojom ohlasovaní jednoznačne učil, aký je pôvodný význam zväzku muža a ženy, takého, ako ho chcel Stvoriteľ na začiatku. Manželský zväzok muža a ženy je nerozlučiteľný:⁸ „Čo teda Boh spojil, nech človek nerozlučuje.“⁹

Druhý vatikánsky koncil prehľibil učenie Cirkvi o manželstve a rodine v personálnej rovine. Kvôli tomu, že Cirkev dala prednosť pozitívnym formuláciám, na koncile sa príliš nehovorilo o manželských ťažkostach a problémoch, ale zároveň môžeme skonštatovať, že neboli také aktuálne ako v súčasnosti.¹⁰ Koncil pripomína, že jednota manželského života a lásky bola „ustanovená Stvoriteľom a vystrojená jeho zákonmi“,¹¹ že manželské puto „nezáleží od ľudskej vôle“, a že „sám Boh je pôvodcom manželstva, ktoré sa vyznačuje rozličnými dobrami a cieľmi“.¹²

⁵ GROCHOLEWSKI, Zenon, *Teologické základy manželstva v kánonickom práve*, in: *Jus et Iustitia, Acta VI Symposii iuris canonici anni 1996*, Spišské Podhradie, 1997, s. 167.

⁶ MANKOWSKI, Paul, *Učenie Pána o rozvode a druhom manželstve: Biblické údaje*, in: *Výtrvat' v Kristovej pravde*, Kežmarok, 2015, s. 30. Porovnaj SALACHAS, Dimitrios, *Il sacramento del matrimonio nel Nuovo Diritto Canonico delle Chiese orientali*, Roma, 1994, s. 16. Porovnaj NEDUNGATT, Georg, *Путівник по Східному Кодексу: Коментар до Кодексу Канонів Східних Церков*, Львів, 2008, s. 447.

⁷ Gn 2,24 a Gn 1,26–28.

⁸ ADAM, Miroslav, *Kánonickoprávne postavenie veriacich, ktorí žijú v neregulárnych manželských zväzkoch*, in: *Slovo nádeje. Formy spirituality katolíkov, ktorí žijú v nesviatostnom manželstve*, Trnava, 2010, s. 102. Porovnaj GROCHOLEWSKI, *Teologické základy manželstva...*, s. 168.

⁹ Mt 19,6.

¹⁰ ADAM, Miroslav, *Kánonickoprávne postavenie veriacich...*, s. 106.

¹¹ Porovnaj Druhý vatikánsky koncil: Pastorálna konštitúcia *Gaudium et spes* o Cirkvi v súčasnom svete, č. 47–52, in: *Dokumenty druhého vatikánskeho koncilu: Konštitúcie, Spolok svätého Vojtecha*, Trnava, 1993. Porovnaj SALACHAS, *Il sacramento del matrimonio...*, s. 20; GROCHOLEWSKI, *Teologické základy manželstva...*, s. 167.

¹² *Gaudium et spes*, č. 47–52; Ján Pavol II., *Exhortácia Familiaris consortio*, Trnava, 1993, č. 3, 11, 13.

Hoci manželstvo je vnímané ako právna ustanovizeň, ktorej výrazom je juridicita, pre potreby kánonického práva je pre manželstvo príznačnejšie označenie – prirodzená ustanovizeň¹³ (*institutum naturae*) pričom takéto označenie je v súlade s náukou Katolíckej cirkvi.¹⁴ Stanislav Přibyl komentujúc kán. 1085 § 1 CIC/1983 konštatuje, že sme svedkami prelínania Božieho práva pozitívneho ako aj prirodzeného.¹⁵ S prvkami Božieho pôvodu, ktoré určujú povahu manželstva, sa stretávame v kánonoch 776–778 CCEO¹⁶ čiže 1055–1057 CIC/1983. Hoci to nie sú normy pozitívneho práva cirkvi, ale teologické zásady, zostali však zaradené do obidvoch kódexov Jána Pavla II., a to z dôvodu ich rozhodujúceho významu pre právo a prax cirkvi v manželských záležitostiach.¹⁷

Uvedieme nasledujúce *prvky Božieho práva*:

1. Manželstvo môže vzniknúť iba medzi mužom a ženou, ako to udáva kán. 776 CCEO¹⁸ a kán. 1055 CIC/1983. Svedčí o tom prvá stránka knihy *Genesiz*,¹⁹ a Ježiš sa pri dišpute s farizejmi v 19 kapitole Matúšovho evanjelia odvoláva práve na túto knihu: „Nečítali ste, že Stvoriteľ ich od počiatku ako muža a ženu stvoril a povedal: ,Preto muž opustí otca i matku a pripúta sa k svojej manželke a budú dvaja v jednom tele?’“.²⁰ Svätý Ján Zlatoústy nás zasa ubezpečuje, že keď sa muž a žena zjednocujú v manželstve, nevytvárajú obraz niečoho pozemského, ale obraz samého Boha.²¹

¹³ Ibid. č. 19: „Toto manželské spoločenstvo má korene v prirodzenom dopĺňaní sa muža a ženy a živí ho rozhodnutie samých manželov spolu žiť celý životný údel, totiž, čo majú a čím sú.“

¹⁴ BRTKO, Róbert, ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, Veronika, NEMEC, Matúš, *Prirodzené právo – jeho vývoj a prvky v rímskom a v kánonickom práve*, Bratislava, 2014, s. 50.

¹⁵ PŘIBYL, Stanislav, *Prirozené právo v normatív Kodexu kanonického práva*, in: Ročenka Ústavu pre vzťahy štátu a cirkví, Bratislava, 2011, s. 182.

¹⁶ Porovnaj SALACHAS, *Il sacramento del matrimonio...*, s. 15–20.

¹⁷ GROCHOLEWSKI, *Teologicke základy manželstva...*, s. 169. Porovnaj SALACHAS, *Il sacramento del matrimonio...*, s. 29–334.

¹⁸ Kán. 776 § 1 CCEO: Manželská zmluva ustanovená Stvoriteľom a vybavená jeho zákonomi, ktorou muž a žena neodvolateľným osobným súhlasom ustanovujú medzi sebou spoločenstvo celého života, je svojou prirodzenou povahou zameraná na dobro manželov a na plodenie a výchovu detí.

¹⁹ Gn 1,27–28; 2,24.

²⁰ Mt 19,4–5. Porovnaj František, *Amoris laetitia*, Trnava, 2016, č. 12–13; SALACHAS, *Il sacramento del matrimonio...*, s. 15–16; GROCHOLEWSKI, *Teologicke základy manželstva...*, s. 169; MANKOWSKI, Paul, *Učenie Pána o rozvode a druhom manželstve: Biblické údaje*, s. 32.

²¹ BELEJKANIČ, Imrich, *Pravoslávne dogmatické Bohoslovie II*, Vysokoškolské učebné texty univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, Prešov, 1996, s. 116.

2. Musí byť v ňom uznaná „rovnaká dôstojnosť, tak muža, ako ženy“.²² „Byť mužom“ a „byť ženou“ je dobrá a Bohom chcená skutočnosť, obaja majú rovnakú dôstojnosť – sú stvorení na Boží obraz.²³
3. Druhý vatikánsky koncil vo svojej konštitúcii *Gaudium et spes*²⁴ učí, že manželstvo je hlboké spoločenstvo manželského života a lásky a taktiež hovorí o najužšom spojení osôb a činností a o vzájomnom sebadarovaní dvoch osôb, pričom sa odvoláva na slová Ježiša Krista: „už nie sú dvaja, ale jedno telo“.²⁵ Takže prvý element koncilovej náuky sa nachádza v kán. 1055 CIC/1983.²⁶

Termín *contractus* ktorý sa používal v prvom kánone CIC/1917 v súvislosti s manželstvom, bol zamenený koncilovým termínom a zákonodarca CCEO prevzal tento pojem a koncepciu *foedus matrimoniale*, pričom opatrne sa vyhýba termínu *contractus*.²⁷ Takisto sa vytratil hierarchický poriadok účelu manželstva, a dištancia medzi aktom konštituujúcim manželstvo (*in fieri*) a manželstvom ako takým sa zmenšila.²⁸ Predsa však zákonodarca CIC/1983 dal prednosť nie koncilovej formulácii *communitas vitae et amori*, ale klasickej formulácii rímskeho práva *consortium*.²⁹

V zákonodarstve východných katolíckych cirkví v úvodnom kán. 776 CCEO, o manželstve, je jasnejšie rozlišovanie medzi manželským zväzkom ako inštitúciou *oikonomie* (oikovoūia)³⁰ stvorenia a manželstvom ako sviatosťou.³¹

²² *Gaudium et spes*, č. 49; *Familiaris consortio*, č. 19 a 22.

²³ PETRO, Marek, *Odrozdávanie nového života prináša nové úlohy*, in: MONS SANCTI MARTINI II, Spišská Kapitula – Spišské Podhradie, 2016, s. 183.

²⁴ *Gaudium et spes*, č. 48–49; *Familiaris consortio*, č. 19.

²⁵ GROCHOLEWSKI, *Teologické základy manželstva...*, s. 169–170.

²⁶ Kán. 1055 § 1 CIC/1983: „Manželskú zmluvu, ktorou muž a žena vytvárajú medzi sebou spoločenstvo celého života, zamerané svojou prirodzenou povahou na dobro manželov a na plodenie a výchovu detí, povýšil Kristus Pán medzi pokrstenými na hodnosť sviatosti.“

²⁷ Porovnaj SALACHAS, *Il sacramento del matrimonio...*, s. 20.

²⁸ GEROSA, *Právo Cirkvi*, Prešov, 2005 s. 229–230.

²⁹ FALTIN, Daniel, *Nedostatok manželského súhlasu z dôvodu podvodu*, in: *Ius et Iustitia, Acta IV Symposii iuris canonici anni 1994*, Spišské Podhradie, 1995, s. 210–211.

³⁰ Termín oikovoūia má niekoľko významových konotácií – správa, správcovstvo, usporiadanie, poriadok, plán, Boží plán spásy. Etymologicky pochádza z gréckych výrazov οἶκος – rodina, Boží dom, a νόμος – zákon, pravidlo, poriadok, norma, nosný a riadiaci princíp. Porovnaj PANCOVÁ, Helena, *Grécko-slovenský slovník, Od Homéra po kresťanských autorov*, Bratislava, 2012, s. 878, 861.

³¹ Porovnaj SALACHAS, *Il sacramento del matrimonio...*, s. 20; porovnaj DVOŘÁČEK, Jiří, *Ekonómie v kánonech východnej tradice*, in: *Studia Theologica*, 10, č. 1 (31), Olomouc, 2008, s. 66–77.

Tento predpis kánonu charakterizuje obidva právne stavy v dvoch rôznych paragrafoch a neobmedzuje sa iba na konštatovanie, že právoplatne slávený manželský zväzok medzi dvoma pokrstenými je sviatostou, ale detailne vykresľuje, čo konkétnie sa v tejto sviatosti koná. A tak potvrdzuje, že skrzesi sviatostný znak „[z] Kristovho ustanovenia platné manželstvo medzi pokrstenými je tým samým sviatostou, ktorou sa manželia na obraz dokonalej jednoty Krista a Cirkvi spájajú s Bohom a sviatostou milosťou akoby zasväcujú a posilňujú.“³²

Na základe toho môžeme konštatovať, že tu ide o zmluvu, prípadne o osobný súhlas alebo o manželský konsenzus, a stane sa takmer substrátom pre neodvolateľný manželský zväzok spôsobujúci Božie jednanie. Teologickú hodnotu teórie zmluvy je možné vidieť v tom, že predstavuje spôsob, ktorým Boh koná smerom k človeku. Boh nekoná na človeku násilie, ale volá ho k spolupráci na svojom spásonosnom pláne. Veriaci kresťania, ktorých Boh spája do spoločného života v manželstve, takýmto spôsobom vykonávajú Pánove volanie.³³

4. Toto manželské spoločenstvo charakterizuje *jednota*, ktorá je jednou z podstatných vlastností manželstva (kán. 776 § 3 CCEO čiže kán. 1056 CIC/1983). Táto jednota spočíva v tom, že manželstvo môže byť slávené len medzi jedným mužom a jednou ženou, a je spojená z požiadavkou vernosti. Odporuje jej polygamia, ktorá je jednou z radikálnych deformácií.³⁴
5. Druhou podstatnou vlastnosťou manželstva je jeho *nerozlúčiteľnosť* kán. 776 § 3 CCEO čiže 1056 CIC/1983. Teda že každé manželstvo vytvára puto medzi manželmi, ktoré samo v sebe, je nerozlúčiteľné, samozrejme okrem prípadu smrti jedného z manželov. Preto nemôže byť rozlúčené, ani manželmi, ktorí ukončia manželstvo svojou obojstrannou dohodou, ani civilnou autoritou, ani cirkevnou autoritou okrem prípadov stanovených kánonickým právom.³⁵

³² Kán. 776 § 2 CCEO.

³³ GEROSA, *Právo Cirkvi*, s. 230–231.

³⁴ GROCHOLEWSKI, *Teologické základy manželstva...*, s. 170. Porovnaj POMPEDDA, Mario Francesco, *Chápanie kánona 1095 Kódexu vo svetle právnej náuky a jurisprudencie*, in: *Ius et Iustitia. Acta IV Symposii iuris canonici anni 1994*, Spišské Podhradie, 1995, s. 93.

³⁵ GROCHOLEWSKI, *Teologické základy manželstva...*, s. 170; porovnaj DUDA, Ján a kolektív, *Výbrané rozsudky Rimskej roty „Coram Faltin“ kán. 1095, bod 2 CIC*, in: *Ius Canonicum*, Ružomberok, 2014, s. 57–58.

Pastoračná starostlivosť pred slávením manželstva

Pápež sv. Ján Pavol II. vo svojej posynodálnej exhortácii *Familiaris consortio* v jej štvrtej časti pod názvom *Pastorácia rodín, jej etapy, štruktúra a činitleia* načrtáva spôsob prípravy na manželstvo a zdôrazňuje, že Cirkev má uskutočňovať túto prípravu ako postupný a trvalý proces, ktorý obsahuje tri hlavné stupne: vzdialenú, blízku a bezprostrednú prípravu.³⁶

V pastoračnom pláne Katolíckej cirkvi na Slovensku môžeme nájsť konštatovanie, že u nás je celkom dobre rozvinutá sviatostná pastorácia spojená s rodinou, najväčšou výzvou je však posilnenie prípravy na sviatosť manželstva. Z veľkého množstva mladých ľudí, ktorí chcú sláviť sviatostné manželstvo, je stále viac tých, čo túzia po dôkladnejšej príprave, ktorá je často nedostatočná alebo zanedbávaná najmä na úrovni vzdialenej prípravy, či už v prostredí rodiny alebo školy.³⁷

Ak berieme do úvahy stav dnešnej spoločnosti, ktorá je poznačená duchom sekularizmu a konzumizmu, je potrebné prípravu na manželstvo prijímať ako naľehavú výzvu, v ktorej snúbenci spoznávajú pravé hodnoty života, manželstva a rodiny.³⁸

Pápež sv. Ján Pavol II. konštatoval, že mnohé ľažkosti, ktoré sa dnes vyskytujú v rodinnom živote, pochádzajú z toho, že mladí ľudia akoby strácali zo zreteľa stupnicu rodinných hodnôt, ale chýbajú im aj pevné normy správania. Nevedia čeliť novým ľažkostiam a nevedia ich ani riešiť. Pápež zdôrazňuje, že skúsenosť Cirkvi je taká, že tam, kde prebiehala seriózna príprava na manželstvo, si manželia počínajú lepšie ako ostatní.³⁹

Katolícke manželstvo je spoločenskou záležitosťou, nepovažuje sa len za súkromnú záležitosť manželov, ale zároveň za vec Cirkvi a i občianskej spoločnosti.⁴⁰ Potvrdenie tejto skutočnosti nachádzame v učení Druhého vatikánskeho

³⁶ *Familiaris consortio*, č. 66; porovnaj VANSÁČ, Peter, *Kresťanské manželstvo a rodina – teória a prax*, in: *Studio Aloisiana*, roč. 2, č. 1, 2011, Trnava, s. 29–39.

³⁷ KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA, *Pastoračný plán Katolíckej cirkvi na Slovensku 2007–2013*, Trnava, 2007, čl. 36.

³⁸ Porovnaj TIRPÁK, Peter, *Pastoračná odpoveď Cirkvi na súčasnú krízu manželstva*, Kraków, 2009, s. 191.

³⁹ Porovnaj VANSÁČ, Peter, *Kresťanské manželstvo a rodina – teória a prax*, s. 29–39.

⁴⁰ ČITBAJ, *Manželstvo v katolíckom kánonickom práve...*, s. 107.

konciliu, ktorý vyhlasuje: „[...] Pôvodca všetkého ustanovil manželský zväzok za počiatok a základ ľudskej spoločnosti [...].“⁴¹

Ako sa Cirkev pozera v súčasnosti na problematiku prípravy na slávenie manželstva? Aké sú problémy a výzvy? Dári sa naplniť predpisy kánn. 783 a 784 CCEO ohľadne pastoračnej starostlivosti pred slávením manželstva, a aký to má dopad na slávenie manželstva?

Ladislav Csontos SJ v roku 2019 publikoval článok vo vedeckom časopise *Studia theologica* na tému *Výzvy k inováciu pastorácie manželstva a rodiny vyplývajúce zo situácie rozvedených a znovuzosobásených*. V článku presne vystihol problematiku prípravy na slávenie manželstva a predstavil reálny obraz pripravenosti snúbencov, a to na základe svojich výskumov, ktoré realizoval v rokoch 2008–2014. Hlavný problém vidí v nedostatočnej evanjelizácii a katechizácii zo strany rodičov a veľkom formalizmu pri sviatostnej iniciácií. V dôsledku toho mnohí snúbenci neprejavujú vlastný záujem a nechápu podstatu sviatostného manželstva. Pre mnohých je dôležité iba to, že sobás v kostole je krajší ako na úrade. Na to, že sviatosti kresťanskej iniciácie a sviatostné manželstvo sú vovedením do života spoločenstva veriacich, ktoré sa uskutočňuje v konkrétnej podobe života farského spoločenstva, ani len nepomyslia.⁴²

Dochádza aj k zmene kultúrnej mentality, v ktorej čnosť predmanželskej zdržanlivosti mnohí už nechápu ako dobro a hodnotu. Vyplýva to z radikálnej a čoraz rozšírenejšej zmeny v pohľade na ľudskú prirodzenosť, ktorú podporuje súčasný akademický svet i publicistika. Zmena, o ktorej hovoríme, znamená, že dnes mnohé osoby len ťažko dokážu uveriť tomu, že sú tou istou osobou od počatia až do smrti, sú presvedčení, že aj keď majú to isté meno, určite jedinečnú DNA, sú predmetom takých neustálych a psychologických zmien v priebehu života, a sú niečim ako „sekvenčné ja“.⁴³

Silným prostriedkom šírenia tejto zmenenej kultúrnej mentality sú elektronické médiá a televízia, ktoré vytvárajú produkciu a rôzne formáty, ktoré sú veľakrát ďaleko od reálneho života a sú plné vznikajúcich a zanikajúcich spolužití.

⁴¹ Dekrét o apoštoláte laikov *Apostolicam Actuositatem*, viď <<https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/druhy-vatikansky-koncil/c/apostolicam-actuositatem>> (8. 4. 2020).

⁴² CSONTOS, Ladislav, *Výzvy k inováciu pastorácie manželstva a rodiny vyplývajúce zo situácie rozvedených a znovuzosobásených*, in: *Studia Theologica*, roč. 21, č. 1, Olomouc, 2019, s. 147–168.

⁴³ RIST, John, *Rozvod a druhé manželstvo v Cirkvi v staroveku: Historické a kultúrne úvahy*, in: *Výtrvat' v Kristovej pravde*, Kežmarok, 2015, s. 54–55.

Táto zmena zasiahla aj tradičné religiózne Slovensko. Podľa výskumov religiozity katolíkov v posledných desiatich rokoch, u katolíkov v produktívnom veku sa odhalil silný súhlas s názorom, že je jedno, či partneri žijú v manželstve, alebo nie, hlavne že im to „klape“, a to viac ako u 56 % katolíkov. Jednoznačný katolícky postoj (jednoznačnú nerozlučnosť manželstva a neprípustnosť kohabitácií) vyjadrilo iba 18 % katolíkov. Do budúcnosti sa u mladých katolíkov ukazuje ešte väčšie uvoľnenie katolíckeho chápania manželstva a rodiny. Z katolíkov vo veku sedemnásť rokov s názorom, že je vhodné, aby muž a žena pred vstupom do manželstva najprv spolu určitý čas žili „na skúšku“, súhlasí až 80,7 % a iba 20 % si myslí, že by mladí ľudia mali čakať so sexuálnym životom dovtedy, kým sa nezosobášia.⁴⁴

Preto vydanie posynodálnej apoštolskej exhortácie *Amoris laetitia* je aktuálne ako nikdy. Svätý otec František v kapitole pod názvom *Viesť snúbencov po ceste prípravy na manželstvo* sa podrobne venuje tejto problematike. Pápež znovu pripomenal dôležitosť jednotlivých stupňov prípravy na slávenie manželstva v intenciach exhortácie *Familiaris consortio* a povzbudil celé cirkevné spoločenstvo k inovácii predmanželskej prípravy. Taktiež pozval kresťanské spoločenstvo k sprevádzaniu snúbencov, a poukázal: „že viac záleží na kvalite než na kvantite, a spolu s obnoveným hlásaním kerygmy treba dať prednosť tým obsahom, ktoré – keď sa odovzdávajú príťažlivým a srdečným spôsobom – pomáhajú sa angažovať v celom priebehu života „s veľkorysostou a vnútornou slobodou“. Ide o určitý druh „iniciácie“ do sviatosti manželstva, ktorá manželom poskytne nevyhnutné prvky nato, aby túto sviatosť mohli prijať s čo najlepšími predpokladmi, a začať tak rodinný život s istou solídnosťou.“⁴⁵

Táto starostlivosť Cirkvi je v prvom rade návodom na kvalitnú prípravu snúbencov na slávenie manželstva. Nakoľko všetky uvedené negatívne skutočnosti majú aj negatívny dopad na manželský súhlas, lebo mnohí mladí ľudia nie sú schopní prijať sviatosť manželstva v zmysle učenia Katolickej cirkvi.

Pápež František v exhortácii *Amoris laetitia* v kapitole *Príprava na slávenie* sa priamo dotýka aj manželského súhlasu, keď píše: „Snúbenci niekedy nechápu teologickú a duchovnú vážnosť súhlasu, ktorá objasňuje zmysel všetkých nasledujúcich gest. Je dôležité zdôrazniť, že dané slová sa nesmú redukovať len na

⁴⁴ CSONTOS, Ladislav, *Výzvy k inovácii pastorácie manželstva a rodiny...*, s. 147–168.

⁴⁵ *Amoris laetitia*, č. 205–216.

prítomnosť'; znamenajú celok, ktorý zahŕňa aj budúcnosť: „až kým vás smrť nerozdelí“. Význam súhlasu ukazuje, že „sloboda a vernosť si neprotirečia, ba dokonca sa navzájom podporujú tak v medziosobných, ako aj v spoločenských vzťahoch. Naozaj, pomyslime na škody, ktoré v spoločnosti globálnej komunikácie spôsobuje inflácia nesplnených slúbov... Dodržanie daného slova a vernosť slúbu sa nedajú kúpiť ani predať. Nemožno ich nanútiť silou, ale ani zachovať bez obety.“⁴⁶

Exhortácia Svätého otca Františka má napomôcť tomu, aby snúbenci slávili manželstvo dobre pripravení a zároveň má napomáhať aj manželom posilňovať ich manželstvo.

Manželský súhlas

K vzniku manželstva nevyhnutne patrí i manželský súhlas. Prostredníctvom manželskej zmluvy muž a žena neodvolateľným spôsobom vytvárajú vzájomné spoločenstvo na celý život, ktoré svojou prirodzenou povahou sleduje dobro manželov a tiež plodenie a výchovu detí.⁴⁷ Manželská zmluva teda vzniká na základe slobodného a osobného aktu vôle. V širokom slova zmysle je to stretnutie sa dvoch vôl, ktoré smerujú k tomu istému objektu; svojou prirodzenosťou predpokladajú poznanie objektu a súhlas vôle vzhľadom na daný objekt. V úzkom slova zmysle je manželský súhlas osobný úkon vôle, ktorým sa muž a žena vzájomne zasväcujú pestovať ciele a podstatné hodnoty manželskej zmluvy.⁴⁸

Nakoľko je to súhlas „manželský“, nemôže sa nebrať do úvahy charakter manželstva, chápany ako realita, ktorá spája priamo existenciu tých, ktorí ho slávia.⁴⁹ Toto vzájomné zasvätenie sa jeden druhému znamená vzájomne sa dávať a prijímať pre ustanovenie manželstva. Manželský súhlas je akt vôle natoľko osobný, že ho nemôže zastúpiť žiadna iná osoba, ani nahradíť nijaká ľudská moc.⁵⁰ Súhlas, ktorý sa od začiatku chápe ako *duorum pluriumve in idem placitum*, nevyhnutne v sebe obsahuje úkon vôle každého jednotlivca v súlade s úkonom vôle inej osoby, ktorý

⁴⁶ Amoris laetitia, č. 214.

⁴⁷ Kán. 776 § 1 CCEO.

⁴⁸ Porovnaj SALACHAS, *Il sacramento del matrimonio...*, s. 149.

⁴⁹ POMPEDDA, Chápanie kónona 1095..., s. 83.

⁵⁰ SALACHAS, *Il sacramento del matrimonio...*, s. 149; porovnaj TRETERA, Jiří Rajmund, *Konfesní právo a cirkevní právo*, Praha, 1997, s. 252–253.

určuje subjektivitu, a všetko toto aspoň do takej miery, že tvorí podstatu súhlasu ako takého.⁵¹

Normy CCEO ohľadom manželského súhlasu berú do úvahy učenie Druhého vatikánskeho koncilu, ako to vyjadruje pastorálna konštitúcia *Gaudium et spes*, podľa ktorej „dôverné spoločenstvo manželského života a lásky, ktoré ustanovil Stvoriteľ a vybavil vlastnými zákonmi, je založené na manželskej zmluve, čiže na neodvoleťnom osobnom súhlase. Tak ľudským úkonom, ktorým sa manželia navzájom odovzdávajú a prijímajú, vzniká z Božieho rozhodnutia trvalá ustanovizeň, a to aj pred spoločnosťou. Tento posvätný zväzok v záujme manželov a ich potomstva, ako aj spoločnosti nezávisí od ľudskej svojvôle. Vedľám Boh je pôvodcom manželstva.“⁵² Táto intímna jednota spočíva v totálnom vzájomnom darovaní sa dvoch osôb, čiže vedie manželov k totálnemu darovaniu sa jedného druhému; ba dokonca „kresťanskí manželia sú posilňovaní a akoby posväčovaní osobitnou sviatostou na úlohy a dôstojnosť svojho stavu.“⁵³

Pápež sv. Pavol VI. vo svojom príhovore k Rímskej rote v roku 1976 pripomeral, že známa zásada *matrimonium facit partium consensus* má určitý význam v celej kánonistickej a teologickej tradícii a zároveň je často predkladaná Magistériom cirkvi ako jeden zo základných bodov prirozeného práva manželskej ustanovizne ako aj evanjeliového príkazu, podčiarkujúc, že nemôže byť nahradená ani umenšená jej moc a význam.⁵⁴ Túto zásadu nachádzame potvrdenú v náuке Druhého vatikánskeho koncilu a v kódexových predpisoch.⁵⁵

Z toho vyplýva, že „[m]anželstvu dáva vznik súhlas stránok zákonne prejavený medzi právne spôsobilými osobami“,⁵⁶ takže neodvoleťná manželská zmluva sa identifikuje s neodvoleťným súhlasom.⁵⁷

⁵¹ POMPEDDA, *Chápanie kánona 1095...*, s. 83–84.

⁵² *Gaudium et spes*, č. 48–50.

⁵³ SALACHAS, *Il sacramento del matrimonio...*, s. 150.

⁵⁴ Paolo VI, *Discorso alla Rota Romana*, 9 febbraio 1976, in: AAS, 68, 1976, s. 206, vid. <http://bibliotecanonica.net/docsaa/btcaah.htm#_Toc536867581> (14. 4. 2020); porov. GROCHOLEWSKI, *Teologické základy manželstva...*, s. 178.

⁵⁵ *Gaudium et spes*, č. 48.

⁵⁶ Kán. 1057 § 1 CIC/1983.

⁵⁷ SALACHAS, *Il sacramento del matrimonio...*, s. 150.

Povaha súhlasu

Pápež sv. Ján Pavol II. vo svojom príhovore k Rímskej rote dňa 28. januára 1982 vo štvrtom bode hovorí: „Aby sme úplne pochopili presný význam manželského súhlasu, musíme sa nechať osvetľovať Božím zjavením. Manželský súhlas je čin vôle, ktorý znamená vzájomný dar, ktorý spája manželov navzájom a spája ich s ich prípadnými deťmi, s ktorými tvoria jednu rodinu, jediné ohnisko, ‚domácu cirkev‘. Z tohto pohľadu je manželský súhlas záväzkom lásky, v ktorom sa v tom istom dare vyjadruje vôľa a srdce, aby sa dosiahlo všetko, čo znamená manželstvo pred spoločnosťou sveta a pred Cirkvou.“⁵⁸

V tomto môžeme vidieť teologický rozmer prvkov, ktoré vymedzujú *povahu manželského súhlasu*:

1. Úkon vôľe vyjadrený navonok.

Počínajúc sv. Tomášom Akvinským, ktorý aj keď neprijímal základný princíp rímskeho práva, v zhode s ktorým *solus consensus facit nuptias* (iba súhlas tvorí manželstvo), ale bol uzrozumený s tým, že súhlas partnerov je *causa efficiens* (skutkovou príčinou) každého jednotlivého manželstva,⁵⁹ sa súhlas stával centrálnym momentom katolíckeho manželského práva.⁶⁰

2. Ktorým muž a žena, čiže bilaterálne.

Predpis kánn. 817 § 1 CCEO čiže 1057 § 1 CIC/1983⁶¹ neodkazuje natoľko na súhlas partnerov ako skutkovú príčinu manželstva, no v druhom paragrafe upresňuje, o čo sa jedná pri kvalifikovanom súhlase. Súhlas sa musí odohrať medzi dvoma osobami odlišného pohlavia, teda mužom a ženou.⁶² Preto neexistuje možnosť aby dve osoby rovnakého pohlavia mohli prijať manželstvo v Katolíckej cirkvi.⁶³

Západná cirkev zdôrazňuje skôr kontraktualistický aspekt manželstva. Menej sa prihliada na posvätnosť manželskej zmluvy prirodzeného práva, čo je však čosi viac, než iba jednoduchá dohoda, pretože ako prísažný súhlas *ius iurandum*

⁵⁸ <http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1982/january/documents/hf_jp-ii_spe_19820128_sacra-rota.html.> (14. 4. 2020).

⁵⁹ Porovnaj GEROŠA, *Právo Cirkvi*, s. 229.

⁶⁰ Porovnaj GROCHOLEWSKI, *Teologické základy manželstva...*, s. 179; *Gaudium et spes*, č. 48.

⁶¹ Kán. 817 § 1 CCEO: „Manželský súhlas je akt vôľe, ktorým sa muž a žena neodvolateľným zväzkom navzájom odovzdávajú a prijímajú, aby ustanovili manželstvo.“

⁶² GEROŠA, *Právo Cirkvi*, s. 238.

⁶³ Porovnaj NEDUNGATT, Georg, *Путівник по Східному Кодексу: Коментар до Кодексу Канонів Східних Церков*, s. 461.

promissorium stanovuje povinnosť nielen voči druhej stránke, ale aj voči Bohu, tak isto manželia vzájomnou výmenou neodvolateľného súhlasu pri slávení *matri-moniale foedus* sa zaväzujú nie iba medzi sebou navzájom, ale aj voči Bohu a cez Boha k sebe navzájom. Boh totiž, keď stvoril muža a ženu, takpovediac sa „zamiešal“ do takej osobnej záležitosti medzi mužom a ženou, ktorou manželstvo a *creatore conditum eiusque legibus instructum* naozaj je.⁶⁴ Božia účasť na konštítúcií manželstva sa vo východných katolíckych cirkvách navonok realizuje pri jeho slávení cez *ritus sacer*, požehnanie manželstva v zmysle predpisu kán. 828 § 1 CCEO,⁶⁵ miestnym hierarchom, alebo farárom, alebo delegovaným kňazom.⁶⁶

3. Neodvolateľnou zmluvou navzájom odovzdávajú a prijímajú.

Muž a žena sa slobodným úkonom vôle „navzájom jeden druhému oddávajú a navzájom sa prijímajú v nerozlučiteľnom zväzku“.⁶⁷ Predmetom toho je vzájomné odovzdávanie sa a prijatie. Ako dar seba samých a tým aj životný stav, ktorý sa dotýka celosti a plnosti osôb, môže manželstvo „vyplynúť iba zo svedomitého úkonu vôle oboch partnerov.“⁶⁸

4. Aby ustanovili medzi sebou manželstvo.

Podľa katolíckej teológie takýto manželský súhlas je absolútne nevyhnutný pre slávenie manželstva, a to do takej miery, že ho nemôže nahradíť nijaká ľudská moc.⁶⁹ Manželský súhlas musí byť vyjadrený spôsobom, ktorý predpisuje kánonické právo. V pojme manželský súhlas je okrem ochoty vstúpiť a žiť v manželstve obsiahnutá aj schopnosť žiť v manželstve, čiže užívať práva a povinnosti, ktoré z manželstva vyplývajú.⁷⁰

⁶⁴ FALTIN, Daniel, *Nedostatok manželského súhlasu z dôvodu podvodu*, s. 210.

⁶⁵ Kán. 828 § 1 a 2 CCEO: „Iba tie manželstvá sú platné, ktoré sa slávia podľa posvätného obradu pred miestnym hierarchom alebo miestnym farárom, alebo pred kňazom, ktorého delegoval jeden z nich a aspoň dvoma svedkami, ale podľa pravidiel vyjadrených v nasledujúcich kánonoch a pri neporušení výnimiek, o ktorých sa hovorí v kán. 832 a 834. Za posvätný je tento obraz považovaný samotnou účasťou kňaza požehňávajúceho a asistujúceho.“

⁶⁶ Porovnaj SALACHAS, *Il sacramento del matrimonio...*, s. 183.

⁶⁷ MÜLLER, Gerhard Ludwig, *Nerozlučiteľnosť manželstva a diskusia o svätostach vo vzťahu k rozvedeným a znova zosobášeným*, s. 126.

⁶⁸ GEROZA, *Právo Cirkvi*, s. 238–239; porovnaj ČITBAJ, *Manželstvo v katolíckom kánonickom práve...*, s. 221–222.

⁶⁹ GROCHOLEWSKI, *Teologické základy manželstva...*, s. 179.

⁷⁰ Porovnaj ČITBAJ, *Manželstvo v katolíckom kánonickom práve...*, s. 222–223.

Pretože manželstvo je nerozlučiteľné a v dôsledku platného manželského súhlasu vzniká spoločenstvo života, ktorého skutočná štruktúra je nezávislá od manželov, ale je zdeterminovaná Božím právom, keď ide o pripadnú neplatnosť manželstva, počíta sa jedine vtedy ak bolo neplatné vo chvíli jeho slávenia.⁷¹

Aby to bolo najefektívnejšie garantované, opiera sa zákonodarca pri formulovaní nariem kódexov o manželskom súhlase o tri princípy, ktoré vyplývajú z prirodzeného práva: nenahraditeľnosť súhlasu (kán. 817 CCEO; resp. 1057 CIC/1983), plnohodnotnosť súhlasu (kán. 818 CCEO; resp. kán. 1095 CIC/1983)⁷² a nerozlučiteľnosť manželstva, sláveného na základe právoplatného manželského súhlasu (kán. 776 § 3, 827, 776 § 2 CCEO; resp. kán 1056, 1107, 1134 CIC/1983).⁷³

Preto základným kánonom pre posilnenie významu manželského súhlasu je kán. 817 CCEO resp. kán. 1057 CIC/1983, ktorý zákonodarca umiestnil medzi vstupné kány, aby tak zdôraznil jeho dôležitosť.

Nasledujúce kány obsahujú iba tie normy kódexu, ktoré sa dotýkajú *defektov súhlasu a omylov* s tým spojených.

1. *Defekt súhlasu z dôvodu psychickej alebo psychologickej neschopnosti* (kán. 818 CCEO; resp. kán. 1095 CIC/1983). V tomto predpise zákonodarca ustanovuje trojtú neschopnosť vyjadriť manželský súhlas. Sláviť manželstvo sú neschopní tí:

- ktorým chýba dostačujúce používanie rozumu,
- ktorí majú vážny nedostatok rozoznávacieho úsudku,
- ktorí z dôvodov psychickej prirodzenosti nedokážu vziať na seba podstatné manželské záväzky.⁷⁴

⁷¹ GROCHOLEWSKI, *Teologické základy manželstva...*, s. 179–180; porovnaj LLOBELL, Joaquín, *La pastoralità del complesso processo canonico matrimoniale: Suggerimenti per renderlo più facile e tempestivo*, in: *Misericordia e Diritto nel matrimonio*, SUBSIDIA CANONICA 13, Roma, 2014, s. 153–160.

⁷² Porovnaj POMPEDDA, *Chápanie kánona 1095...*, s. 93.

⁷³ Porovnaj FILO, Vladimír, *Omyl týkajúci sa jednoty, nerozlučiteľnosti, alebo sviatostnej hodnosti manželstva v zmysle kán. 1099 CIC*, in: *Ius et Iustitia, Acta IV Symposii iuris canonici anni 1994*, Spišské Podhradie, 1995, s. 165–186.

⁷⁴ Porovnaj POMPEDDA, *Chápanie kánona 1095...*, s. 95–118.

2. Defekt súhlasu z dôvodu omylu (kán. 820, 822 CCEO; resp. kán. 1097, 1099 CIC/1983). Jedná sa o mylne poznanie manželstva ako právneho úkonu.⁷⁵

3. Defekt súhlasu z dôvodu podvodu (kán. 821 CCEO; resp. kán. 1098 CIC/1983). Ide o úmyselné zlomyseľné konanie podvodníka, ktorý o sebe vytvára falošnú predstavu, za účelom dosiahnutia manželstva.⁷⁶

4. Defekt súhlasu z dôvodu simulácie manželského súhlasu (kán. 824 CCEO; resp. kán. 1101 CIC/1983). Pri odovzdávaní manželského súhlasu vnútorné postavenie nupturienta nekorešponduje s jeho vonkajšou pozíciou.⁷⁷

5. Defekt súhlasu z dôvodu nátlaku alebo veľkého strachu (kán. 825 CCEO; resp. kán. 1103 CIC/1983). Je to nútenie k sláveniu manželstva, alebo nútenie k sláveniu manželstva s inou osobou ako si nupturient vybral. Môže byť fyzického, morálneho charakteru, najmä pomocou vzbudzovanie strachu, a od ktorého sa môže osloboďiť len tým, že bude sláviť manželstvo.⁷⁸

Ako sme už vyššie uviedli, manželský súhlas ako úkon vôle, ktorým sa muž a žena vzájomne sebe dávajú a prijímajú, aby ustanovili platné manželstvo, je neodvolateľný (kán. 817 § 1 CCEO).⁷⁹ Súhlas legitímne vyjadrený platí a nemôže prestať vôľou strán; počiatočný súhlas platne daný, slobodný od akejkoľvek vady a defektu, je sám o sebe jedinečným aktom, dokonale zavŕšený a úplný, z čoho pramení puto nerozlučiteľnosti; preto sa následne neobnovuje; z toho vyplýva, že platné manželstvo vo svojej právej realite vzniká počiatočným súhlasm.

Môže sa však stať, že manželstvo je neplatné pre nejakú zneplatňujúcu prekážku alebo pre nedostatok formy slávenia, ktorú predpisuje právo.

Predpis kán. 827 CCEO resp. kán. 1107 CIC/1983 stanovuje predpoklad trvania manželského súhlasu, hoci manželstvo bolo pre prekážku, alebo pre nedostatok formy slávenia neplatné. Súhlas, raz platne daný, je považovaný za trvajúci ako stav vôle, kým sa s istotou nepotvrdí jeho odvolanie pozitívnym úkonom vôle. Ide o prezumpciu práva, ktoré pripúšťa možnosť opaku.

⁷⁵ Porovnaj FILO, Vladimír, *Omyl týkajúci sa jednoty, nerozlučiteľnosti, alebo sviatostnej hodnosti...*, s. 167.

⁷⁶ GEROSA, *Právo Cirkvi*, s. 240.

⁷⁷ ČITBAJ, *Manželstvo v katolíckom kánonickom práve...*, s. 245.

⁷⁸ Ibid., s. 247.

⁷⁹ Porovnaj SALACHAS, *Il sacramento del matrimonio...*, s. 178.

Prezumpcia kán. 827 CCEO ide v línii s normou kán. 823 CCEO resp. kán. 1100 CIC/1983 vo veci omylu ohľadom platnosti manželstva, podľa ktorej „poznanie alebo mienka ohľadom nulity manželstva nevylučuje nevyhnutne manželský súhlas“. Táto prezumpcia sa uplatňuje osobitným spôsobom pri sanácii neplatného manželstva (kán. 848–852 CCEO resp. kán. 1161–1165 CIC/1983), kde sa nežiada obnovenie súhlasu, ktorý bol daný na počiatku, pokial' neboli medzičasom odvolaný.⁸⁰

Záver

V predloženej štúdii sme sa pokúsili predstaviť pojem a pôvod manželstva a zároveň sme poukázali na teologický základ manželstva. Predstavili sme potrebu nových pastoračných prístupov pri príprave na slávenie platného manželstva.

Nakoľko manželský súhlas je nosným pilierom samotného manželstva, demonštrovali sme aj centrálnosť manželského súhlasu v náuke Katolíckej cirkvi o manželstve, keďže manželský súhlas je veličinou, ktorá determinuje platnosť či neplatnosť manželstva. Bez poznania týchto determinantov nemožno uskutočniť primeranú interpretáciu záväznej kánonickej normy. Je potrebné, aby sme sa vyhli mylným postojom voči manželstvu, lebo manželstvo je realitou Cirkvi a nie osobnou záležitosťou manželov. Logickou je aj požiadavka práva ohľadne manželského súhlasu; a skutočnosť, aby sa manželstvo slávilo v cirkevnom spoločenstve tak, ako to stanovuje Cirkev.

---

⁸⁰ Porovnaj POMPEDDA, *Chápanie kánona 1095...*, s. 115; porovnaj SALACHAS, *Il sacramento del matrimonio...*, s. 178.

Resumé

V predloženej štúdii sme predstavili spojitosť kánonického manželského práva s bibistikou, dogmatikou, morálnou teológiou a pastoračnou činnosťou Cirkvi. Poukázali sme na manželský súhlas, ktorý sa radí k najdôležitejším inštitútom kánonického manželského práva. V skratke sme predstavili aj vady manželského súhlasu.

Summary

Marital Consent and Current Challenges

In this paper, we presented the connection between canon matrimonial law and biblical studies, dogmatic, moral theology, and pastoral activity in the Church. We pointed to marital consent, which is at the heart of the canonical rules on marriage. In short, we also introduced the defects of marital consent.

Kľúčové slová: manželstvo, manželský súhlas, Cirkev, pápež, kánonické právo

Keywords: marriage, marital consent, Church, pope, canon law

Autor

ICDr. Jurij Popovič sa narodil 16. 12. 1969 v Oleneve na Ukrajine (bývalej Podkarpatskej Rusi). Po absolvovaní štúdia teológie v Prešove v rokoch 1991–1996 bol vysvätený na knaza a pokračoval v postgraduálnom štúdiu v Ríme na Pápežskom Východnom inštitúte (PIO), v odbore kánonické právo. Po absolvovaní licenciátneho štúdia v rokoch 1996–1998 na PIO získal akademický titul ICLic. V rokoch 2010–2015 absolvoval doktorandské štúdium na Katolíckej univerzite Jana Pavla II. v Lubline a získal akademický titul ICDr. V rokoch 2003–2006 pracoval ako odborný asistent na Gréckokatolíckej teologickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. V rokoch 2003–2007 pôsobil ako sudca diecézneho súdu v Prešove. V rokoch 2007–2008 pracoval ako súdny vikár cirkevného súdu Prešovskej eparchie v Prešove a v rokoch 2008–2019 ako súdny vikár Metropolitného tribunálu Prešovskej metropolie. V súčasnosti na tomto súde pôsobí ako sudca a od 1. októbra 2019 aj ako odborný asistent na Katedre systematickej teológie Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Odborne sa venuje cirkevnému kánonickému právu, konfesnému právu a rímskemu právu.

Author

ICDr. Jurij Popovič was born on 16th December 1969 in Olenevo, Ukraine (formerly Carpathian Ruthenia). After studying theology in Prešov (Slovakia) in 1991–1996, he was ordained a priest and continued his postgraduate canon law studies in Rome at the Pontifical Eastern Institute (PIO). He obtained the licentiate degree and the academic title ICLic. after further studies from 1996 to 1998. In 2010–2015 he completed his doctoral studies at the Catholic University of John Paul II in Lublin (Poland) and obtained the academic title ICDr. In the years 2003–2006 he worked as a senior lecturer at the Greek Catholic Theological Faculty at the University of Prešov. In 2003–2007 he worked as a judge of the diocesan court in Prešov. In 2007–2008 he was the judicial vicar of the ecclesiastical court of the Prešov Eparchy and from 2008 to 2019 the judicial vicar of the Metropolitan Tribunal of the Prešov Metropolis, currently he works as a judge of the ecclesiastical court there. Since 1st October 2019, he is a senior lecturer at the Department of Systematic Theology of the Greek Catholic Theological Faculty of the University of Prešov. He specializes in canon law, religion law and Roman law.

ICDr. Jurij Popovič, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove
Gréckokatolícka teologická fakulta
Katedra systematickej teológie
Ulica biskupa Gojdiča 2
080 01 Prešov
Slovensko

e-mail: jurij.popovic@unipo.sk

Obnova mariánského sloupu v srdci Prahy: katolíci patří k českému národu

Jiří Rajmund Tretera

Ve čtvrtek 23. ledna 2020 učinilo Zastupitelstvo hlavního města Prahy historické rozhodnutí: replika sloupu Panny Marie může být na Staroměstském náměstí v Praze umístěna. A již ve čtvrtek 4. června 2020 bylo dílo realizováno, díky ohromnému, fantastickému úsilí stoupenců obnovy Sloupu, zejména sochaře Petra Váni a jeho spolupracovníků.

Po letech dlouhého očekávání konečně radost. Důvodů k radosti je v tomto případě hned několik: protiprávní čin sroceného davu, vedeného skupinou vandalů z 3. listopadu 1918 byl napraven a právní stav obnoven, krása nejstarobylejšího náměstí v Čechách zvýšena a památnost všech historických objektů na něm umísťených umocněna. Občanská iniciativa *Společnosti pro obnovu mariánského sloupu* byla korunována úspěchem, a tak posíleno stále ohrožené vědomí, že to stojí za to, být aktivním občanem a angažovat se ve veřejných záležitostech.

Každý sloup Panny Marie má hluboký náboženský význam. Katoličtí křesťané, tj. většina křesťanů na celém světě i většina křesťanů v naší zemi, těmito památníky vyjadřují svou úctu k Matce Spasitele světa, rodičce pravého Boha a pravého člověka, Božího Syna Ježíše Krista. A také k Té, která se za všechny přimlouvá, tak jako za svatebčany v Káně Galilejské (Jan 2,1–12). A také k Té, která trvale připomíná hodnotu mateřství i panenství, dvou vrcholných projevů ženství. Naše úcta k Matce Boží je jistě milá Jejímu Synu. Každého z nás, obyčejných lidí, jistě potěší, když někdo pěkně mluví o naší matce. Oč více tak jistě musí těšit Božího Syna, když vzdáváme úctu Jeho Matce, Bohorodičce.

Můžeme být hrdi na to, že se i v naší zemi uchoval tak vysoký počet mariánských sloupů, které kráší snad každé třetí, čtvrté město u nás. K jejich uchování přispěl i tichý respekt a příchylnost k trvalým hodnotám mnoha těch, kdo mezi Mariiny ctitele nepatří.

V následujících řádcích bych rád obrátil pozornost čtenářů na ještě jeden aspekt, který mně leží na srdci obzvlášť. Již v mladých letech, kdy jsem byl aktivním členem Českobratrské církve evangelické, jejím presbyterem a učitelem nedělní školy, mě bolel chladný nezájem mnoha mých spolubratrů o to, jakou ranou do duše katolických bratří je ta stará křivda na Staroměstském náměstí. U některých jednotlivců dokonce i zbytky pomstychtivé radosti nad tím, jak to tenkrát, na začátku první republiky, dostali ti katolíci natřeno.

Sám vůdce těch, kdo starý sloupbourali, nepatřil ovšem k reformačním křesťanům, ale k odpůrcům náboženské víry vůbec. Byl však těsně před svým činem vyzván zástupcem národního výboru československého,¹ aby od svého činu upustil, neboť sloup nemá nic společného s Bílou horou (1620), ale byl postaven až roku 1650 v souvislosti s vítězstvím Pražanů nad loupícími švédskými vojsky na konci třicetileté války.

Byl jsem si již jako evangelík čím dále tím více vědom toho, že jde nejen o úctu k Matce Boží, která je evangelíky také ctěna, i když jen maličko. Ale že jde o úctu k náboženskému přesvědčení našich bratří katolíků, a ke svobodě svědomí vůbec. Zmizení mariánského sloupu ze Staroměstského náměstí jako by symbolizovalo vyhození katolíků z českého národa.

A když posléze začala krásná ekumenická spolupráce mezi křesťany různých vyznání, a to také díky tomu, že ve stejných nacistických koncentračních táborech i komunistických vězeních a internačních lágrech se ocitli všichni společně, nač ji kazit odporem k odčinění historické křivdy.

I po doplnění svého přesvědčení na katolické v roce 1972 jsem nepřestal hovorovat pro myšlenku obnovení sloupu, a začal tiše věřit, že se nekatoličtí křesťané o tuto věc zasadí stejně horlivě a pomohou tak zasypat dávné příkopy nevraživosti. Katolíci přece dokázali překročit svůj stín a zasadili se o uznání českého církevního reformátora, odsouzeného a upáleného kněze Jana Husa. Zorganizovali velké husovské sympozium historiků v roce 1999 přímo v Římě, v srdci katolického světa, za účasti evangelíků. Proč by i nekatolíci nemohli přispět stejnou měrou k vzájemnému pochopení a zasadit se svým souhlasem, aby Mariánský sloup byl navrácen na své původní místo. Tím by dokázali, že ekumenismus berou skutečně vážně, tj. jako společné úsilí rovnocenných stran.

---

¹ Národní výbor zároveň vyslal zástupce tehdejší krajní levice, sociálnědemokratického poslance JUDr. Františka Soukupa. Pachatelé jeho argumentaci nepřijali a jen mu spílali.

Pomník Jana Husa byl svým tvůrcem v roce 1915 situován, aby byl obrácen směrem ke sloupu Panny Marie. To odpovídá i Husovu vztahu k Panně Marii, který byl mnohem vřelejší než u jeho reformačních pokračovatelů.

Pronásledování českých katolíků po celých čtyřicet let komunistické totality, mučednická smrt, trápení a tvrdá práce nejlepších synů a dcer katolické církve, to vše přineslo důstojnou rehabilitaci katolíků. Nikdo snad nemůže pochybovat, že katolická část národa se v době totality zasloužila o zachování neodvislého myšlení, k čemuž přispěla nejen vytrvalým vyznáváním své víry, ale i vytvářením rozsáhlé samizdatové literatury, navzdory všemu nebezpečí, s kterým byla tato činnost spojena. Neopomenutelná jsou taková vystoupení, která celému národu přiblížila svobodu, jako bylo vystoupení čtvrt milionu katolíků na velehradské pouti v roce 1985, která jasně projevila touhu národa po svobodě. Nebo podpisy šesti set tisíc katolíků pod peticí moravského rolníka A. Navrátila *Podněty katolíků k řešení situace věřících občanů v ČSSR*.

Vyjadřuji své nadšení nad tím, že Panna Maria se vrátila na své místo vedle pomníku Jana Husa a že smíření obou částí českého křesťanstva je tím symbolizováno. A z tohoto symbolu míru a pokoje, sjednocení národních a euroatlantických tradic v srdci Evropy by měla mít radost i agnostická většina obyvatel u nás. Ano, snad i ti z ateistů, kteří jsou ve své filozofii nositeli pokojných snah.

*

Podstatnou část tohoto příspěvku jsme publikovali v *Aktualitách Společnosti pro cirkevní právo* č. 2/2020/1 již 3. února 2020, pod čerstvým dojmem z epochálního rozhodnutí Zastupitelstva hlavního města Prahy. Radost nám učinilo přetištění úplného znění tohoto příspěvku v široce sledovaném a oblíbeném čtrnáctideníku MONITOR, svět katolickýma očima, v čísle 4/2020 jeho XVII. ročníku, ze dne 23. února 2020.

Posílila nás celá plejáda přejících ohlasů. Přišla i jedna zlobná reakce z autora blízkých evangelických kruhů, která svědčila o tom, že ten, kdo nechce číst, neče, a nechce pochopit, nepochopí, aby se snad neobrátil a neusmířil.

Prof. Jiří Rajmund Tretera přebírá pamětní medaili Právnické fakulty Univerzity Karlovy z rukou jejího děkana Spectabilis prof. Jana Kuklíka při slavnostním zasedání Katedry právních dějin v reprezentačním sále fakulty dne 29. června 2020.

Professor Jiří Rajmund Tretera receives the commemorative medal of the Faculty of Law of Charles University from the Dean Spectabilis Professor Jan Kuklík at the formal meeting of the Department of Legal History in the representation hall of the Faculty on 29th June 2020.

Foto Záboj Horák

Prof. Jiří Rajmund Treter oslavil životní jubileum

Záboj Horák

I.

V pondělí 8. června 2020 oslavil P. prof. JUDr. Jiří Rajmund Treter OP své 80. narozeniny. Vzhledem k veřejným zdravotním omezením se oslava uskutečnila v úzkém kruhu jeho rádových spolubratří z pražského dominikánského konventu sv. Jiljí v novém (současném) refektáři v prvním poschodí kláštera.

Pozvání na oslavu přijal Dominik kardinál Duka OP, arcibiskup pražský a primas český, s nímž pojí oslavence více než čtyřicetileté přátelství, které započalo během jejich spolupráce v podzemní církvi. Oslavy se zúčastnili rovněž provinciál České dominikánské provincie o. MUDr. Lukáš Fošum, Ph.D., OP, převor pražského kláštera o. Filip Boháč OP, emeritní provinciál a proděkan Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy o. Benedikt Mohelník, Th.D., OP, a ostatní spolubratří z pražského konventu v počtu asi deseti osob.

Na začátku oslavy předal pan kardinál oslavenců knižní *Poctu Jiřímu Rajmundu Treterovi*, kterou připravili kolegové pana profesora z Právnické fakulty Univerzity Karlovy doc. JUDr. ICLic. Záboj Horák, Ph.D., a JUDr. Petra Skřejpková, Ph.D. Pocta vyšla necelý týden před oslavou a vydalo ji pražské nakladatelství Leges pod vedením jeho šéfredaktorky a bývalé studentky prof. Tretry na pražské právnické fakultě JUDr. Jany Sladké Hyklové, Ph.D. Do Pocty přispělo 36 autorů, žáků a přátel prof. Tretry z České republiky, Slovenska, Spojeného království, Německa a Polska.

Během oslavy kardinál Duka rovněž předal prof. Jiřímu Rajmundu Treterovi *medaili sv. Vítá*, osobní medaili arcibiskupa pražského a primase českého.

V druhé části oslavy se uskutečnil přátelský rozhovor oslavence s bratřimi a kardinálem Dukou. Od 18.30 předsedal provinciál rádu Lukáš Fošum slavné mše svaté v kostele sv. Jiljí, jíž se jako koncelebranti zúčastnili bratří kněží z pražského dominikánského kláštera včetně o. Rajmunda Tretery. Ve svém mohutném kázání

o. provinciál poděkoval o. Rajmundu Treterovi za jeho pomoc při rozvoji dominikánského rádu i za jeho významnou vědeckou a duchovní činnost na pražské právnické fakultě. Zdůraznil, jak dílo milosti Boží působí ve svých služebnících.

II.

V pondělí 29. června 2020 obdržel prof. Jiří Rajmund Tretera, také u příležitosti svého významného jubilea, na slavnostní schůzi Katedry právních dějin Právnické fakulty Univerzity Karlovy z rukou děkana fakulty Spectabilis prof. Jana Kuklíka pamětní list a pamětní medaili Právnické fakulty Univerzity Karlovy jako ocenění a poděkování za svou důležitou a neúnavnou pedagogickou a publikační činnost v oborech církevního práva, konfesního práva a právních dějin.

Slavnostnímu předání a přípitku v reprezentačním sále fakulty byli přítomni všichni členové sjednocené katedry právních dějin (dříve Katedry právních dějin PF UK a Ústavu právních dějin PF UK), mezi nimi i mnozí bývalí studenti prof. Tretery. Na akci byla rovněž prezentována publikace *Pocta Jiřímu Rajmundu Treterovi*, do níž autorským přispělo i sedm učitelů a tři doktorandi z této katedry.

III.

Ve středu 1. července 2020 obdržel prof. Treter z rukou Jeho Magnificence rektora Univerzity Karlovy prof. MUDr. Tomáše Zimy, DrSc., stříbrnou medaili Univerzity Karlovy a pamětní list. Stalo se tak na slavnostním zasedání Vědecké rady Univerzity Karlovy.

Rektor ve své řeči vyzdvíhl klíčovou úlohu prof. Tretery při obnově výuky církevního práva na Právnické fakultě, jakož i jeho vědeckou a pedagogickou činnost. Zmíněny byly rovněž úspěchy spojené s redakční činností prof. Tretery, konkrétně zařazení odborného vědeckého časopisu *Revue církevního práva* do prestižní mezinárodní databáze *Web of Science*.

K šedesátinám doc. Damiána Němce OP

Monika Menke

V červnu letošního roku se dožil krásného mladého věku 60 let docent Damián Němec OP, vedoucí Katedry církevních dějin a církevního práva Univerzity Palackého v Olomouci a předseda místní skupiny Společnosti pro církevní právo v Olomouci.

Jubilant se narodil Marii a Oldřichovi Němcovým 18. června 1960 v Boskovicích jako nejmladší, páté dítě. Jeho staršími sourozenci byli bratři Oldřich (1952) a Antonín (1954–1977) a sestry Marie (1956) a Anežka (1957). Dostal jméno Jan a byl 3. července 1960 pokřtěn ve farním kostele v Rájci nad Svitavou, kde tehdy rodina bydlela. Své dětství a dospívání prožil v Blansku, kam se rodina v roce 1962 přestěhovala.

Vzhledem k tomu, že celá rodina vyznávala aktivně katolickou víru, nebyl po absolvování základní devítileté školy v Blansku (1976) doporučen z kádrových důvodů ke studiu na gymnáziu. Byl přijat na Střední průmyslovou školu strojnicíkou v Jedovnicích u Blanska, na obor přístrojová a automatizační technika, na níž roku 1980 maturoval. Poté do roku 1986 pracoval jako projektant v oddělení řízení výroby v podniku Kovoprojekt Brno. Během této doby také absolvoval základní vojenskou službu v Praze (1981–1983) u Armádního uměleckého souboru Vítě Nejedlého jako zpěvák.

Po dvou neúspěšných pokusech byl přijat ke studiu na Římskokatolické cyrillo-metodějské bohoslovecké fakultě v Praze se sídlem v Litoměřicích, kde do roku 1990 studoval a byl formován v tamějším semináři. Zúčastnil se tam aktivně sametové revoluce jako místopředseda stávkového výboru (jeho předsedou byl Vojtěch Eliáš). Poslední ročník studií absolvoval na obnovené Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. V Olomouci přijal také 20. ledna 1991 jáhenské a 29. června 1991 kněžské svěcení.

Do podzemně působícího dominikánského rádu vstoupil roku 1977, nejprve jako terciář. V roce 1986 byl v Perné u Mikulova přijat do noviciátu prvního rádu

a jméno Damián obdržel při prvních řádových slibech v roce 1987 v Klentnici u Mikulova. Slavné slyby v řádu složil do rukou provinciála Dominika Duky OP v kostele sv. Jiljí v Praze dne 14. května 1990.

Tím skončila „doba hájení“ a následovala „doba funkcí“, která přetrvává doposud. V roce 1993 se Damián Jan Němec stal převorem olomouckého dominikánského konventu Neposkvrněného Početí Panny Marie. V roce 1995 si v souladu s tehdy platnými státními předpisy nechal pro zjednodušení zapsat do svých osobních dokladů své řádové jméno Damián místo křestního jména Jan. Teprve později státní předpisy umožnily zápis dvou jmen do osobních dokladů, což jiní bratří s radostí využili, Damián se však rozhodl k tomu již nevracet.

V lednu 1998 byl zvolen provinciálem České dominikánské provincie a své oficium vykonával do ledna 2002.

Svá postgraduální teologická studia absolvoval v letech 1991–2002 na Papežské teologické fakultě ve Vratislavě ve specializaci kanonické právo, pod vedením prof. Edwarda Góreckého. V roce 2003 obhájil doktorát na základě disertace *Vývoj České dominikánské provincie v letech 1948–1997*. V roce 2008 se habilitoval v oboru teologie na Univerzitě Palackého v Olomouci, téma jeho habilitační práce znělo *Konkordátní smlouvy Apoštolského stolce s postkomunistickými zeměmi (1990–2007)*.

K hlavním okruhům vědeckého zájmu doc. Damiána Němce patří právo řeholní, manželské a oblast vztahu církví a státu se zaměřením na konkordátní právo. Mezi jeho přední monografie náleží *Manželské právo katolické církve s ohledem na platné české právo* z roku 2006 a *Concordat Agreements between the Holy See and the Post-Communist Countries (1990–2010)* z roku 2012.

Z poslední doby můžeme zmínit knihu *Registrácia cirkví a náboženských spoločností v zemiach Výsehradskej štvorky, Rakúska a na Ukrajine*, jejímž byl editorem, a statí *Spiritual Care in Healthcare Facilities in the Czech Republic* v knize *Spiritual Care in Public Institutions in Europe*, vydané v Berlíně v roce 2019, pod redakcí J. R. Tretery a Z. Horáka.

Kromě své materštiny hovoří doc. Němec plynne francouzsky, německy, anglicky, španělsky a polsky a své jazykové znalosti uplatňuje na mnoha zahraničních konferencích.

Doc. Damián Němec je dlouholetým hlavním vyučujícím církevního kanonického práva Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci,

a zároveň garantem a vedoucím její Katedry církevních dějin a církevního práva. Jeho velkou zásluhou je převzetí úkolu vyučovat církevní kanonické právo na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Dosud vedl téměř 100 diplomových či bakalářských prací a vychoval několik doktorandů. V dominikánském řádu, v církevní a akademické sféře vykonává kromě toho mnohá oficia a je členem vědeckých rad několika zahraničních periodik.

K jeho zálibám patří liturgie a zpěv. V současnosti působí v dominikánské schole v Olomouci a jako člen a sólista pěveckého sboru Dvořák v Uherském Brodě.

Ke krásnému jubileu a do mnoha dalších řeholně a lidsky, odborně i kněžsky plodných let přeji našemu milému panu docentovi, kolegovi, otcí i bratrovi: *mnogaja i blagaja ljeta.*

Prof. Jiří Rajmund Tretera přebírá stříbrnou pamětní medaili Univerzity Karlovy z rukou Jeho Magnificence prof. Tomáše Zimy v Modré posluchárně pražského Karolina dne 1. července 2020.

Professor Jiří Rajmund Tretera receives the silver commemorative medal of the Charles University from His Magnificence Professor Tomáš Zima in the Blue Auditorium Hall of the Carolinum in Prague on 1st July 2020.

Foto Antonín Krč

Několik osobních vzpomínek na mého spolušvěcence bratra Damiána Němce OP

Jiří Rajmund Tretera

Je to až k nevíře, kolik společných věcí mám s bratrem Damiánem Němcem společných. Oba slavíme své narozeniny v témže měsíci. Dobře se pamatuje, kolikáté. Je mezi námi věkový rozdíl dvacet let. Letos jsem oslavil osmdesátiny a Damián šedesátiny. Ale ještě mnoho dalších věcí máme společných.

I.

Oba jsme se stali členy dominikánské rodiny postupně. Každý z nás byl nejprve terciářem a teprve poté jsme byli oba přijati do noviciátu v prvním řádu. Bratr Damián byl do noviciátu přijat o rok dříve než já, již roku 1986.

Tenkrát jsme se ovšem neznali a ani znát nesměli. Já jsem totiž studoval na ustanoveném Generálním studiu bratrů dominikánů, zatímco bratr Damián byl po několika neúspěšných pokusech konečně přijat do semináře a na fakultu v Litoměřicích, kde ovšem o něm nesměli vědět, že je dominikán. Obě skupiny kandidátů kněžství v dominikánském řádu sice navzájem věděly, že existují, ale nesměly navzájem znát svá jména, ani po nich pátrat.

Ano, utajení pro případ výslechů na StB bylo nutné, a navíc ti, kdo studovali v Litoměřicích, byli vždy v nebezpečí, že je ze studií vyhodí, kdyby se o nich státní orgány dověděly, že jsou tajnými řeholníky.

Ale i nad námi v Generálním studiu stále visel Damoklův meč možného zatčení. Vždyť to naše studium bylo z hlediska režimu ilegální činností. Představený našich v skrytu konaných studií a výchovy P. ThLic. Dominik Duka, OP, byl kvůli jeho organizaci v létě 1981 zatčen a odsouzen na 15 měsíců odnětí svobody, které si do posledního dne odseděl ve vězení na Borech. Rozsudek se opíral o ustanovení § 220 tr. z. o trestném činu „maření dozoru nad církvemi“. Během soudního řízení mu prokázali, že odsloužil v tajné kapli našeho řádu v Plzni – Lobzích nejméně

jednu mši svatou, ač státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti mu byl již několik roků předtím orgánem státní správy odňat. Justiční orgány za vlády tehdejšího „socialistického právního pozitivismu“ si vždycky proti tomu, kdo se dopustil něčeho politicky nežádoucího, bič našly.

II.

Od roku 1990, když jsem již pracoval ve farnosti sv. Jiljí v Praze jako jáhen a Damián složil v Praze slavné sliby rádové, jsme se rychle sprátelili, ačkoliv já jsem byl v Praze a on dokončoval svá základní teologická studia na obnovené teologické fakultě v Olomouci. Velice nás sblížil společný zájem o církevní kanonické právo a konfesní právo.

V červnu 1991 nás spojila ještě více společná událost. Pět dnů jsme strávili na přísných exerciciích před kněžským svěcením, které proběhly v klášteře sester dominikánek ve Střelicích u Brna a potom jsme byli v sobotu dne 29. června 1991 vysvěceni olomouckým arcibiskupem Františkem Vaňákem v dávném dominikánském kostele sv. Michaela Archanděla v Olomouci. Klečeli jsme a leželi v prostraci vedle sebe.

Dalším společným zážitkem bylo mé habilitační řízení dne 27. ledna 1993, v předvečer svátku sv. Tomáše Akvinského. Tehdy byl mezi členy habilitační komise a oponenty na Právnické fakultě Univerzity Karlovy i Mgr. Jan Damián Němec. Kde jinde by naše fakulta vzala teologa, který současně rozumí církevnímu právu a je z jiné univerzity než z Karlovy? A tak jsem se také díky bratru Damiánovi stal docentem.

III.

Další velký společný zážitek byla volba provinciála České provincie řádu bratří kazatelů dominikánů v Olomouci na konci ledna roku 1998. Tehdy již končil své třetí volební období náš dosavadní provinciál a obnovitel řádu ve svobodné společnosti otec Dominik Duka, který podle Stanov a nařízení řádu již nemohl být na další období za provinciála volen. Tehdy jsem byl poprvé a naposled zvolen za svůj pražský klášter za člena volební kapituly, která byla tehdy třináctičlenná. A jak to tak bývá, provinciál nebyl zvolen hned. Ale moc dobře si pamatuji, že jsem byl mezi těmi, kdo usilovali o zvolení otce Damiána. To víte, kanonisté se musí podporovat.

Jiří Rajmund Tretera, Záboj Horák: Právní dějiny církví. Synagoga a církve v průběhu dějin

Leges, Praha, 2019, 288 s., ISBN 978-80-7502-440-4.

Tuto novou knihu lze zařadit do tematického a obsahového kontextu se dvěma již vydanými knihami týchž našich známých spoluautorů, významných kanonistů a konfessionalistů: *Konfesní právo* (Leges, 2015) a *Církevní právo* (Leges, 2016). Z tohoto úhlu pohledu se vlastně jedná o logické dovršení vědecko-pedagogického díla, o dokončení pomyslné *trilogie*. Sama tato třetí kniha pak také navazuje na dřívější publikaci J. R. Tretery *Synagoga a církve kdysi a dnes* (J. Krigl, 1994). V porovnání s tímto starším dílem je ovšem v současné publikaci velice zřetelný vzrůst více než čtvrtstoleté vědecké a pedagogické zkušenosti.

Je zřejmé, že pokud by byla kniha přednostně určena pouze studentům teologických oborů, mohla by se daleko více věnovat samotné právní problematice v užším ba technickém slova smyslu, protože studenti bohosloví o mnohých v knize uvedených faktech získávají informace v jiných předmětech, nebo se u nich jejich znalost předpokládá. Avšak stupeň sekularizace v České republice je takový, že užitek pro širší okruh čtenářů může být zaručen právě přístupem autorů, kteří v předložené publikaci místy vykládají samotné základní reálie křesťanského náboženství. Kniha se tak stává mezioborovým dílem, zaobírá se základy teologie, biblistiky, dějin církve i židovské synagogy; velmi patrná je snaha autorů poučit čtenáře i relativně podrobným rozpracováním geografických údajů.

Přístup autorů je velmi metodický; zabývají se například pravopisními otázkami týkajícími se terminologie ohledně problematiky církví. V tomto základním kontextu se pak vykreslují i specificky církevněprávní a do značné míry také konfesněprávní otázky. Je třeba připomenout, že někteří odborníci se věnují v české specializované či popularizační literatuře pouze katolickému kanonic-kému právu, zatímco přístup našich autorů je široce ekumenický. Nechybí záběr směrem k pravoslaví či reformaci, a zároveň jako integrální součást výkladu v knize vystupuje i vývoj práva synagogálního, čímž se názorně zdůrazňuje niterná souvislost židovství s křesťanstvím.

V otázkách vztahu církví a státu dávají autoré jednoznačnou přednost autonomii a nezávislosti církví i synagogy a jejich právu na odpor vůči případné svévoli státu.

Jádro knihy tvoří dvě nestejně dlouhé části. První je kratší, rozdělená na pět kapitol, a pojednává právní dějiny Izraele od samého počátku do nastolení římské nadvlády. Druhá, daleko rozsáhlnejší, se zabývá tematikou církve a synagogy od prvního do jedenadvacátého století a dělí se tak na 21 kapitol, z nichž každá se věnuje jednomu století.

Autoři záměrně nevyhrazují celým dějinám judaismu jeden celek knihy a dějinám křesťanství druhý, samostatný, nýbrž zaznamenávají ve druhé části nejen dějiny křesťanství, nýbrž také vývoj judaismu již od křesťanství odděleného. Tak se například mezi dekrety papežů 3. století a Órigenovým písemnictvím objevují amoraité, vykladatelé posvátných židovských textů rovněž ze 3. století (s. 119). Autoři se nevyhýbají citlivé otázce křesťanského antisemitismu, pro nějž je však podle nich vhodnějším označením antijudaismus (s. 30), a dodávají: „Odpor k církvi a tím i ke všem křesťanům nabývá zejména v posledních desetiletích podobné intenzity jako antisemitismus“ (s. 31).

Líčení základů křesťanství nabývá místy až vyznavačské intenzity – Maria je „v tradici uctivě nazývána jako Panna Maria“ (s. 66), Ježíšovy zázraky jsou uvedeny jako neochvějně skutečnosti („Ježíš thaumaturgos“ – s. 71), Ježíšových dvanáct apoštolů je označeno za „počátek hierarchie“ (s. 72).

Na stránce 95 končí úsek knihy, který má mnoho společného se žánrem tzv. biblické dějeprávy, a začínají se líčit osudy církve prvních staletí, címž se tematika přibližuje Eusebiusovi *Církevní historii* a pokračovatelům tohoto dějině prvního církevně dějepisného díla. Zvláštní zřetel autoři samozřejmě věnují právním památkám, totiž především postupně se množícím dekretům papežů i kánonům synod a koncilů. Nezanedbávají ani charismatický prvek církve, působící skrze řehole.

Autoři se rovněž věnují století za stoletím rozboru vztahu církve a státní moci i vztahům mezináboženským. Za zvláště zajímavé zjištění považují sdělení autorů, že „...nestoriáni a monofyzité, zpočátku namnoze vítali [arabskou, resp. islámskou] okupaci jako uvolnění z byzantského jha. Jaký to byl sebeklam!“ (s. 156).

Od s. 164 přicházejí na scénu rovněž české země, takže do celkového kontextu církevních právních dějin je zařazena již předcyrilometodějská misie, zvláště pak ovšem působení svatých Cyrila a Metoděje i osudy prvních českých světců Ludmily a Václava. Nesmí chybět ani Jan Hus a husitské hnutí (s. 191–192).

V líčení poměrů ve středověké církvi nechybí ocenění církve při zákazu ordálu (s. 182), avšak ani informace o vzniku a působení inkvizice (s. 182–184). Protestantské reformaci je věnována poměrně rozsáhlá pasáž (s. 198–211). Francouzskou revoluci s jejími excesy hodnotí autoři spíše kriticky (s. 226–229). Rovněž Bismarckův tzv. „kulturní“ boj proti katolické církvi odmítají a zjišťují, že byl uskutečňován „...paradoxně ke svému názvu ovšem jako akt značně nekulturní...“ (s. 238). Je jen logické, že tím spíše autoři odsuzují hrůzné počínání totalitních režimů 20. století, sovětského Ruska od jeho počátků (1917) a založení Sovětského svazu (1922), zejména pak ve stalinistické době, jakož i nacistického Německa po celou dobu vlády hitlerismu (1933–1945).

Nynějšímu století, které uběhlo pouze z jedné pětiny, se věnuje 21. kapitola (s. 271–274), která vyzdvihuje tři aspekty rozvoje církví, které autoři považují za nosné tendenze: veliké rozšíření kategoriální pastorace do mimocírkevní sféry, rozšíření křesťanské víry v Latinské Americe, Africe a Asii, jakož i snižování rozdílu mezi lidovými a vyznavačskými církvemi: „Vyznavačské církve v řadě zemí, např. v České republice rostou jak počtem svých členů, tak i místních sborů. Je to důsledkem jistého stupně vyprahlosti odnáboženštěné společnosti, jejíž část hledá nové náboženské zkušenosti. Kromě protestantských a východních církví se šíří i náboženství jihoasijské provenience. V katolické církvi vzrůstá zájem o starší formu liturgie“ (s. 272). Jako důležité církevněprávní události tohoto století jsou uvedeny novelizace kodexů kanonického práva (s. 272–274).

Kniha není přetížena citacemi, které by svou kvantitou text zneprehlednovaly, avšak i tak seznam pramenů obsahuje 26 položek, sekundární literatura je pak zastoupena 86 položkami, přičemž nejvíce uvedených děl pochází z pera Antonína Ignáce Hrdiny. Jsou zde samozřejmě obsaženy také zahraniční publikace, a to polské, německojazyčné a anglickojazyčné. Nechybí ani věcný a jmenný rejstřík.

Publikace *Právní dějiny církví* jako završení pomyslné spoluautorské knižní trilogie může svým dalekosáhlým rozhledem posloužit širšímu okruhu čtenářstva. Osloví jistě především právnickou veřejnost, zejména pak ty, kdo se zabývají otázkou života církví a potřebují znát jejich vnitřní předpisy. Autoři je vtáhnou do historického a ideového podhoubí, ze kterého právotvorná aktivita církví vyvěrá. A v neposlední řadě má kniha šanci stát se vítanou studijní pomůckou pro studenty právnických i dalších humanitních oborů.

Průčelí Právnické fakulty Univerzity Karlovy v týdnu kolem 27. června 2020, 70. výročí popravy poslankyně a právničky JUDr. Milady Horákové a dalších tří hrdinů. Na fakultě byla, jako na ostatní významné budovy, umístěna její podobenka s nápisem **ZAVRAŽDĚNA KOMUNISTY**.

The facade of the Faculty of Law of Charles University in the week around 27th June 2020, the 70th anniversary of the execution of Member of Parliament and lawyer JUDr. Milada Horáková and three other heroes. Like on the other important buildings was on the faculty placed Milada Horáková's picture and inscription **MURDERED BY THE COMMUNISTS**.

Foto Záboj Horák

Martin Flosman: *S orlem i lvem.* *Příběhy českých vojenských duchovních* *v dramatickém 20. století. 2. díl*

Epocha, ve spolupráci s Ústavem pro studium totalitních režimů, Praha, 2019, 496 s.,
ISBN 978-80-7557-230-1.

Přibližně rok po vydání prvního dílu monografie věnované službě českých duchovních v rakouské a rakousko-uherské armádě *S orlem i lvem* (viz recenze v Revue církevního práva č. 75–2/2019, s. 119–123) přišel na trh očekávaný druhý díl, opět z pera Martina Flosmana, historika působícího ve Vojenském historickém archivu, a opět vydaný nakladatelstvím Epochá v edici *Traumata války*. Tento díl nese podtitul *Příběhy českých vojenských duchovních v dramatickém 20. století* a jak podtitul napovídá, autor se zde zabývá duchovní službou v československé armádě po roce 1918.

Členění textu je obdobné jako v díle předchozím. Obecně platné informace, týkající se především organizačních záležitostí duchovní služby a nesází, jimž vojenští duchovní při výkonu své funkce čelili, jsou proloženy kratšími či delšími medailonky konkrétních duchovních.

Na rozdíl od prvního dílu je text knihy rozdělen jen do tří kapitol, kopírujících dějinný vývoj českých zemí ve 20. století: v první kapitole se autor zabývá duchovní službou za první a druhé Československé republiky. Ve druhé kapitole analyzuje duchovní službu v domácím i zahraničním vojsku během druhé světové války. Ve třetí kapitole přiblížuje obnovenou duchovní službu v československé armádě v letech 1945–1948 a její postupné omezování po komunistickém puči z února 1948 do jejího úplného zrušení na přelomu září a října 1950. Autor na tomto místě stručně nastínil i obnovení duchovní služby v Armádě České republiky uprostřed 90. let 20. století.

V obecných rysech lze pochopitelně konstatovat, že fungování duchovní služby v československých vojenských složkách do značné míry kopírovalo vývoj celé československé společnosti. Na mnoha příkladech ale autor ukazuje, že mnohé rozšířené představy je nutné ne-li přímo opravit, tak alespoň zasadit do potřebného kontextu.

V kapitole popisující činnost duchovní služby v meziválečném Československu se tak čtenář sice nepříliš překvapivě dočte, že katolická církev byla po roce 1918 vnímána jako instituce úzce spojená s germanizačními, prohabsburskými a protičeskými postoji, už méně je ale známo, že mnoho českých Němců naopak už před rokem 1918 vnímal činnost katolické církve v českých zemích jako příliš vstřícnou vůči českým národnostním, jazykovým a dalším požadavkům.

Podobně byl onen neustálý odkaz první republiky na husitské tradice nepopratelný. Menší část Čechů přestoupila z katolické církve do nově vzniklé Církve československé, a přibližně stejně početná menší část odešla do stavu bez vyznání, katolická církev ale přesto s přehledem zůstala nejpočetnější, většinou církví v českém obyvatelstvu a v zemi vůbec, což se projevilo i v konfesijním složení armádní duchovní služby, jejíž příslušníky tvořili v naprosté většině kněží katolického vyznání.

O jistém poklesu vlivu duchovních ovšem nelze pochybovat: účast na bohoslužbách nebyla pro mužstvo ani pro důstojníky povinná, informace o konání bohoslužeb byly vlivem silně antiklerikálního ovzduší v prvních letech nového státu (nejvíce se vymezujícímu vůči katolictví ze všech nástupnických států rozpadlé rakousko-uherské monarchie) vypuštěny z posádkových denních rozkazů a těsně po skončení první světové války se objevily i návrhy armádní duchovní službu úplně zrušit.

Protože však duchovní zároveň byli odpovědni za vedení vojenských matrik, a tato administrativa vzrostla v souvislosti se světovou válkou do nevídáných rozměrů (pátrání po pohřešovaných vojácích), stejně tak za péči o vojenské hroby a hřbitovy, zůstala duchovní služba v československé armádě jako důležitá po-nechána. Své funkce si v jejím rámci udržela i velká část stávajících vojenských duchovních, zejména české a slovenské národnosti.

K jejich povinnostem patřila i nadále rovněž osvětová a další vzdělávací činnost, přičemž nezřídka museli českoslovenští vojenští duchovní věnovat svou péči a energii vzdělávání zcela negramotných branců, zejména z nejvýchodnější části republiky. Do jejich odpovědnosti spadalo i působení na vojáky v mravní oblasti, zejména co se týče konzumace alkoholu a pohlavního života. Poněkud překvapivě byl vysoký počet sebevražd, které vojáci v mírových a z dnešního pohledu téměř idylických letech první republiky páchali.

K radostnějším povinnostem patřily svatby vojáků a křty jejich dětí, v některých případech i samotných vojáků-konvertitů. Z pohledu civilisty 21. století,

který neabsolvoval povinnou vojenskou službu, řešili vojenští duchovní i jen těžko pochopitelné záležitosti, jako byl vzhled uniforem a výložek, názvy jednotlivých hodností nebo otázka, zda by ve shodě se všemi ostatními důstojníky měli nosit ke slavnostní uniformě šavli či nikoliv.

Vypuknutí druhé světové války mělo dopad i na vojenské duchovní. Nacističtí okupanti s nimi ve vznikajícím protektorátním vládním vojsku nepočítali a stávající vojenští duchovní tak byli většinou přeloženi do civilu, obdobně jako mnozí jiní náhle nepotřební důstojníci.

U jednotek bojujících po boku západních spojenců duchovní služba fungovala jako v podstatě samozřejmá a přirozená součást vojenského života. Naopak u československé armády v Sovětském svazu duchovní služba ustavovena nebyla, zcela ve shodě s organizační strukturou Rudé armády. Vzdělávací činnost již v této době obstarávali později nechvalně proslulí osvětoví důstojníci, přičemž si není těžké domyslet, jaké názory a myšlenky vojákům prezentovali. Je ale zajímavé a málo známé, že armády tvořené příslušníky jiných národů bojujících po boku Rudé armády duchovní službu měly.

Je škoda, že autor věnoval jen dvě či tři poznámky pod čarou a nikoli alespoň jednu či dvě strany i vojenským duchovním působícím v armádě Slovenského štátu. Někteří z nich našli uplatnění v armádě i po roce 1945 a bližší rozbor jejich činnosti v předcházejícím období by tak měl své opodstatnění. Pozornost autor věnuje i duchovním (nejen vojenským) a řádovým bratřím a sestrám čelícím během nacistické okupace perzekuci, včetně trestu nejvyššího, zde se však skutečně jedná jen o stručné nastínění tématu, které by si vyžádalo samostatnou monografii, nejspíše nikoli jen jednu.

Vývoj vojenské duchovní služby po roce 1945 stejně jako u dřívějších období v základních rysech kopíroval obecný vývoj v politice a společnosti. Zkratkovitě by tedy bylo možné jej popsat tak, že analogicky se stoupajícím vlivem komunistů klesal vliv vojenských duchovních a znova se vynořila myšlenka na její úplné zrušení. I zde ale autor nalezl a čtenáři předkládá množství informací, které tento jednoduchý vzorec narušují a připomínají tak, že dějiny rozhodně nejsou jednoduché a přímočaré. Většina oslovených vojenských velitelů myšlenku zrušení duchovní služby přímo odmítla, případně se vyjádřila neutrálně, pouze dva dali najevu svůj výslově negativní postoj k jejímu dalšímu fungování. V archivech se kromě toho dochovala i hlášení o výrocích řadových vojáků, kterých se sice

na jejich názor oficiálně nikdo neptal, ale kteří přesto dávali někdy i dosti jaderně najevo svůj odpor k sílícím protináboženským a protidemokratickým tendencím.

Nejdnoho čtenáře jistě také překvapí, že po druhé světové válce byl při ministerstvu národní obrany vedle obnovených odborů katolického, evangelického a československého (míněno příslušného pro Církev československou) zřízen ještě nový odbor pravoslavný. Autorovi se nepodařilo dohledat, na čí iniciativu a proč vlastně, jestliže po anexi Podkarpatské Rusi Sovětským svazem klesl ve zbývajícím Československu již tak nevysoký podíl vojáků pravoslavného vyznání. Snad má autor pravdu v tom, že záměrem tohoto kroku byla především propagace všeho, co nějak souviselo s Ruskem a jeho kulturou a tak přímo či nepřímo mohlo posílit sympatie k Sovětskému svazu a jeho politickému systému.

Příliš překvapivé, zejména v kontextu dalšího vývoje po roce 1948, naopak není, že již při formálním obnovení vojenské duchovní služby v březnu 1946 bylo výslovně uvedeno, že duchovní se nadále nemají věnovat osvětové činnosti, s výjimkou čistě etických otázek. Tendence oslabovat vliv vojenských duchovních pochopitelně nabrala na síle po únoru 1948. Duchovní služba však nakonec nezanikla oficiálním rozhodnutím představitelů komunistického režimu, nýbrž v důsledku jejich vědomé politiky neobsazoval pozice po propuštěných duchovních. Jednání, která s nimi o vojenské duchovní službě vedl ještě během roku 1949 arcibiskup Josef Beran, tak byla z jejich strany jen ryzím pokrytectvím a zastíracím manévrelem. Poslední duchovní museli armádní řady opustit v roce 1950.

V závěru třetí kapitoly ještě autor stručně shrnul úplné obnovení vojenské duchovní služby v roce 1998, kterýmžto krokem se Armáda České republiky opět přiblížila standardům armád západního světa.

Samotný výčet organizačních změn, služebních povinností a jmen duchovních by představoval sice informacemi nabité, avšak přeci jen ne zcela záživné čtivo. Podobně jako v prvním díle své monografie se Martin Flosman zaměřil i na osudy konkrétních duchovních, na jejichž příkladu řadu zmíněných organizačních změn a služebních povinností ilustruje. Mnohého čtenáře, zejména z velkých měst, kde dříve sídlily nebo stále sídlí vojenské posádky (Praha, Plzeň, Brno, Olomouc), jistě potěší, když v těchto medailoncích pozoruhodných a obdivuhodných mužů narazí na lokality a kostely mu známé.

Ona zvláštní kombinace světa kněžského a vojenského pak v nejednom případě dala vzniknout napínavému příběhu, na hony vzdálenému zkarikovaným

zpodobněním duchovních jako nepraktických a nepříliš odvážných lidí v různých populárních knihách a filmech. Mnozí duchovní, jejichž životní osudy jsou přiblíženy podrobněji, se během druhé světové války zapojili do odbojového hnutí, ukrývali či převáželi zbraně, získávali a dále předávali tajné vojenské informace a v pohnutých květnových dnech roku 1945 se organizačně zapojili do povstání a následné konsolidace poměrů. Nechybí ani případ kněze, který prošel parašutistickým výcvikem a následně byl tímto způsobem vysazen za nepřátelskými liniemi. Zároveň nezapomínali poskytovat duchovní útěchu a svátosti jak rodinám odbojářů, tak po válce zajatým německým vojákům.

Martin Flosman ve své knize zmapoval s pomocí úctyhodného množství poznámek pod čarou (přes 1200) málo známou kapitolu moderních vojenských dějin, a to nanejvýš čtivou a poutavou formou, která osloví jak laika, tak i odborníka.

Povinností recenzenta je však i upozornit na chyby, kterých kniha obsahuje jen zcela nepatrně. O to více ale zamrzí: vedle několika překlepů jde hlavně o nejednotné používání francouzského označení Lourdes a českého Lurdy v rámci jedné stránky a záměnu chorvatského Záhřebu s moravským Zábřehem. Hlavní výtkou vůči redakci knihy je ale opomenutí řady v knize zmíněných osob v závěrečném rejstříku. V případě udavače Františka Bartůňka, který gestapu udal několik duchovních i laiků z farnosti sv. Gotharda v Praze-Bubenči, by snad ještě bylo možné uvažovat o jakési odplatě v hérostratovském duchu, z rejstříku ale vypadli i další, jako např. režisér Antonín Vojtěchovský a herec Karel Schleichert-Loukodolský. Na význam této práce pro lepší poznání moderních vojenských, náboženských a konfesněprávních dějin tato opomenutí ale vliv jistě nemohou.

Martin Liška

Doc. Damián Němec OP v rozhovoru s Mons. Konštancom Adamem OP, soudcem Římské roty, na sympoziu kanonického práva ve Spišské Kapitule v srpnu 2018.

Professor Damián Němec OP during an interview with Mons. Konštanč Adam OP, judge of the Roman Rota from Slovakia, at the canon law symposium in The Spiš Chapter (Slovakia) in August 2018.

Foto Monika Menke

Rupert Klieber (ed.): **Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918: Ein amtsbiographisches Lexikon.**

Band I. Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn

Duncker & Humblot, Berlin, 2020, 661 s., ISBN 978-3-428-15648-1.

S ozajstným potešením možno odbornú verejnosť informovať o tom, že v máji 2020 bola v nemeckom vydavateľstve Duncker & Humblot publikovaná prvá časť z dlho očakávaného štvorvázkového biografického lexikónu, ktorého ambície sa upínajú na zmapovanie životných osudov biskupov pôsobiacich na území habsburskej monarchie od začiatku 19. storočia až do zániku impéria. Hoci v európskom meradle nejde o ojedinelý projekt,¹ pokus komplexne spracovať tento úsek cirkevných dejín v našom geografickom prostredí je bezpochyby pozoruhodný.

Prvý zväzok sa orientuje na územie Uhorského kráľovstva. Na jednotlivých statiach spolupracovalo viac než 30 autorov, prevažne zo Slovenskej republiky a z Maďarska. Na vzniku autorskej platformy sa podieľala nielen Maďarská akadémia vied, Katolícka teologická fakulta vo Viedni, Univerzita Loranda Eötvösa v Budapešti, ale aj Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave (medzi autorov patrí napríklad nitriansky diecézny biskup Mons. Viliam Judák, pomocný biskup Bratislavskej arcidiecézy Mons. Jozef Hal'ko a profesorka Emilia Hrabovec).

Úvodná kapitola sa venuje všeobecným osobitostiam štruktúry Katolíckej cirkvi v Uhorsku. Predstavuje veľmi vhodný úvod do problematiky, pričom

¹ Spomenút možno napríklad publikáciu: GATZ, Erwin (Hrsg.), *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches: ein biographisches Lexikon*, Duncker & Humblot, Berlin, 1990–2001. Toto štvorvázkové dielo zachytáva obdobie rokov 1198–1806, pozri recenziu: BECKER, Rotraud, *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches...*, in: Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung 90, Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 2004, s. 603–604; DOZET, Dominique, LA MOIGNE, Frédéric (eds.), *Dictionnaire des évêques de France au XXe siècle*, Cerf, Paris, 2010, 840 s. Z našich končin napríklad recenzia: PROKOP, Krzysztof, *Dictionnaire des évêques de France au XXe siècle...*, in: Roczniki Teologiczne, roč. 62, č. 4, Lublin, 2015, s. 263–269.

neopomína ani konfesné aspekty vzťahu koruny ku Katolíckej cirkvi. Pomyselný zlom, ktorým sa začínajú analyzovať jednotlivé životopisy, predstavuje rok 1804, v ktorom rakúsky cisár František I. rozhodol o rozdelení Jágerskej diecézy na ďalšie biskupstvá a pápež Pius VII. z nich vytvoril samostatnú Jágerskú provinciu.² Obsahové členenie knihy zodpovedá cirkevnej organizácii a postupne zachytáva verejné pôsobenie biskupov jednotlivých diecéz v rámci cirkevnej provincie ostrihomskej (*Strigonium*, Esztergom, Gran), kaločskej (*Colocensium*, Kalocsa, Kollotschau) a jágerskej (*Agria*, Eger, Erlau) a ponúka tiež samostatný výklad o arciovátstve na hore svätého Martina (Pannonhalma).

Slovenského čitateľa určite najviac zaujmú pasáže o biskupoch banskobystrickej, nitrianskej, spišskej, košickej a rožňavskej diecézy. Spomedzi významných osobností nechýba biografia národného buditeľa Štefana Moyzesa, či známeho ostrihomského arcibiskupa slovenskej národnosti Alexandra Rudnaya.

Charakter diela spestruje aj výklad o biskupoch, ktorí pôsobili v období vzniku Československej republiky, a kvôli ich promaďarskej orientácii bolo nutné ich odvolanie (napr. Viliam Batthyány, Alexander Párvy). Nebolo to potrebné u košického biskupa, ktorý bol August Fischer-Colbrie, ktorý prejavil kladný vzťah k novému československému štátu.³

Každé heslo sa zaoberá predovšetkým verejným pôsobením a zásluhami konkrétnych biskupov, no v krátkosti sa spravidla venuje aj ich životu pred povolaním. Jednotlivé výklady sú spracované vecne a prehľadne. Tvrdenia autorov sa opierajú o rozsiahly archívny výskum. Samotný text obohacuje bohatý ilustračný materiál, medzi obrázkami sa vynímajú nielen oficiálne portréty, ale najmä „momentky“, zachytávajúce pôsobenie jednotlivých členov episkopátu v pastoračnej praxi. Nemecká jazyková mutácia publikácie predznamenáva jej univerzálny dosah.

Záverom možno poukázať na očakávanie ďalších troch zväzkoch biografického lexikónu, ktoré sa budú venovať napríklad aj životopisom biskupov z krajín českej koruny.

Martin Gregor

² Bližšie v slovenskej spisbe: VLADÁR, Vojtech, *Dejiny cirkevného práva*, Leges, Praha, 2017, s. 488; JUDÁK, Viliam, *Cirkevná organizácia na území Slovenska do 20. storočia*, in: *Renovatio spiritualis*, Lúč, Bratislava, 2003, s. 55–76.

³ K tomu napríklad TRETERA, Jiří Rajmund, HORÁK, Záboj, *Konfesní právo*, Leges, Praha, 2015, s. 330.

Ze Společnosti pro církevní právo

Vyšla kniha *Právní dějiny církvi*

Dne 6. května 2020 vyšla v pražském nakladatelství Leges dlouho očekávaná kniha Jiřího Rajmunda Tretery a Záboje Horáka *Právní dějiny církvi. Synagoga a církve v průběhu dějin*. Kniha je určena širokému okruhu čtenářů z řad právníků, studentů práv a všech humanitních oborů, i široké veřejnosti. Je výbornou pomůckou k vyučování náboženství, právní propedeutiky a dějepisu ve všech typech škol.

Vyšla Pocta Jiřímu Rajmundu Treterovi

Dne 4. června 2020 vyšla v pražském nakladatelství Leges knižní pocta prof. Jiřímu Rajmundu Treterovi k 80. narozeninám. Jejími editory jsou Záboj Horák a Petra Skřejpková z Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Své osobní věnování napsal Dominik kardinál Duka OP. Příspěvky 36 autorů jsou věnovány církevnímu právu, konfesnímu právu, právním dějinám církvi, biblistice, římskému právu, teorii práva, právu životního prostředí, finančnímu právu a zdravotnickému právu.

Pocta je holdem církevnímu právu jako základnímu pilíři světové právní kultury a současně dokladem o jeho spojitosti s dalšími právními obory. Na obálce Pocty je otiskena fotografie kostela sv. Mikuláše v Prostiboři u Tachova. Jiří Rajmund Treter tento kostel v 80. letech vlastnoručně rekonstruoval se skupinou spolupracovníků z celého Československa pod vedením legendárního P. Hugo Pitela, OPraem., faráře v Kladrubech u Stříbra.

Mariánský sloup na Staroměstském náměstí po 102 letech obnoven

Dne 4. června 2020 byl na Staroměstské náměstí v Praze znovu umístěn sloup se sochou Panny Marie Neposkvrněné. Stojí na témže místě, kde v letech 1650–1918 stál původní sloup, dílo, které vytvořil legendární český sochař Jan Jiří Bendl (1610–1680) na poděkování za vítězství Pražanů nad cizími vojsky v závěru třicetileté války. Umístění sloupu je nápravou vandalského činu, kterého se dopustil pouliční dav v prvních dnech mladé republiky v listopadu 1918.

Více než dvacet let o znovuvystavění sloupu usilovala Společnost pro obnovu mariánského sloupu v Praze. Repliku vytvořil sochař Petr Váňa se skupinou entuziastických spolupracovníků. Umístění díla umožnilo rozhodnutí Zastupitelstva

hlavního města Prahy, které většinou svých členů dne 23. ledna 2020 vyslovilo po bouřlivé debatě svůj souhlas.

Dne 1. července 2020 vykonali zástupci vedení Společnoti pro církevní právo ke sloupu Panny Marie soukromou pouť jako poděkování za tento zázrak.

V tomto čísle Revue církevního práva uveřejňujeme v rubrice Poznámky podrobnější zamýšlení nad historií pražského mariánského sloupu, a sice článek prof. Jiřího Rajmunda Tretery *Obnova Mariánského sloupu v srdci Prahy: katolíci patří k českému národu.*

Z nové místní skupiny SPCP ve Stříbře

Dne 29. dubna 2020 předseda místní skupiny SPCP ve Stříbře *Bc. František Kratochvíl* vytvořil pro Společnost pro církevní právo nástěnu před děkanským chrámem Všech Svatých. Srdečný dík za poskytnutí nástěny patří stříbrské farnosti.

V červnu 2020 se *Bc. František Kratochvíl* setkal s vedením města Stříbra a představil Společnost pro církevní právo a plány stříbrské místní skupiny Společnosti. O plánu byl informován také generální vikář Plzeňské diecéze *A. R. D. Mgr. Jakub Holík* při své návštěvě farnosti Stříbro dne 28. června 2020.

Připravuje se informace o místní skupině Společnosti pro církevní právo ve Stříbře do zářijového čísla Zpravodaje města Stříbra.

Gratulace členům Společnosti pro církevní právo

Dne 18. června 2020 oslavil své 60. narozeniny *doc. lic. Damián Němec, dr, OP*, vedoucí Katedry církevních dějin a církevního práva Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, vyučující církevního práva na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, předseda místní skupiny Společnosti pro církevní právo v Olomouci.

Dne 28. června 2020 se v děkanském kostele ve Stříbře konala oslava 85. narozenin a 55 let od přijetí kněžského svěcení arciděkana a dlouholetého faráře ve Stříbře *A. R. D. Mgr. Jiřího Hájka*. Slavné mše svaté se zúčastnil generální vikář Diecéze plzeňské *A. R. D. Mgr. Jakub Holík*, který pronesl kázání.

Dne 2. července 2020 převzala během slavnostního ceremoniálu *doc. JUDr. Markéta Selucká, Ph.D.*, emeritní děkanka Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, z rukou rektora Univerzity Karlovy prof. *MUDr. Tomáše Zimy, DrSc.*, profesorský dekret a stala se profesorkou pro obor občanského práva.

Dne 9. července 2020 oslavil své 70. narozeniny *Mons. ICLic. Jan Mučka*, farář a děkan v Újezdě u Valašských Klobouk, obhájce svazku Interdiecézního soudu v Olomouci.

Dne 14. července 2020 byl *doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.*, vyučující církevního práva na Právnické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě, člen redakční rady Revue církevního práva, jmenován profesorem. Diplom převzal z rukou prezidentky Slovenské republiky Zuzany Čaputové.

Dne 18. července 2020 oslavil své 50. narozeniny *R. D. PaedDr. ICLic. Michal Podzimek, Ph.D., Th.D.*, soudní vikář Diecézního soudu litoměřické diecéze, vyučující na Katedře filosofie Fakulty přírodotě-ně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci a kaplan pro pastoraci vysokoškoláků.

Dne 23. července 2020 oslavil své 55. narozeniny *mjr. ThDr. Mgr. Jiří Ignác Laňka, Ph.D., SCHLJ*, vedoucí výcvikového oddělení Útvaru rychlého nasazení Policie České republiky, jáhen u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Praze–Novém Městě a policejní kaplan.

Dne 30. července 2020 oslavil své 65. narozeniny *Mons. Michael Slavík, Th.D.*, prelat Jeho Svatosti, biskupský vikář arcibiskupa pražského pro pastoraci, kanovník Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze.

Úmrtí

Dne 23. června 2020 odešel na věčnost *Mons. ICLic. Mgr. Jan Daněk*, farář ve farnosti Nové Město na Moravě, děkan děkanství žďárskeho a soudce Diecézního církevního soudu v Brně.

Dne 4. července 2020 odešel na věčnost *Mons. ICLic. Václav Hegr*, sídelní kanovník Katedrální kapituly v Hradci Králové, viceoficiál Diecézního církevního soudu v Hradci Králové, farář a okrskový vikář v České Skalici.

Requiescant in pace.

redakce

Z kněžského svěcení v kostele sv. Michaela Archanděla v Olomouci dne 29. června 1991.
Zleva: Damián Němec OP, Jiří Rajmund Tretera OP a Jiří Sedláček CRV.

Ordination in the church of St. Michael the Archangel in Olomouc on 29th June 1991. From
the left: Damián Němec OP, Jiří Rajmund Tretera OP and Jiří Sedláček CRV.

Foto Česká provincie dominikánů

From the Church Law Society

Book Legal History of Churches Published

On 6th May 2020, the keenly awaited book by Jiří Rajmund Tretera and Záboj Horák *Legal History of Churches. Synagogue and Churches Yesterday and Today* was published by the Prague publishing house Leges. The book is intended for a wide range of readers from the ranks of lawyers, students of law and all humanities, as well as the general public. It is an excellent tool for teaching religion, legal proaedeutic and history in all types of schools.

Festschrift in Honour of Jiří Rajmund Tretera Published

On 4th June 2020, the *Festschrift in Honour of Jiří Rajmund Tretera* was published by the Prague publishing house Leges on the occasion of his 80th birthday. It was edited by Záboj Horák and Petra Skřejpková from the Faculty of Law, Charles University. Dominik Cardinal Duka OP wrote his personal dedication. Articles of 36 authors focus on church law, religion law, legal history of churches, biblical studies, Roman law, theory of law, environmental law, financial law and health law.

The Festschrift is a tribute to church law as the basic pillar of world legal culture and at the same time a proof of its connection with other legal disciplines. There is a photograph of the church of St. Nicholas in Prostiboř near Tachov (Western Bohemia) on the cover of the Festschrift. Jiří Rajmund Tretera personally reconstructed this church with a group of collaborators from all Czechoslovakia under the leadership of the legendary Revd Hugo Pitel, OPraem., parish priest in Kladruby near Stříbro, in the 1980s.

Marian Column on Old Town Square Restored After 102 Years

On 4th June 2020, a column with a statue of the Immaculata was re-placed on the Old Town Square in Prague. It stands on the same site where the original column stood in 1650–1918, a work created by legendary Czech sculptor Jan Jiří Bendl (1610–1680) in order to express thanks for the victory of the citizens of Prague over foreign troops at the end of the Thirty Years' War. The restoration of the column is a remedy for the vandalism committed by the street crowd in the first days of the young republic in November 1918.

The Society for the Restoration of the Marian Column in Prague has been striving to restore the column for more than twenty years. The replica was created by sculptor *Petr Váňa* with a group of enthusiastic collaborators. The restoration of the work was made possible by a decision of the Prague City Council, which, by a majority of its members, gave its consent on 23rd January 2020 after a heated debate.

On 1st July 2020, representatives of the management of the Church Law Society made a private pilgrimage to the column of the Virgin Mary in order to thank for this miracle.

In this issue of the Church Law Review, we publish a more detailed reflection on the history of the Prague Marian Column, namely the article by Professor Jiří Rajmund Tretera *Restoration of Marian Column in Heart of Prague: Catholics Belong to Czech Nation.*

From New Local Group of Church Law Society in Stříbro

On 29th April 2020, the chairman of the local group of the Church Law Society in Stříbro (Western Bohemia) *Bc. František Kratochvíl* created a notice board of the Church Law Society in front of the deanery church of All Saints. Many thanks to the parish of Stříbro for providing the notice board.

In June 2020, *Bc. František Kratochvíl* met the administration of the city of Stříbro and introduced the Church Law Society and the plans of local group of the Society in Stříbro. The vicar general of the Diocese of Pilsen *Very Revd Mgr. Jakub Holík* was informed of the plans during his visit to the parish of Stříbro on 28th June 2020.

Information on the local group of the Church Law Society in Stříbro is being prepared for the September issue of the Newsletter of the City of Stříbro.

Congratulations to Members of Church Law Society

On 18th June 2020, *Associate Professor lic. Damián Němec, dr, OP*, head of the Department of Church History and Church Law of the Saints Cyril and Methodius Faculty of Theology, Palacký University in Olomouc, teacher of church law at the Faculty of Law, Masaryk University in Brno, chairman of the local group of the Church Law Society in Olomouc, celebrated his 60th birthday.

On 28th June 2020, the deanery church of All Saints in Stříbro hosted celebration of the 85th birthday and 55th anniversary of ordination of the archdean and long-time parish priest in Stříbro *Very Revd Mgr. Jiří Hájek*. The festive Holy Mass was attended by the vicar general of the Diocese of Pilsen *Very Revd Mgr. Jakub Holík*, who gave a sermon.

On 2nd July 2020, *Associate Professor JUDr. Markéta Selucká, Ph.D.*, dean emeritus of the Faculty of Law, Masaryk University in Brno, received the professor's decree from the rector of Charles University Professor MUDr. Tomáš Zima, DrSc., during a festive ceremony and became professor in the field of civil law.

On 9th July 2020, *Mons. ICLic. Jan Mučka*, parish priest and dean in Újezd near Valašské Klobouky (Eastern Moravia), defender of the bond of the Interdiocesan Court in Olomouc, celebrated his 70th birthday.

On 14th July 2020, *Associate Professor JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.*, lecturer of canon law and religion law at the Faculty of Law of Comenius University in Bratislava, member of the editorial board of the Church Law Review, was appointed professor. He received the diploma from the hands of the President of the Slovak Republic, Zuzana Čaputová.

On 18th July 2020, *Very Revd PaedDr. ICLic. Michal Podzimek, Ph.D., Th.D.*, judicial vicar of the Diocesan Court of the Diocese of Litoměřice (Northern Bohemia), lecturer at the Department of Philosophy, Faculty of Science, Humanities and Education, Technical University of Liberec (Northern Bohemia), and chaplain for pastoral care of university students, celebrated his 50th birthday.

On 23rd July 2020, *mjr. ThDr. Mgr. Jiří Ignác Laňka, Ph.D., SCHLJ*, head of the training department of the Rapid Deployment Unit of the Police of the Czech Republic, deacon at the Church of the Assumption of the Virgin Mary in Prague – New Town and police chaplain, celebrated his 55th birthday.

On 30th July 2020, *Mons. Michael Slavík, Th.D.*, Prelate of His Holiness, bishop vicar of the Archbishop of Prague for pastoral care, canon of the Metropolitan Chapter at St. Vitus in Prague, celebrated his 65th birthday.

Obituaries

On 23rd June 2020, *Mons. ICLic. Mgr. Jan Daněk*, parish priest and dean in Nové Město na Moravě (Western Moravia) and judge of the Diocesan Church Court in Brno, left for eternity.

On 4th July 2020, *Mons. ICLic. Václav Hegr*, residentiary canon of the Cathedral Chapter in Hradec Králové, vice-official of the Diocesan Church Court in Hradec Králové, parish priest and dean in Česká Skalice (Eastern Bohemia), left for eternity.

Requiescant in pace.

Ze sympozia kanonického práva ve Spišské Kapitule v srpnu 2016. Zleva: dr. Martina Vintrová OV, soudkyně Diecézního soudu v Plzni, Mons. Václav Hegr, viceoficiál Diecézního soudu v Hradci Králové a Ján Kubis, arciděkan v Trutnově, obhájce svazku Diecézního soudu v Hradci Králové.

The canon law symposium in The Spiš Chapter (Slovakia) in August 2016. From the left: Dr Martina Vintrová OV, Judge of the Diocesan Court in Pilsen, Mons. Václav Hegr, vice-official of the Diocesan Court in Hradec Králové and Ján Kubis, Archdean in Trutnov, defender of the bond of the Diocesan Court in Hradec Králové.

Foto Monika Menke

Z dalších periodik Společnosti pro církevní právo

From Other Periodicals of the Church Law Society

**Aktuality, Internetový zpravodaj Společnosti pro církevní právo Praha–Brno–Olomouc–Stříbro, 11. ročník, čtrnáctideník, ISSN 2336-5595
[Newsletter in Czech, Online Newsletter of the Church Law Society Praha–Brno–Olomouc–Stříbro, volume 11, fortnightly, ISSN 2336-5595]**

5/2020/1

Kniha *Právni dějiny církví. Synagoga a církve v průběhu dějin* dnes vyšla [Book *Legal History of Churches. Synagogue and Churches Yesterday and Today* Published]

Poděkování kardinálu Dominiku Dukovi za výkon úřadu předsedy České biskupské konference a za trvalou podporu Společnosti pro církevní právo [Thanks to Cardinal Dominik Duka for Performance of Office of Chairman of the Czech Bishops' Conference and for Continuous Support of the Church Law Society]

Jiří Rajmund Tretera pět let nositelem arcibiskupské *Zlaté medaile svatého Vojtěcha* [Jiří Rajmund Tretera Received Archbishop's *Gold Medal of St. Adalbert* Five Years Ago]

Z nové místní skupiny SPCP ve Stříbře [From New Local Group of Church Law Society in Stříbro]

Vzpomínka na Ing. Jiřího Vaingáta, tajemníka Společnosti v letech 2006–2013 [Remembrance of Ing. Jiří Vaingát, Secretary of the Society in 2006–2013]

Stará česká báseň *Polednice* z pohledu dnešního učitele terorizovaného žáky [Old Czech Poem *Noon Ghost* from Point of View of Today's Teacher, Suffering under Pupils]

5/2020/2

Revue církevního práva č. 2/2020 v tisku [Church Law Review 2/2020 at the Printers]

6/2020/1

Quo vadis? Báseň námořníka a jáhna Jana Hájka věnovaná Jiřímu Rajmundu Treterovi k narozeninám [*Quo vadis?* Poem by Sailor and Deacon Jan Hájek Dedicated to Jiří Rajmund Tretera on the Occasion of His Birthday]

Oslava narozenin J. R. Treterovy z důvodu veřejné nákazy odvolána [J. R. Tretera's Birthday Celebration Canceled Due to Epidemic]

Pocta Jiřímu Rajmundu Treterovi v tisku [*Festschrift in Honour of Jiří Rajmund Tretera at the Printers*]

Jarní číslo Revue církevního práva 2/2020 rozesláno [Spring Issue of Church Law Review 2/2020 Sent Out]

6/2020/2

Prof. Jiří Rajmund Treter oslavil životní jubileum [Professor Jiří Rajmund Treter Celebrated His Life Anniversary]

Medaile sv. Vítta pro předsedu SPCP [*Medal of St. Vitus* for Chairman of Church Law Society]

Pocta Jiřímu Rajmundu Treterovi vyšla [*Festschrift in Honour of Jiří Rajmund Tretera Published*]

K šedesátinám doc. Damiána Němce OP [On the Occasion of 60th Birthday of Associate Professor Damián Němec OP]

Několik osobních vzpomínek J. R. Treterovy na jeho spolušvěcence bratra Damiána [Some Personal Memories of Brother Damián by J. R. Treter, his Ordination Fellow]

Velká radost: Mariánský sloup na Staroměstském náměstí stojí [Great Joy: Marian Column on Old Town Square Restored]

Noc kostelů již zítra [Night of Churches Tomorrow]

7/2020/1

První svaté přijímání ve Stříbře [First Holy Communion in Stříbro]

Ještě jednou k Noci kostelů [Once Again on Night of Churches]

Noc kostelů v Praze–Klánovicích [Night of Churches in Prague–Klánovice]

Útok vandalů na Mariánský sloup v Praze ze dne 21. června 2020 [Vandals Attack Marian Column in Prague on 21st June 2020]

Pražské vysoké školy připomněly 70. výročí popravy JUDr. Milady Horákové a tří druhů [Prague Universities Commemorated 70th Anniversary of Execution of JUDr. Milada Horáková and Three Companions]

Jiří Rajmund Tretera obdržel *pamětní medaili Právnické fakulty Univerzity Karlovy* [Jiří Rajmund Tretera Received *Commemorative Medal of Faculty of Law of Charles University*]

Mons. Jan Daněk, soudce církevního soudu v Brně, odešel na věčnost [Mons. Jan Daněk, Judge of Church Court in Brno, Left for Eternity]

7/2020/2

Profesor Tretera obdržel *stříbrnou pamětní medaili Univerzity Karlovy* [Professor Tretera Received *Silver Commemorative Medal of Charles University*]

Vršovičtí evangelíci připomněli jubileum Jiřího Rajmunda Tretery [Members of Protestant Congregation Prague–Vršovice Commemorated Anniversary of Jiří Rajmund Tretera]

Pozvánka na mši svatou pro právníky u sv. Kajetána v Nerudově ulici v Praze [Invitation to Holy Mass for Lawyers at St. Cajetan in Nerudova Street in Prague]

Z místní skupiny SPCP ve Stříbře [From Local Group of Church Law Society in Stříbro]

Presumpce neviny a právo katolíků na dobrou pověst (Z. Horák) [Presumption of Innocence and Right of Catholics to Good Reputation (Z. Horák)]

Vzpomínka na Ing. arch. Josefa Hyzlera, předsedu *Klubu Za starou Prahu*, autora loga naší Společnosti [Remembrance of Ing. arch. Josef Hyzler, Chairman of Club for Old Prague, Author of Logo of Our Society]

Mons. Václav Hegr, viceoficiál církevního soudu v Hradci Králové, odešel na věčnost [Mons. Václav Hegr, Vice Official of Church Court in Hradec Králové, Left for Eternity]

Newsletter, For the English Speaking Members and Friends of the Church Law Society Prague–Brno–Olomouc–Stríbro, volume 5, ISSN 2464-7276

[Newsletter pro anglicky mluvící členy a přátele Společnosti pro církevní právo Praha–Brno–Olomouc–Stríbro, ročník 5, ISSN 2464-7276]

4/2020

U.S. Department of Justice Warns That Government May Not Subject Religious Activities to Coronavirus Restrictions That Are Inapplicable to Comparable Secular Activities [Americké ministerstvo spravedlnosti varuje, že vláda nesmí podrobit náboženské činnosti omezením kvůli koronaviru, která nelze použít na srovnatelné světské aktivity]

Dr Richard Buchsbaum from Bonn Passed Away [Zesnul Dr. Richard Buchsbaum z Bonnu]

Czech Ecumenical Agreement on *Police Force Spiritual Care* Concluded [Česká ekumenická Dohoda o duchovní péči v Policii uzavřena]

New Book on *Legal History of Churches* [Nová kniha o právních dějinách církví]

Memory of Viennese Canonist Professor Ludger Müller [Vzpomínka na vídeňského kanonistu prof. Ludgera Müllera]

5/2020

Professor Jiří Rajmund Tretera Celebrates His Life Anniversary [Prof. Jiří Rajmund Tretera oslaví své životní jubileum]

Congratulations to Professor J. R. Tretera from Dominik Cardinal Duka [Gratulace prof. J. R. Treterovi od Dominika kardinála Duky]

Our Newsletter Mentioned in Prestigious International Periodical *Law and Religion Headlines* [Náš Newsletter zmíněn v prestižním mezinárodním periodiku *Law and Religion Headlines*]

Greetings from Honorary Member Mark E. Chopko, Washington, D. C. [Pozdrav od čestného člena Marka E. Chopka, Washington, D. C.]

6/2020

Marian Column in Prague Reconstructed [Mariánský sloup v Praze obnoven]

Prof. Tretera Celebrated His Life Anniversary [Prof. Tretera oslavil své životní jubileum]

Damián Němec Celebrated His 60th Birthday [Damián Němec oslavil 60. narozeniny]

Selected Writings of Professor Giorgio Feliciani Published [Vyšly vybrané spisy prof. Giorgia Felicianiho]

Marian Column in Prague Attacked [Mariánský sloup v Praze napaden]

redakce/Editorial Board

Z loňské návštěvy vedení Společnosti pro církevní právo u opata premonstrátského kláštera v Teplé u Mariánských Lázní. Nově omítnuté průčelí opatství.

From last year's visit of the Church Law Society management to the Abbot of the Canony of Premonstratensians in Teplá near Mariánské Lázně. Newly plastered facade of the Canony.

Foto Záboj Horák

Z nové literatury

From New Publications

AMBROS, Matthias, *Kontrolle kirchlichen Verwaltungshandelns. Ein Beitrag zur Diskussion um die Errichtung von Verwaltungsgerichten auf Ebene der Bischofskonferenz*, WBG Academic, Darmstadt, 2020, 204 s., ISBN 978-3-534-40357-8.

DVOŘÁČEK, Jiří, *Die Apostolische Exarchie in der Tschechischen Republik: Studien zur Geschichte, Gegenwart und Zukunft einer griechisch-katholischen Ostkirche*, Friedrich Pustet Verlag, Regensburg, 2020, 266 s., ISBN 978-3-7917-3149-0.

EHRMANN, Jiří, ZAORAL, Roman, *Bioetická konference MSKA Olomouc*, vybrané přednášky (2000–2019), Moravsko-slezská křesťanská akademie, z. s., Olomouc, 2019, 171 s., ISBN 978-80-904075-4-1,

z obsahu:

HACH, Petr, *Klonování očíma embryologa*, s. 13–22,

SKOBLÍK, Jiří, *Otzáka dárce v morálně-teologické literatuře*, s. 23–25,

VÁCHA, Marek, *Etický rozdíl kmenových buněk v reparativní medicíně*, s. 46–50.

FELICIANI, Giorgio, *Papato, episcopati e società civili (1917–2019). Nuove pagine di diritto canonico ed ecclesiastico*, Marcianum Press, Venezia, 2020, 464 s., ISBN 978-88-6512-707-0.

GHERRI, Paolo, *Teologia del Diritto canonico. Lezioni introduttive*, LUP, Città del Vaticano, 2020, 176 s., ISBN 978-88-4651-283-3.

HORÁK, Záboj, SKŘEJKOVÁ, Petra (eds.), *Pocta Jiřímu Rajmundu Treterovi, Leges*, Praha, 2020, 447 s., ISBN 978-80-7502-439-8.

KUNŠTÁT, Miroslav, ŠEBEK, Jaroslav, SCHMOLLER, Hildegard (eds.), *Církve, náboženství a politika v Československu ve 20. století*, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2019, 325 s., ISBN 978-80-88304-12-8.

MACHULA, Tomáš, *Tomáš a jeho sumy*, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, České Budějovice, 2020, 263 s., ISBN 978-80-7394-779-8.

PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, Zuzana, KŘIŠŤAN, Alois, VEBER, Tomáš, *Antonín Skočdopole (1828–1919), předchůdci a žáci: Kapitoly z dějin české pastorální teologie*, Malvern, České Budějovice, 2019, 166 s., ISBN 978-80-7530-153-6.

SARAH, Robert kardinál, BENEDIKT XVI. / RATZINGER, Joseph, *Z hloubi srdce*, Hesperion/Kartuziánské nakladatelství, Nová Ves pod Pleší/Brno, 2020, 109 s., ISBN 978-80-88353-05-8/978-80-88325-15-4.

TRETERA, Jiří Rajmund, HORÁK, Záboj, *Právní dějiny církví. Synagoga a církve v průběhu dějin*, Leges, Praha, 2019, 288 s., ISBN 978-80-7502-440-4

Časopisy – Journals

Appolinaris, Commentarius Iuridicus Instituti Utriusque Iuris, Pontificia Università Lateranense, Città del Vaticano, 2020, ISBN 978-88-465-1282-6, ISSN 0392-2359,

n. 2018/XCI/2,

z obsahu:

ARROBA CONDE, Manuel Jesús, *Missione ecclesiale e Pastorale giudiziaria*, s. 405–426,

GHERRI, Paolo, *Identità ecclesiale e norma missionis*, s. 505–544.

Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich, Stowarzyszenie Kanonistów Polskich, Lublin, 2020, ISSN 1731-1438,

Nr 33,

z obsahu:

KOHÚTEK, Miloš, *Ponowne włączenie do stanu duchownego. Etap diecezjalny*, s. 129–149.

Dialog Evropa XXI, Revue křesťanské orientace pro vědu a kulturu, Moravsko-slezská křesťanská akademie, Olomouc, 2019, ISSN 1210-8332, 29. ročník, číslo 1–4.

Ius Missionale, Annuario della Facoltà di Diritto Canonico della Pontificia Università Urbaniana, Urbaniana University Press, Roma, 2019, ISBN 978-88-401-5062-8,

n. XIII/2019,

z obsahu:

LORUSSO, Lorenzo, *Amministrazione Apostolica per i fedeli orientali*, s. 17–33.

MONITOR, svět katolickýma očima, publicistický čtrnáctideník, Res Claritatis, ročník XVII, Praha, 2020, ISSN 1214-8458, číslo 9/2020,

z obsahu:

FREI, Václav, *Akce K: Vzpomínka*, s. 2–4,

NERUŠIL, Josef, *Kdy přijde doba post-dukovská?*, s. 5–6,

PŘIBYL, Stanislav, *...et substantialiter*, s. 7–8.

číslo 10/2020,

z obsahu:

PŘIBYL, Stanislav, *Přitažlivost tradičního katolického obřadu*, s. 7–9.

Oxford Journal of Law and Religion, Oxford University Press, Oxford, 2019,

ISSN 2047-0789 (Online),

No. 8/2019,

z obsahu:

SANDBERG, Russell, *A Systems Theory Re-Construction of Law and Religion*, s. 447–472.

Právňehistorické studie, Univerzita Karlova, Praha, 2019, ročník 49, ISSN

0079-4929,

číslo 2/2019,

z obsahu:

KUKLÍK, Jan, SKŘEJKOVÁ, Petra, *Changes in Family Law and the Adoption of the Family Act in 1949*, s. 20–29,

VLADÁR, Vojtech, *Právne reflexie antického pojmu ἐκκλησία v zriadení ranej Katolíckej cirkvi*, s. 88–111,

CSUKÁS, Adam, *Kritická analýza zřízení evangelické církve v Předlitavsku*, s. 112–139,

BERÁNEK, Jan, *Čtvrté pražské rozhovory o vztahu církvi a státu: Spiritual Care in Public Institutions* (zpráva z konference), s. 159–161.

Právněhistorické studie, Univerzita Karlova, Praha, 2020, ročník 50, ISSN 0079-4929,

číslo 1/2020,

z obsahu:

TOMÁŠEK, Michal, *Setkání římského práva s právem staré Číny*, s. 9–21,
ČERNÝ, Miroslav, *Přemysl Šámal kancléř prezidentů (recenze na knihu
V. Pavlička – J. Čechurové – V. Ledvinky – J. Hálka)*, s. 93–95.

Právnické listy, Západočeská univerzita v Plzni ve Wolters Kluwer, Plzeň, 2020,

ISSN 2533-736X,

číslo 1/2020,

z obsahu:

DOSTALÍK, Petr, KOČNAR, Šimon, *Římsko-právní kořeny kodexu kano-
nického práva* (CIC 1983), s. 14–20, <https://www.fpr.zcu.cz/export/sites/fpr/research/pravnicek_listy/2020/PravnickeListy201c.pdf>.

Revue de Droit Canonique, Université de Strasbourg, Strasbourg, 2018, ISSN 0556–7378,

Tome 68/2 – Varia,

z obsahu:

BAMBERG, Anne, *La révocation, sanction de la négligence de l'autorité.
Réflexions autour du motu proprio*, s. 203–222,

DE SAINT CHAMAS, Christine, *La formation permanente des prêtres
après Pastores dabo vobis. Approfondissements et prolongements du
canon 279 du Code de droit canonique*, s. 223–254,

PAPERON, Bernard, *Tu aimeras ton prochain comme toi-même (Lév.19, 18):
les limites du principe dans le Talmud et les commentaires rabbiniques.
Implications juridiques et éthiques*, s. 351–382.

Roczniki Nauk Prawnych, Tom XXVII, Towarzystwo Naukowe Katolickiego
Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, 2017, ISSN 1507-7896,

číslo 3/2017,

z obsahu:

GOSIEWSKI, Radosław, *Zawarcie małżeństwa coram assistente laico
(kan. 1112)*, s. 127–144,

číslo 4/2017,

z obsahu:

KASPRZAK, Sylwester, *Prawo narodów do rozwoju i przyjęcia Ewangelii poprzez działalność misyjną Kościoła realizacją powszechnych praw człowieka*, s. 19–40.

Roczniki Nauk Prawnych, Tom XXVIII, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, 2018, ISSN 1507-7896,
číslo 1/2018,

z obsahu:

WNUK, Radosław, *Etapy prowizji kanonicznej na urząd proboszcza w obowiązującym polskim ustawodawstwie synodalnym*, s. 133–150,
BARCZEWSKA-DZIOBEK, Agata, *Wpływ koncepcji good governance na sposób działania administracji publicznej w Polsce – zarys problematyki*, s. 151–166.

číslo 2/2018,

z obsahu:

LEWANDOWSKI, Paweł, *Realizacja prawa duchownych do godziwego utrzymania przy okazji wizyty duszpasterskiej według polskiego ustawodawstwa partykularnego*, s. 109–128.

číslo 3/2018,

z obsahu:

DZIERŻON, Ginter, *Zakresy sprawowania władzy rządzenia w kanonicznym porządku prawnym (kan. 130)*, s. 181–192,

KALETA, Paweł, *Wymagania prawne dotyczące pobożnych rozporządzeń woli według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, s. 209–228.

číslo 4/2018,

z obsahu:

BIDER, Marcin, *Kształtowanie się pojęcia pustelnika, czyli anachorety, w świetle kodyfikacji prawa Kościoła łacińskiego po Soborze Watykańskim II*, s. 193–177.

Stato, Chiese e pluralismo confessionale, Rivista telematica, <<https://www.statoechiese.it>>, ISSN 1971-8543,

n. 8/2020,

z obsahu:

FELICIANI, Giorgio, *Le conferenze episcopali dalle origini al Concilio Vaticano II*, s. 1–17.

Studia Theologica, Univerzita Palackého v Olomouci – Cyrilometodějská fakulta,

Olomouc, 2019, ročník XXI, ISSN 1212-8570,

číslo 4/2019,

z obsahu:

MAREČEK, Petr, *Učedníci putující do Emauz v Lk 24,13–35*, s. 1–17,

POKORNÝ, Vojtěch, *Za církev a vlast: Soudní proces Jana Evangelisty Bílého a Beneše Metoda Kulty za tiskový přečin spáchaný brožurkou Církve a společnosti*, s. 187–209,

KOREČKOVÁ, Jana, *Mariánský sloup a socha Panny Marie v exilu: Český katolický exil v Chicagu*, s. 211–228.

Universum, Česká křesťanská akademie, Praha, 2020, ISSN 0862-8238,

číslo 2/2020,

z obsahu:

GRYGAR, Jiří, *Záludné výběrové efekty v astronomii a astrofyzice*, s. 30–37.

CHURCH LAW REVIEW | Volume XXVI | No. 80–3/2020

The Church Law Review is a peer-reviewed scientific journal included in the following scientific journal databases: *Web of Science (WOS)*, the European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (ERIH PLUS), the Central and Eastern European Online Library (CEEOL) and the Index to Foreign Legal Periodicals. It is on the List of Peer-reviewed Non-impacted Journals Published in the Czech Republic, which is issued by the Research, Development and Innovation Council of the Government of the Czech Republic.

The journal is published four times a year (in January, April, July and October of each year).

The journal is published by the Church Law Society, which is a collective member of the Czech Christian Academy (1995) and a member of the Council of Scientific Societies of the Czech Republic (2014).

It placed first in 2003 and second in 2014 in the Karlsbader Juristentage competition of the Society of German, Czech, Slovak and Austrian Lawyers for the best scientific legal journal published in the Czech Republic and Slovak Republic.

All articles are subject to double-blind peer review.

Office Address:	Společnost pro církevní právo, z. s., Sudoměřská 25, 130 00 Praha 3, Czech Republic
E-mail:	spcp@prf.cuni.cz
Websites:	< http://spcp.prf.cuni.cz/en/basic-information-2/ > (English), < http://spcp.prf.cuni.cz/revue > (Czech)
Editor-in-chief:	P. Prof. JUDr. Jiří Rajmund Treter OP
Deputy Editor-in-chief:	Associate Professor JUDr. ICLic. Záboj Horák, Ph.D., LL.M.
English Editor:	JUDr. Marek Novák
Secretaries of Editor:	Vojtěch Círus, Tomáš Grundza, Jakub Nagy
Editorial Board:	JUDr. Miloš Holub, Ph.D. Associate Professor JUDr. ICLic. Záboj Horák, Ph.D., LL.M. JUDr. Štěpán Hůlka, Ph.D., LL.M. Prof. JUDr. Matúš Nemec, PhD. R. D. Associate Professor JUDr. Stanislav Přibyl, Ph.D., Th.D., JC.D. P. Prof. JUDr. Jiří Rajmund Treter OP Prof. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.
DTP:	Antonín Plicka
Cover Design:	† Josef Hyzler
Photo:	Antonín Krč
Webmaster:	Jan Svatoš
Printed by:	TOMOS, a. s., Ohradní 59, 140 21 Praha 4
Distribution:	Ing. Stanislav Hruška, Jana Nosková, Jan Svatoš

This issue was closed as of 15th July 2020.

Print run of 1,000 copies

ISSN 1211-1635 (print)

ISSN 2336-5609 (online)

Reg. č. MK ČR: E 7429

© Společnost pro církevní právo, z. s., 2020

Česká verze tiráže je na následující stránce.

REVUE CÍRKEVNÍHO PRÁVA | XXVI. ročník | č. 80–3/2020

Revue církevního práva je recenzovaný vědecký časopis zařazený do mezinárodní citační databáze *Web of Science (WOS)* a databází odborných časopisů European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (ERIH PLUS), Central and Eastern European Online Library (CEEOL) a Index to Foreign Legal Periodicals. Je uveden v Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice, vyhlášeném Radou pro výzkum, vývoj a inovace vlády České republiky.

Vychází čtyřikrát ročně (v lednu, dubnu, červenci a říjnu každého roku).

Časopis vydává Společnost pro církevní právo, z. s., kolektivní člen České křesťanské akademie, z. s. (1995), člen Rady vědeckých společností České republiky (2014).

V soutěži Společnosti německých, českých, slovenských a rakouských právníků Karlovarské právnické dny o nejlepší odborný právnický časopis vydávaný v České republice a Slovenské republice se Revue církevního práva umístila v roce 2003 na prvním místě a v roce 2014 na druhém místě.

Všechny články procházejí oboustranně anonymním recenzním řízením.

Adresa redakce: Společnost pro církevní právo, z. s., Sudoměřská 25, 130 00 Praha 3

E-mail: spcp@prf.cuni.cz

Internetové stránky: <<http://spcp.prf.cuni.cz/revue>> (česky),
<<http://spcp.prf.cuni.cz/en/basic-information-2>> (anglicky)

Šéfredaktor: P. prof. JUDr. Jiří Rajmund Tretera OP

Zástupce šéfredaktora: doc. JUDr. ICLic. Záboj Horák, Ph.D., LL.M.

Redaktor anglických textů: JUDr. Marek Novák

Tajemníci redakce: Vojtěch Círus, Tomáš Grundza, Jakub Nagy

Redakční rada:

JUDr. Miloš Holub, Ph.D.

doc. JUDr. ICLic. Záboj Horák, Ph.D., LL.M.

JUDr. Štěpán Hůlka, Ph.D., LL.M.

prof. JUDr. Matěj Nemec, PhD.

R. D. doc. JUDr. Stanislav Přibyl, Ph.D., Th.D., JC.D.

P. prof. JUDr. Jiří Rajmund Tretera OP

prof. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.

Sazba: Antonín Plicka

Grafická úprava obálky: † Josef Hyzler

Foto: Antonín Krč

Webmaster: Jan Svatoš

Tisk: TOMOS, a. s., Ohradní 59, 140 21 Praha 4

Distribuce: Ing. Stanislav Hruška, Jana Nosková, Jan Svatoš

Toto číslo bylo redakčně uzavřeno ke dni 15. července 2020.

Náklad: 1 000 výtisků

ISSN 1211-1635 (tištěná verze)

ISSN 2336-5609 (elektronická verze)

Reg. č. MK ČR: E 7429

© Společnost pro církevní právo, z. s., 2020

The English version of this imprint's text is available on the previous page.